

1890

1940

SCHOOLRAAD
VOOR DE SCHOLEN MET DEN BIJBEL

GEDENKBOEK

**gedenkboek van den schoolraad
voor de scholen met den Bijbel**

Æ.T 63

V 97

DR. H. PIERSON

DE SCHOOLRAAD

VOOR DE SCHOLEN MET DEN BIJBEL

GEDENKBOEK

TER GELEGENHEID VAN HET VIJFTIG-JARIG
BESTAAN, VERVAARDIGD IN OPDRACHT VAN
DEN SCHOOLRAAD DOOR DR. D. LANGEDIJK

1890 – 1940

GEDRUKT TE 'S-GRAVENHAGE IN HET JAAR MCMXLI
DOOR N.V. DRUKKERIJ VAN HAERINGEN

DE SCHOOLRAAD

Zittend v.l.n.r.: Dr. G. P. van Itterzon, Mr. J. J. Hangebroek, Ds. J. Barbas, Prof. Dr. K. Dijk, A. de Jong Ezn., Mr. W. J. van Beeck Calkoen.
Staande v.l.n.r.: S. Stemmerding, Ir. W. den Boer, K. v. d. Kooij, J. Strikwerda, J. v. d. Waals, Prof. Dr. G. M. den Hartogh, A. van Andel, R. Verema, Mr. J. J. de Waal Malefijt,
 K. v. d. Graaf, J. Nauta, H. Booy Thzn., Ds. F. G. Petersen, D. P. Bothof, Ds. M. van Grieken, E. Kieft, Jhr. Mr. H. A. M. van Asch van Wijck.

L. S.

Het gouden jubileum van den Schoolraad is ten vorigen jare onder groote belangstelling met innige dankbaarheid gevierd; de samenkomsten op Woensdag 27 Maart 1940, in Tivoli te Utrecht gehouden, stonden in het teeken van ootmoed en aanbidding, van echt-christelijke saamhoorigheid en van de ernstige begeerte om het pand, dat God ons in de school met den Bijbel toebetrouwde, getrouw te bewaren. De gedachtenis van de vijftig jaren 1890—1940 mocht echter, hoe schoon deze dag ook was, daarmee niet eindigen. De Schoolraad besloot een gedenkboek te doen samenstellen, waarin in beknopte vorm de geschiedenis van zijn oprichting en van zijn arbeid in deze halve eeuw werd weergegeven; hij vond den heer Dr. D. LANGEDIJK, die zijn studiën speciaal op het terrein van den schoolstrijd heeft gericht, bereid deze taak te aanvaarden, en het resultaat van dien arbeid wordt in dit niet-omvangrijke boek ons geboden. Het is het Moderamen van den Schoolraad een vreugde dit werk als een blijvende herinnering aan zijn gouden feest aan het Christenvolk, dat de school met den Bijbel lief heeft, en aan die schoolkringen zelf te mogen aanbieden; het vertrouwt, dat dit gedenkboek velen welkom zal zijn; het leidt ons terug tot het verleden, waarin de strijd op den voorgrond stond maar de zegepraal reeds in 't gezicht kwam; het roept ons voor den geest de heroïeke worsteling voor de geestelijke en staatkundige vrijheid van ons christelijk onderwijs, die door het geloof gevoerd is, en het dringt ons tot dankbaarheid jegens den Vader der lichten, Die ons zoovele begaafde mannen schonk om ons in die worsteling voor te gaan en in dien arbeid te leiden.

Het Moderamen wil met deze enkele woorden het gedenkboek bij onze scholen introduceeren; het doet dit met grooten dank aan den auteur, die ons uitnemend werk gaf, aan de uitgeefster, die er in slaagde

een goede harmonie tusschen het uiterlijke en het innerlijke tot stand te brengen, aan allen, die foto's ter beschikking stelden of cliché's in bruikleen afstonden, van wie inzonderheid met groote erkentelijkheid moeten genoemd worden de N.V. J. H. KOK te Kampen, het bureel van de VRIJE UNIVERSITEIT te Amsterdam, en de N.V. DAGBLAD „DE NEDERLANDER” te 's-Gravenhage, en aan ieder, die op welke wijze ook de samenstelling van dit gedenkboek heeft gediend en bevorderd.

Moge onze God, Die in de historie van onze scholen met den Bijbel en haar strijd om haar vrijheid en recht wonderen werkte en genade en eere gaf, in deze bewogen tijden ons Christelijk onderwijs bewaren en in stand houden, en worde Zijn liefde jegens ons beantwoord door onze trouw, die, als het moet, tot het zwaarste offer bereid is.

Daartoe moge in Zijn gunst door de kracht van Jezus Christus dit gedenkboek meewerken.

Het Moderamen voornoemd :

Ds. J. BARBAS, *voorzitter.*

Prof. Dr. K. DIJK, *tweede voorzitter.*

P. VAN AALTEN.

Dr. G. P. VAN ITTERZON.

Mr. J. J. HANGELBROEK, *secretaris-penningmeester.*

inleiding.

De tijd tusschen 1857, toen de wet-VAN DER BRUGGHEN werd aangenomen en 1889, toen de subsidiewet van MACKAY in het Staatsblad verscheen, vormt wel het meest belangwekkende gedeelte van den schoolstrijd.

In dezen tijd genoot het bijzonder onderwijs de grootste vrijheid, die het in de 19e eeuw heeft gekend. Een enkele restrictie daargelaten, n.l. dat de onderwijzers een acte van bekwaamheid en een getuigschrift van goed zedelijk gedrag moesten bezitten, was de bijzondere school zoo vrij als een vogel in de lucht.

Er was geen autoriteit, die het stichten van een vrije school kon beletten, niemand was wettelijk bevoegd contrôle uit te oefenen op de inrichting van de lokalen. De leermiddelen kon het bestuur naar eigen keuze aanschaffen en men had volkomen vrijheid, om de klassen zoo groot of zoo klein te maken als men zelf wenschte. Op de keuze der leerstof, op den gang van het onderwijs, op het aantal vakken, op den tijd, dien men aan een bepaald vak wilde besteden, had geen enkele wettelijke instantie eenigen invloed. Zodoende kon het bijzonder Christelijk onderwijs zich naar eigen aard onbelemmerd ontwikkelen.

Deze tijd kenmerkte zich echter ook door den grootsten tegenstand. Het oprichten van een vrije Christelijke school werd door velen beschouwd als een demonstratie van het orthodoxe volksdeel. Voor de Liberalen en Conservatieven was de openbare school de eenige inrichting van onderwijs. Tegenover de bijzondere stonden zij vreemd als tegenover iets nieuws, dat inbreuk maakte op den gewonen gang van het leven. Vooral in de dorpen, waar men in vele opzichten in een afgesloten gemeenschap leefde, bracht het stichten van een vrije school gewoonlijk heel wat deining en riep het een reactie op, die zich uitte in allerlei tegenwerking, zoowel openbare als verborgen.

In de jaren tusschen 1857 en 1889 openbaarde zich ook de grootste offervaardigheid. Zeker, men had volkomen vrijheid, maar dit hield tevens in, dat de voorstanders van de bijzondere school alle kosten zelf moesten betalen. De gebouwen, de leermiddelen en de salarissen,

het kwam alles voor hun rekening en geen cent subsidie verlichtte den zwaren last, dien men had te dragen, om de school in stand te houden. Treffende staaltjes van offervaardigheid zouden uit dezen tijd zijn samen te lezen.

Deze groote vrijheid, die vaak felle tegenwerking en de noodzakelijkheid om te offeren hebben het aanzijn gegeven aan een viertal vereenigingen op onderwijsgebied.

De oudste was de Vereeniging van Christelijke onderwijzers, die in 1854 werd gesticht. De onderwijzers, die voor de tegenstanders golden als de personificatie van de vrije Christelijke school, ondervonden den smaad en schimp van hun medeburgers op vaak ondubbelzinnige wijze. Daarom ook was er in die dagen moed toe noodig om van het openbaar onderwijs naar het bijzonder over te gaan en lang niet iedereen bezat deze eigenschap in voldoende mate. Zij, die dezen gewichtigen stap hadden gedaan, hadden elkanders steun dan ook wel noodig en hieraan is het mede te danken, dat de Vereeniging werd opgericht.

Er was echter ook nog een ander motief. Het was noodig, dat de onderwijzers elkaar hielpen, om den paedagogischen bloei van het Christelijk onderwijs te bevorderen. Vooral in den eersten tijd kwam hiervan niet veel en ook later nog bleef het vaak een zoeken en tasten naar den weg, dien men moest inslaan. De algemeene vergaderingen hadden dan ook haar grootste waarde door het versterken van den collegialen band tusschen de bezoekers. Van heinde en ver kwamen zij samen en men genoot van het wederzien van oude vrienden, terwijl men door de gesprekken nieuwen moed verzamelde voor den strijd, dien men in eigen dorp of stad te voeren had.

Moelikheden waren er te over, ook op die plaatsen, waar nog geen bijzondere school was gesticht en waar het verlangen wakker geworden was naar positief Christelijk onderwijs voor de kinderen. Er waren zoovele bezwaren te overwinnen. Over het algemeen was de vrije school, die uitging van particulieren, nog zeer onbekend. Slechts zeer weinigen kenden haar in de praktijk. Daarbij kwam het gebrek aan geld, want ook de voorstanders van het bijzonder onderwijs moesten het geven nog leeren.

Aan deze bezwaren kwam de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs tegemoet, die in 1860 werd opgericht en waarvan GROEN VAN PRINSTERER de ziel was. Zij hielp met raad en daad en nu won de bijzondere school meer en meer veld. Langzamerhand weekte men los van de openbare school, waaraan men door banden van traditie was verbonden.

De nieuwe vereeniging mocht goed werk verrichten, zij was toch niet een organisatie, die aan allen voldeed. Vaak was de samenwerking ver te zoeken. Er waren er voor wie „de onveranderlijke waarheden”

een te nauw keurslijf vormden, zoodat men zich òf niet aansloot òf zich met een „beleefdheidscontributie” van haar afmaakte. Een andere groep vond deze „onveranderlijke waarheden” een te ruimen grondslag. Op den duur scheidden zij zich af en richtten in 1868 de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs op. Evenals „Christelijk Nationaal” stelde zij zich ten doel de schoolstichting en de opleiding van onderwijzers te bevorderen.

Niettegenstaande deze verdeeldheid scheen het in de jaren zestig, alsof de boom van het vrije, Christelijk onderwijs voldoende groeikracht bezat, om zich tot vollen wasdom te ontwikkelen. Toch was deze bloei meer schijn dan wezen. Vele van de scholen, die werden gesticht, hadden met ernstige moeilijkheden te kampen. Gebrek aan geld en aan onderwijzers gingen hand aan hand en ieder jaar was het voor de meeste besturen een nieuwe puzzle, hoe zij de begroting sluitend zouden maken. Mochten er al enkele scholen zijn, waar de bestuursleden zich voor elk jaarlijksch tekort garant stelden, dit was slechts uitzondering, al moet worden erkend, dat velen zich meerdere malen belangrijke geldelijke offers getroost hebben.

Deze moeilijkheden werkten deprimeerend op de voorstanders der vrije school. Niet altijd kon de geloofsspanning aanhouden en het begin van de jaren zeventig illustreerde dit wel op overtuigende wijze. Het goud scheen verdonkerd, de energie uitgeput, het enthousiasme verflauwd. Het was alsof men geen nieuwe scholen meer durfde bouwen.

De vijand stak het hoofd hoog omhoog. Liberalisme en modernisme zagen met minachting neer op de dompers, die hun kinderen nog lieten leeren uit dien ouden Bijbel, dien zij reeds lang door hun kritiek uit elkaar hadden gerafeld. Weldra zou hun nederlaag gewis zijn. De schoolwet-KAPPEYNE werd door de Kamers aangenomen en in spijt van het Volkspetitionnement door den Koning geteekend. De tegenstanders verheugden zich reeds bij voorbaat in den ondergang van de „secteschooltjes”, die nu de concurrentie met het zoo zeer bevoordeelde openbare onderwijs niet zouden kunnen volhouden.

Zij hebben zich evenwel vergist, want het pessimisme van voorheen maakte plaats voor geloofsoptimisme, de moedeloosheid verdween, slaphed der handen veranderde in energieke krachtsontplooiing. Het vrije onderwijs had de vuurproef doorstaan.

De Unie „Een School met den Bijbel” werd opgericht, de Unie-collecte gehouden, de offers vloeiden toe en nieuwe scholen werden in grooter aantal opgericht. Maar hoewel de toekomst er minder donker uitzag en men haar met meer vertrouwen tegemoet ging, stond er nog zooveel op losse schroeven. Er was zoo weinig band tusschen de scholen onderling, de krachten waren zoo verdeeld, tegenstellingen tusschen de voorstanders van Christelijk onderwijs verzwakte de actie.

De vier hoofdvereenigingen stonden los naast elkander. Ieder had haar eigen taak en er was weinig contact tusschen de besturen onderling. Ook met de A.-R. of C.-H. Kamerclub hadden deze niet veel connecties. Het moest al zijn, dat leden van deze club in een van de besturen der hoofdvereenigingen zitting hadden. We kunnen echter wel zeggen, dat naast en onafhankelijk van de vier vereenigingen deze Kamerleden den politieken strijd voerden in de volksvertegenwoordiging.

Terwijl de samenwerking te wenschen overliet, was er onder de vrienden van het Christelijk onderwijs zooveel, dat afbrak. Ethisch-irenischen hadden zich aan de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs onttrokken, een deel van hen ijverde voor de christianisatie van de openbare school, de Afgescheidenen waren hun eigen weg gegaan en tusschen hen en de Confessioneeën in de Hervormde kerk bestond nog steeds een zekere animositeit, voorstanders van restitutie werden bestreden door de Marnix-groep, die zelfs zoover ging bij een verkiezing eigen kandidaten te stellen tegenover die der Anti-revolutionaire partij.

Ten overvloede kwam bij dit alles de kerkelijke kwestie de gemeederen nog in beroering brengen. Door de Doleantie werden de wateren hevig bewogen. Vooral op het platteland, waar de levens der menschen zooveel nauwer met elkaar vervlochten zijn dan in de steden, kwam er vaak vreemd vuur op het altaar. Nieuwe tegenstellingen werden geboren, onderwijzers, die zich bij de Doleantie aansloten, kregen soms hun ontslag, in de besturen der scholen ontstond verdeeldheid, de ouders schaarden zich in twee elkaar vijandige partijen.

Al deze factoren hadden er toe meegewerkt, dat het vrije Christelijk schoolwezen zonder vaste regels gegroeid was. Daardoor waren er verhoudingen ontstaan, die dringend om regeling riepen. Er was geen goed geordende rechtspositie van de onderwijzers, hun salaris richtte zich naar vraag en aanbod, maar was in de meeste gevallen te laag, dan dat men daarvan zijn gezin op behoorlijken voet kon onderhouden. De ouderen onder de onderwijzers zagen met zorg de toekomst tegemoet, wanneer ze niet meer in staat zouden zijn om hun werk te verrichten. Op paedagogisch terrein kwam men nog veel te kort, men miste een eigen paedagogiek voor het Christelijk onderwijs en voer nog teveel in het zog van de openbare school, waar het intellectualisme hoogtij vierde.

Niemand wist hoe men deze en nog meer moeilijkheden zou kunnen oplossen, moeilijkheden, die alleen door samenwerking uit den weg geruimd konden worden. Door dit alles ontstond er een onvoldaanheid, die men wel in verschillende kringen gevoelde, maar waarvoor men geen bevrediging wist.

Nog spraken wij niet over de financiëele kwestie, die steeds moeilijker werd op te lossen. De concurrentie met de openbare school, sinds

KAPPEYNE's wet tot meer volkomenheid opgevoerd, stelde aan de bijzondere eischen, waaraan zij met haar beperkte middelen niet zou kunnen voldoen. Daarom had men geroepen om subventie en restitutie, had men gewezen op het onrecht, door het rijk gepleegd tegenover een groep burgers, die tot nu toe dubbel hadden moeten betalen voor het onderwijs van ons volk.

Resultaat had dit roepen niet opgeleverd. Zoolang er een linksch ministerie regeerde, was er geen kans op vervulling van deze wenschen. In 1888 veranderde evenwel de situatie, toen in de Tweede Kamer een rechtsche meerderheid kwam. Nu werd de verflauwde hoop levendig. Het ministerie-MACKAY trad op en in 1889 kwam de subsidiewet in het Staatsblad. Wij moeten ons van de financiële voordeelen van deze wet voor het bijzonder onderwijs geen te groote voorstelling maken. Er waren heel wat scholen, die geen of een nadeeligen invloed er van ondervonden. ¹⁾ Zij moesten aan zulke voorwaarden voldoen, dat hun meerdere kosten door het subsidie niet of ter nauwernood gedekt werden. Dat de besturen van deze scholen met de wet weinig ingenomen waren, laat zich verstaan.

Er waren er ook, die om andere reden niet voldaan waren. De leden van den kiezersbond „Marnix” wilden van geen staatshulp weten, bevreesd als zij waren, daardoor hun vrijheid te verliezen. Zelfs hadden zij om verwerping van de wet verzocht. ²⁾

Eindelijk moeten wij noemen de voorstanders van subventie of van restitutie, die subsidieering een ongewenschte oplossing van het financiële vraagstuk vonden. Misschien dat daarom Dr. KUYPER, die steeds tegen subsidie had geageerd, minder met de wet was ingenomen. ³⁾

Meer dan het geldelijk voordeel was de waarde van deze wet in een ander opzicht. De regeering had er door erkend, dat de bijzondere school evengoed als de openbare noodzakelijk was voor een bepaalde volksgroep, dat de vrije school evengoed recht had op een bijdrage uit de staatskas als haar concurrente. Met de erkenning van dit recht had zij den eersten stap gezet op den weg naar de financiële gelijkstelling. Daarmee was de schoolstrijd een nieuwe phase ingetreden.

DE oprichting van den schoolraad.

Velen vroegen zich thans af, wat er gedaan moest worden. Men begreep, dat, nu de toestand principieel veranderd was, men moest overgaan tot maatregelen, die bij nieuwe omstandigheden pasten. Op welke wijze dit gebeuren moest, wist men niet, maar wel was men het met elkander eens, dat er samenwerking, organisatie moest komen.

Deze gedachte was niet ontstaan na de aanneming van de wet-MACKAY. Reeds een paar jaar vroeger was de drang daartoe gevoeld door Mr. Dr. W. VAN DEN BERGH. Deze stond sinds 1884 als predikant in het Veluwsche dorp Voorthuizen. Hij was in zijn omgeving algemeen bemind en geacht en zijn fijne geest, zijn teer gemoed en zijn groote liefde voor de zaak van Gods Koninkrijk gaven aan zijn woorden meer dan gewonen invloed. Het Christelijk onderwijs mocht zich in zijn intense belangstelling verheugen. Evenwel beperkte deze zich niet tot de plaats zijner inwoning, maar omvatte het geheele Christelijk schoolwezen. Zoo kwam het, dat zijn gedachten uitgingen naar een schoolverband, een organisatie, die zich over het geheele land moest uitstrekken.

Zijn bedoeling was, eerst in zijn omgeving te beginnen. Op de bestuursvergadering van de scholen met den Bijbel te Voorthuizen en Zwarteboek, was hij, den 7en October 1887, met het plan gekomen, om een samenkomst van schoolbesturen te houden. ⁴⁾ Hierbij had hij het echter niet gelaten en reeds den 10en November d.a.v. werd een commissie benoemd, die zou onderzoeken, welke de verhouding tusschen onderwijzers, bestuur, ouders en kerkeraad moest zijn. De vrucht van den arbeid dezer commissie werd neergelegd in een rapport over het „Schoolverband” en samengevat in een 7-tal punten.

Door de actie van Dr. VAN DEN BERGH was er te Voorthuizen een nieuwe school gebouwd en toen deze den 17en September 1888 zou worden geopend, vond hij de gelegenheid gunstig, om aan zijn plan verdere uitvoering te geven. Na afloop van de plechtigheid nodigde hij de schoolbestuursleden uit den omtrek in zijn pastorie, om de de zaak van een „Schoolverband” nader te bespreken. De trouwe vriend

van Dr. VAN DEN BERGH, Prof. Mr. D. P. D. FABIVS, was ook aanwezig, evenals het Tweede Kamerlid voor het district Ede, C. M. E. VAN LÖBEN SELS. Wij kunnen zeggen, dat hier de z.g.n. „Veluwsche actie” aanving.

Dat Dr. VAN DEN BERGH deze actie in breder verband zag, bleek al spoedig uit zijn vraag : „Op welke wijze men een grootere vergadering zou doen samenkomen, teneinde de 7 punten van „„Verband tusschen de scholen onderling”” te bespreken.”

Het doel, dat de Voorthuizer pastor zich stelde, was :

„1°. Om bij voortduring meer schoolbesturen gemeenschappelijk te doen samenkomen, om uit elkanders ervaringen te leeren en te bevorderen, dat leerplan, rooster en andere gewichtige punten rijp overdacht worden en de schoolbesturen zich allengs ook over meer dan uitwendigen bloei der school alleen, zich bekommeren en dat ook op de belangrijkste punten meer eenstemmigheid worde verkregen.

2°. Bij voorkomende dreigende moeilijkheden verkrijgt men een vreedzaam middel tot oplossing en kon het recht beschermd worden dergenen, die onbillijk bejegend zijn, zooals dit thans in een „„Raad van onderzoek”” gezocht wordt.

3°. Armere scholen konden door rijkere ondersteund worden.

4°. Zorg voor weduwen en weezen van overleden onderwijzers en onderhoud der emeriti, zoo noodig in verband met de hiervoor bestaande fondsen Barnabas en Johannes. Wenschelijk toch zou het zijn, indien die vereenigingen niet langer door onderwijzers behoeften bestuurd te worden, maar dat een commissie uit de verschillende schoolbesturen zich met dien arbeid der liefde wilde belasten.

5°. Voortplanting van het beginsel in gemeenten, waar nog geen school is.

6°. Gemeenschappelijke handelingen bij de overheid, bevordering van doeltreffende uitgaven, regeling der opleiding van aanstaande onderwijzers.

7°. In het algemeen om te geraken tot een Christelijk schoolwezen, waarbij onderling schooltoezicht en vrije examina onmisbaar zullen zijn.”

Wanneer wij deze punten nader bezien, dan valt ons op, dat hier belangrijke zaken werden aangesneden, zooals een betere paedagogische ontwikkeling van het Christelijk onderwijs, een commissie van beroep voor geschillen, financiële steun aan arme scholen, pensionneering van onderwijzers, weduwen en weezen, propaganda voor de uitbreiding van het Christelijk onderwijs, een gemeenschappelijke houding ten opzichte van de regeering, eigen schooltoezicht en vrije examens.

Na ampele bespreking van deze punten werd op voorstel van Prof. FABIVS en met instemming van den voorzitter een commissie van een 3 tal schoolbesturen benoemd, om samen te bespreken, of een schoolverband wenschelijk was of niet.

Wat hier op de Veluwe gebeurde bleef niet verborgen, vooral niet, omdat de 7 punten aan de pers waren meegedeeld. Zoo ontstond zich in de Zeeuwsche Kerkbode en in de Christelijke Schoolbode een discussie over deze materie. Hieruit bleek, dat ook anderen de wenselijkheid van meer samenwerking gevoelden.

Dit werd door Dr. VAN DEN BERGH in de commissievergadering van 24 December 1888 met blijdschap gereleveerd, evenals „de noodkreet” van Christelijk Nationaal, die in dezelfde richting wees.⁵⁾ Een vijftal vergaderingen werden door de commissie gehouden, waarna besloten werd een rapport op te stellen van hetgeen besproken was en dit te zenden aan alle schoolbesturen en hoofdonderwijzers van Christelijke scholen, met verzoek om advies en correspondentie daarover.

Toen dit rapport d.d. 14 September 1889 uitging, was het ook gericht aan de 4 hoofdvereenigingen. Uit de inleiding, die aan het rapport voorafging, blijkt, dat de opstellers zich terdege rekenschap gaven van de gevaren, die het Christelijk schoolwezen bedreigden, wanneer de wet-MACKAY werd aangenomen en er geen verandering kwam in de onderlinge verhoudingen. Zij spraken de vrees uit, dat dan een inzinking zou komen en men zijn vertrouwen zou gaan stellen op den Staat. Toch durfden zij het nog niet aan, om een onderling schoolverband voor te stellen, hoezeer zij er ook van overtuigd waren, dat door een krachtige aaneensluiting van de scholen de gevaren zeer zouden verminderen. Zij wilden geen nieuwe organisatie stichten naast de bestaande vereenigingen. Wel hoopten zij, dat door correspondentie over het rapport de weg gebaad zou worden, om tot een meer vasten vorm van samenwerking te komen. Maar voor alle dingen was het noodig, dat in iedere school afzonderlijk de verhoudingen duidelijk zouden worden uitgestippeld en het karakter van het onderwijs in overeenstemming zou worden gebracht met het Christelijk beginsel.

Wij kunnen niet zeggen, dat de plannen van de Veluwsche besturen scherp omlijnd waren. Trouwens, de geheele actie heeft weinig of geen direct resultaat gehad. Dit zal wel een gevolg geweest zijn van het feit, dat de motorische kracht ophield te werken. In deze jaren was Dr. VAN DEN BERGH herhaaldelijk door ziekte verhinderd, om de vergaderingen bij te wonen en zijn volle energie in te zetten. Zelfs was hij genoodzaakt aan het meer van Genève zoo mogelijk herstel te zoeken van de tering, die zijn levenskrachten langzaam sloopte. Het mocht niet baten en in 1890 stierf hij te Montreux, waar de aanwezigheid van Prof. FABUS hem het scheiden van deze aarde verlichtte.

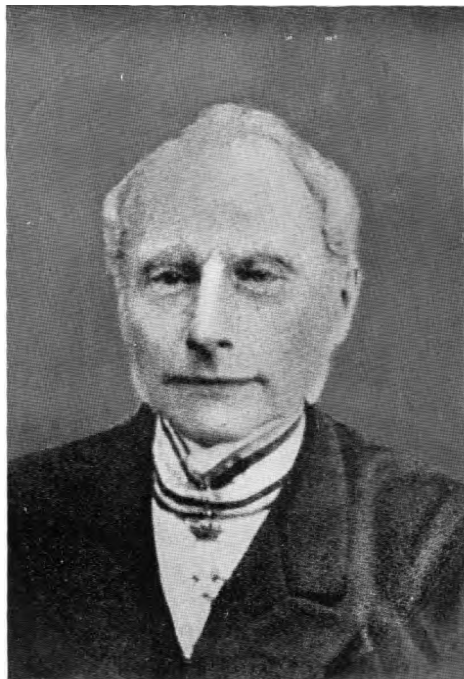
Voor ons is het van belang te weten, dat de noodzakelijkheid van samenwerking reeds vóór de wet-MACKAY werd gevoeld. Dit bleek ook uit een brief van Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN. Deze had

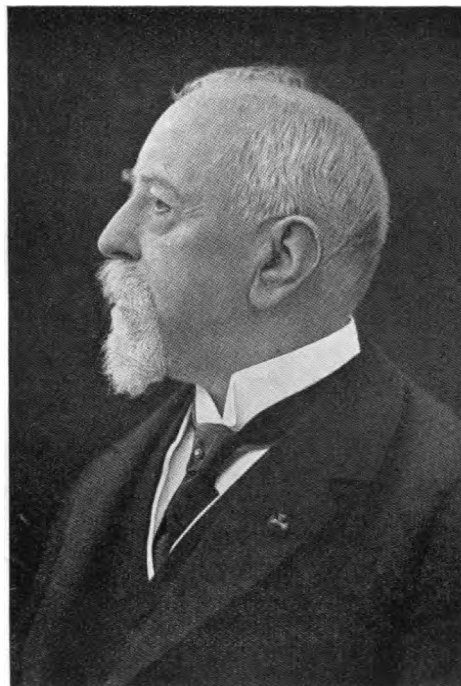
MR. DR. W. VAN DEN BERGH

C. M. E. VAN LÖBEN SELS

JHR. MR. P. J. ELOUT VAN SOETERWOUDE

PROF. MR. D. P. D. FABIUS

24 Augustus 1889 aan de Veluwsche commissie een schrijven gericht naar aanleiding van een vraag over een eventueel adres aan de Tweede Kamer in verband met het ontwerp-MACKAY. Hierin zeide hij o.m. : „Meerdere aaneensluiting der scholen is hoog noodig. Nu meer dan ooit. Er bestaat een groot, schoon onvermijdelijk gevaar, dat door verkrijging van recht, de gemeente gaat inslapen. Thans moet daar krachtig tegen worden gewaakt.” ⁶⁾ Ook in zijn brochure „De Pacificatie” sprak hij die gedachte uit. ⁷⁾

Toen deze uitkwam, was de wet juist aangenomen en werd de eisch tot samenwerking dringend. Bij verschillende personen leefde de gedachte, dat er iets gedaan moest worden in die richting. Wie van hen het eerst met het plan voor den dag gekomen is, om een stap te doen, ten einde tot een nieuwen staat van zaken te geraken, is niet meer na te gaan. Wel kennen wij een tweetal van hen, bij wie de gedachte post vatte, om de Anti-revolutionaire Kamerleden uit te noodigen, het initiatief te nemen tot het stichten van een organisatie. Het waren Ds. H. PIERSON en Jhr. Mr. P. J. ELOUT VAN SOETERWOUDE. ⁸⁾

Dit initiatief is n.l. niet uitgegaan van de Anti-revolutionaire Kamerclub, zooals gewoonlijk wordt aangenomen, maar van personen daarbuiten, die zich tot haar gericht hebben, opdat zij maatregelen zou nemen, die tot een nieuwe organisatie konden leiden.

Het is te begrijpen, dat dit schrijven bij de club in goede aarde viel. Haar voorzitter, DE SAVORNIN LOHMAN, was, zooals we zagen, van de noodzakelijkheid overtuigd, VAN LÖBEN SELS had het begin van de Veluwsche actie meegemaakt. Onbekend zal zeker wel niemand van hen geweest zijn met wat er door velen over deze zaak werd gesproken en geschreven.

Hoe dit zij, de Kamerclub maakte er haast mee. Reeds den 17en December 1889 zond zij een schrijven aan de besturen van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, Gereformeerd Schoolonderwijs, de Unie „Een School met den Bijbel” en de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen.

Het was haar overtuiging, dat de politieke schoolstrijd geëindigd was, schreef de Kamerclub, ⁹⁾ en dat er dus in de Kamer voor het Christelijk onderwijs niet veel meer te bereiken zou zijn. Immers voor het Rijk zullen voortaan de bijzondere scholen dezelfde belangstelling hebben als de openbare.

Het woord zal nu zijn aan de vrienden van het Christelijk onderwijs en zij zullen hebben te beslissen, of de vraag, of de bijzondere schoolregel en de openbare aanvulling zal moeten worden, in bevestigenden zin zal worden beantwoord. Hoe meer scholen er gebouwd worden, hoe dichter men het ideaal zal benaderen. In dit opzicht hebben de schoolbesturen de toekomst in handen. Nu de schoolstrijd in een nieuw

stadium is getreden, krijgen zij een nieuwe taak. Deze zal bestaan in de zorg, dat er niet alleen uitstekend onderwijs zal gegeven worden, doch ook dat dit een waarlijk Christelijk karakter draagt.

Maar er is meer. De noodige vrijheid van inzicht der ouders moet gehandhaafd blijven, er moet samenwerking komen, zoowel van de scholen onderling als van de ouders en onderwijzers in verband met de kerken, waartoe zij behooren, terwijl er een juiste verdeling van arbeid moet komen en er gezorgd moet worden voor het meest voordeelig gebruik der beschikbare gelden voor de uitbreiding van het Christelijk onderwijs en het opwekken van de daarvoor noodige krachten.

Om dat doel te bereiken, stelden de Anti-revolutionaire Kamerleden voor, dat de besturen van de 4 groote vereenigingen zouden samen komen, om de middelen daartoe te beramen. Samenwerking is noodzakelijk, want de strijd zal zwaarder worden. De tegenstanders zullen zich noodgedrongen meer dan ooit inspannen.

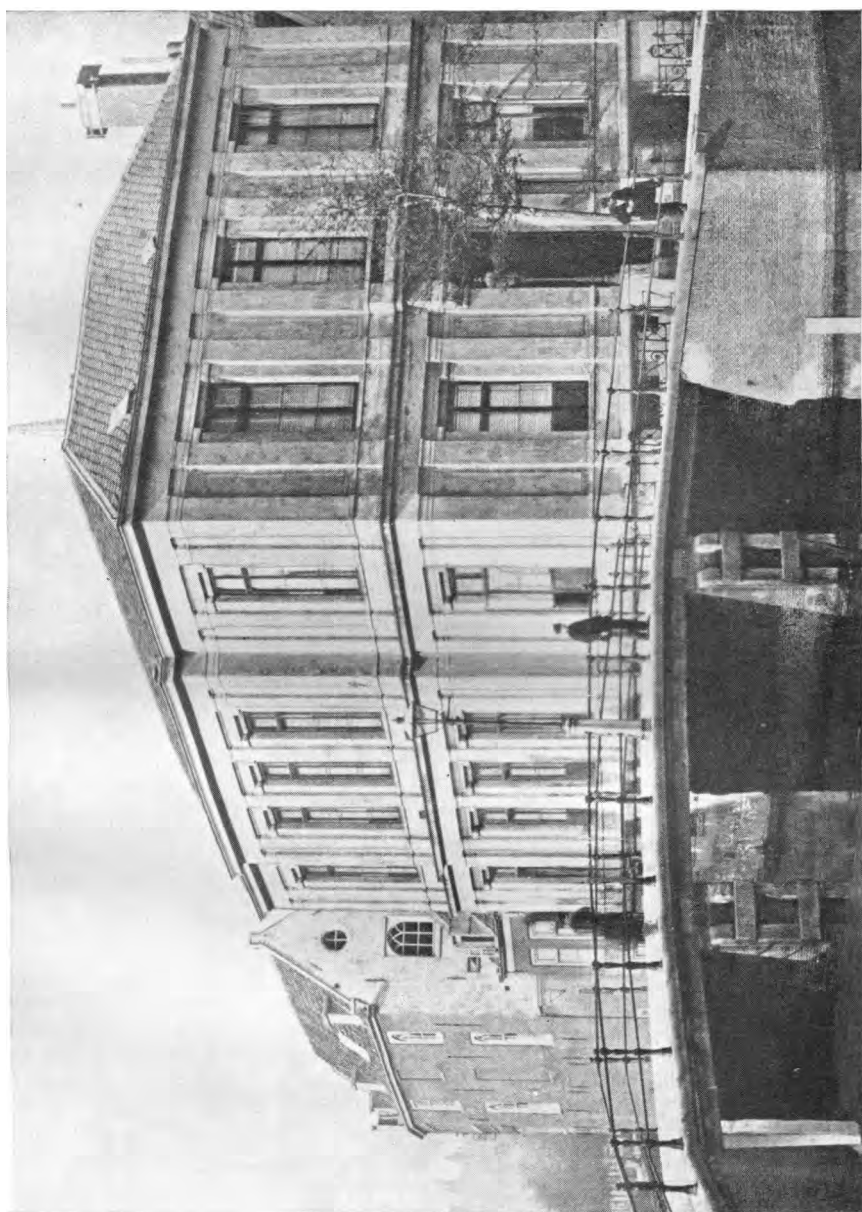
Daarom noodigde de Kamerclub den voorzitter van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs uit, ¹⁰⁾ om een vergadering uit te schrijven en om elk der besturen te verzoeken, een commissie van advies, bestaande uit 3 leden te benoemen, om een program voor die vergadering te ontwerpen.

Het duurde vrij lang voor de eerste vergadering der 4 commissies bijeen kwam. Dit was niet de schuld van de vereenigingen, die den datum hadden vastgesteld op 9 Januari. Door de heerschende influenza moest zij echter worden uitgesteld tot 6 Februari, toen men in het lokaal Eensgezindheid op het Spui te Amsterdam bijeen kwam. ELOUT werd al bezorgd en stuurde een schrijven naar het bestuur van de Unie, waarin hij klaagde over traagheid om aan de roepstem van de Kamerleden gehoor te geven. Dr. KUYPER stelde hem echter in een driestar gerust. ¹¹⁾

In deze vergadering van 6 Februari treffen we verschillende leidende figuren aan. Daar waren o.a. aanwezig : Dr. A. KUYPER, Dr. J. WOLTJER, Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, M. NOORDTJIZ en Ds. H. PIERSON. De laatste werd tot voorzitter gekozen. R. DERKSEN, die als gast aanwezig was, benoemde men op voorstel van LOHMAN tot secretaris.

In het eerst was de bespreking vrij verward. Verscheiden aanwezigen brachten hun meeningen naar voren, maar we krijgen den indruk, dat weinigen zich een juiste voorstelling hadden gevormd van de organisatie, die men wenschte. Zelfs was men niet eenstemmig over de taak, die deze vergadering had te vervullen.

DE SAVORNIN LOHMAN bracht de discussie in de goede bedding, door voor te stellen, eerst de zaak zelve te bespreken en daarna de formeele zijde er van. Dit voorstel werd met 1 stem tegen aangenomen.

GEBOUW „EENSGEZINDHEID”, AMSTERDAM.

Met het bespreken van de zaak zelve ging het echter ook nog niet heel vlot en er openbaarde zich vrij wat verschil van inzicht. Nadat verscheidene aanwezigen hun denkbeelden hadden geformuleerd, stelde Dr. J. WOLTJER voor, als einddoel van hun arbeid te stellen een organisatie van de scholen met den Bijbel, met behoud van de bestaande vrijheid, welk voorstel met algemeene stemmen werd aangenomen.

Veel verder was men hiermee echter niet gekomen. De groote vraag was nu, op welke wijze men dit doel zou bereiken en hoe zulk een organisatie er moest uitzien. Toen was het Dr. A. KUYPER, die het verlossende woord sprak, waarmee hij bewees, dat hij de organisatie in groote lijnen reeds voor zich zag. Hij wilde daartoe komen „door het bestaande met elkander in contact te brengen. Dit is de historische weg, dien moeten wij op. Tot heden”, zeide hij, „steunen onze scholen met den Bijbel op individueele werkzaamheden. Het is dus noodig om te vragen, waar zich het organische element bevindt. Naar (mijn) oordeel ligt dat bij onze schoolbesturen. Kunnen die schoolbesturen met elkander in contact gebracht worden, dan zullen zij van hun isolement kunnen worden afgebracht en zullen zich hun roeping meer bewust worden. Daartoe is het noodig, dat die schoolbesturen bijeenkomen, door het zenden van afgevaardigden, waardoor een organisch verband ontstaat. Dat element moet alles regelen, doch niet *alleen* optreden, maar *naast* de 4 hoofdvereenigingen gaan staan. Dat element stelt zich bij voortdurend in betrekking met de schoolbesturen.”

Op deze wijze stippelde Dr. KUYPER de groote lijnen uit en naar dit plan is de nieuwe organisatie dan ook gevormd.

Ook uit het vervolg bleek, dat het Dr. KUYPER was, die het cachet op de besprekingen drukte. Dit kwam uit in de aanvaarding van zijn voorstel, om een commissie te benoemen van vier personen, uit elke hoofdvereeniging één, die een organisatieplan zou opstellen, dat daarna aan de vergadering zou worden aangeboden.

Tot leden van deze commissie werden benoemd Dr. J. WOLTJER, voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, M. NOORDTJIJ, voor Gereformeerd Schoolonderwijs, Dr. A. KUYPER, voor de Unie „Een School met den Bijbel” en J. NOBELS, voor de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen.¹²⁾

Een beter keus had de vergadering moeilijk kunnen doen. Deze vier heeren waren op het gebied van het Christelijk onderwijs geen onbekenden.

Dr. J. WOLTJER had het lager onderwijs als onderwijzer gediend en hoewel hij daarna achtereenvolgens naar het gymasiaal en het universitair onderwijs overging, had hij zijn belangstelling voor de lagere school niet verloren. Aan de stichting van de Gereformeerde kweekschool te Amsterdam nam hij een werkzaam aandeel, als lid van

de hoofdcommissie van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs gaf hij mee leiding bij de oprichting van scholen, terwijl zijn boekje : „Wat is het doel van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs” nog een vraagbaak is voor ieder, die het karakter van het Christelijk onderwijs wil leeren kennen.

Docent M. NOORDTJIJ, die onderwijs gaf aan de Theologische school te Kampen, was lid van het hoofdbestuur van Gereformeerd Schoolonderwijs. Als zoodanig en door zijn artikelen in De Bazuin bewees hij, dat de vrije school hem na aan het hart lag.

Dr. A. KUYPER had door zijn actie voor het Volkspetitionnement onder de voorstanders van het Christelijk onderwijs groote bekendheid gekregen. Zijn ijveren voor restitutie had ten doel gehad de lasten van de bijzondere school te verlichten. Met KAPPEYNE had hij in de Tweede Kamer den strijd aangeboden, terwijl hij in De Standaard telkens weer door hoofdartikelen en driestarren de tegenstanders van het vrije onderwijs te lijf ging.

J. NOBELS was de onderwijsman in de praktijk. Hij was als hoofd-onderwijzer verbonden aan de Normalessen te Zetten en in 1887 werd hij gekozen tot hoofdbestuurslid van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers. Hij maakte door gestalte en optreden een bescheiden indruk. Toch was zijn invloed op de onderwijzers niet gering. Hij was een origineel type, die een eigen weg bewandelde, maar met liefde zich wijdde aan de taak, zooals hij ze zag : kweekelingen opleiden tot Gods kinderen.

Deze vier mannen hadden den gewichtigen arbeid op zich genomen, om een organisatieplan op te stellen. Wat in de commissievergaderingen besproken is, weten we niet, maar wij mogen wel veronderstellen, dat ieder der leden met zijn weldoordachte adviezen de zaak gediend heeft. Dr. KUYPER had echter op de anderen voor, dat hij zich reeds terdege op het organisatieplan had bezonnen. Daarbij kwam, dat zijn predomineerende persoonlijkheid, zijn overtuigende redeneering, zijn klare voorstelling van de zaken en zijn organisatietalent hem als vanzelf de leiding in deze commissie moesten geven.

Hij had de zaak, waar het om ging, reeds uiteengezet in De Standaard waar hij in de nummers van 29 en 31 Januari en 3 Februari 1890 artikelen had geschreven over „De bloei onzer vrije scholen”. Vooral het laatste artikel is van belang. Daarin wees hij op de misstanden, die het Christelijk onderwijs aankleefden, die door de nieuwe organisatie zouden moeten worden verbeterd.

Wij willen ze in het kort bezien. In de eerste plaats noemde hij den te sterken invloed van de kerkelijke actie op het Christelijk schoolwezen. Niet van de kerk moet de school uitgaan, maar van de ouders. Tegen dezen misstand wist hij maar één redmiddel : „Geef aan heel

DR. A. KUYPER

uw schoolwezen een krachtiger en inniger organisatie en van zelf zal uw school met den Bijbel ook in kleine dorpen de zelfstandigheid herwinnen, die haar van Godswege toekomt."

Een tweede gebrek was, dat de plaatselijke schoolbesturen in min goed geregelde verhouding stonden tot het onderwyzend personeel. De mannen van de beurs, maar zonder paedagogisch inzicht, konden het niet altijd vinden met hen, die stonden in de praktijk van het onderwijs. Daarom was organisatie noodzakelijk. Wanneer er dan een conflict zou komen, was er appèl.

In de derde plaats werd er niet behoorlijk gezorgd voor de pensionneering van onderwijzers en van hun weduwen. Door samenwerking van de schoolbesturen moest hierin voorzien worden. Een vierde misstand was onze paedagogische achterlijkheid. Dit was niet te verwonderen, want in de eerste tijden was de strijd om het bestaan het voornaamste. „Nu eerst kunnen we het geredde leven gaan regelen." Maar het gevolg er van was dan ook, dat we achter waren in de kennis en ontwikkeling van het paedagogisch stelsel, dat bij de Christelijke school past, dat we achterlijk waren in het leerplan, in de schoolliteratuur, in de opleiding van het personeel. Dit moest worden verholpen door eendrachtige samenwerking.

Ten laatste was er de financiële kwestie. De misstand bestond hierin, dat „er behoefte was en dat er lust was om in die behoefte te voorzien, maar *nood* en *nooddruft* waren nog niet op eerbare wijze gehuwd." Het gevolg daarvan was, dat er veel ongelijkheid bestond, dat er veel geld werd vermorst door collectanten, dat men niet wist aan wie men wel en aan wie men niet moest geven.

Behalve deze vijfderlei misstand drong ook de wet-MACKAY tot organisatie. Wanneer er samenwerking kwam, zou een organisatie beter haar rechten, die ze aan de wet ontleent, kunnen verdedigen, dan de scholen afzonderlijk. Ook zouden de scholen, die zelf geen subsidie noodig hebben, met hun subsidie de andere scholen redden. Eindelijk moest er een lichaam zijn, dat propaganda kon voeren voor schoolstichting, nu dit door de wet gemakkelijker was geworden.

Vergelijken we den inhoud van dit Standaardartikel met de 7 punten der Veluwsche actie, dan vinden we daarin een opmerkelijke overeenkomst. Mogen we al niet zeggen, dat het werk van Dr. VAN DEN BERGH in direct verband kan gebracht worden met de stichting van den Schoolraad, indirect verband is zeker niet te ontkennen.

Den 24en Februari 1890 kwamen de afgevaardigden der vier hoofdvereenigingen weer bij elkaar, om zich te beraden over het ontwerp van de commissie van advies. De vergadering was voltallig op DE SAVORNIN LOHMAN na, die kort te voren, na den val van KEUCHENIUS, als minister van binnenlandsche zaken was opgetreden.

Bij monde van Dr. KUYPER werd nu aan de aanwezigen een gedrukt concept-organisatieplan aangeboden, dat door dezen was ontworpen.¹³⁾ Geen wonder, dat we hierin de ideeën uit de Standaardartikelen terugvinden.

Bij de behandeling werd een belangrijke discussie gevoerd over den grondslag, die was neergelegd in artikel 7a: „Optredende als Schoolraad voor de scholen met den Bijbel versta hij hieronder alle scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, waarvan het schoolbestuur, afgezien van bijzondere kerkelijke belijdenis, verklaart, den Bijbel of de H. Schriftuur als Gods Woord, en alzoo als den eenigen regel van wat we te gelooven en te doen hebben, ook voor zijn school te aanvaarden.”

Nadat het geheele plan, na enkele wijzigingen, met algemeene stemmen was goedgekeurd, werd besloten het aan alle leden van de vier hoofdbesturen te zenden en deze dan samen te roepen tot een gemeenschappelijke vergadering te Utrecht. Den 18en Maart 1890 kwamen zij bijeen in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

Uit de besprekingen blijkt telkens weer, dat men bevreesd was, dat bij het tot stand komen van den Schoolraad, een of meer van de hoofdvereenigingen zouden moeten verdwijnen. Blijkbaar was aan velen het eigenlijke karakter van het ontworpen lichaam niet recht duidelijk.

Verschillende punten werden in discussie gebracht, waarna het concept met algemeene stemmen werd aangenomen. Nu moesten de vier hoofdbesturen zich nog beraden, of zij zich bij den Schoolraad zouden aansluiten. Daartoe begaven zij zich ieder in afzonderlijke vergadering, waarna zij in de gezamenlijke vergaderzaal terugkeerden. Hier besloten zij, behoudens machtiging van de algemeene vergaderingen, om tot de nieuwe organisatie toe te treden.

Als moderamen werd gekozen Ds. H. PIERSON, voorzitter; R. DERKSEN, secretaris; Dr. L. DE GEER, penningmeester, terwijl besloten werd om Jhr. Mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN te verzoeken als rechtskundig adviseur op te treden.

In Mei en Juni kwam het organisatieplan op de algemeene vergaderingen ter sprake. We kunnen niet zeggen, dat het overal met instemming werd ontvangen.

Op de 37e algemeene vergadering van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, gehouden den 27en en 28en Mei te Zwolle, kwam de afgevaardigde van de afdeeling Utrecht op tegen de haast, die gemaakt was met de organisatie van den Schoolraad. Ook had hij bezwaar tegen den grondslag, waarop de scholen konden worden toegelaten. Hij vond dezen te ruim. Een erkenning van „den Bijbel als Gods Woord en alzoo als den eenigen regel van wat we te

gelooven en te doen hebben", achtte hij te soepel. Hij noemde dit „een Christendom boven belijdenisverdeeldheid", om zodoende allen op schoolgebied te kunnen vereenigen. Op grond hiervan ontraadde de afdeeling Utrecht de aanneming van het voorstel van het hoofdbestuur, om zich bij den Schoolraad aan te sluiten en stelde de afgevaardigde de volgende motie voor: „De Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, vertrouwen hebbende in de handelingen van het hoofdbestuur, is van oordeel, dat het doel en de werkkring van den Schoolraad nog niet duidelijk aangewezen zijn en stelt voor ten opzichte van het voorstel des hoofdbestuurs een afwachtende houding aan te nemen." ¹⁴⁾

De vergadering was het hier evenwel niet mee eens, zoodat de motie met 311 tegen 63 stemmen en 39 blanco werd verworpen.

De afdeeling 's-Gravenhage waarschuwde eveneens tegen overhaasting en was vooralsnog tegen aansluiting, omdat zij het noodzakelijk vond, dat de zaak eerst grondiger werd onderzocht. Ook dit voorstel werd met een ongeveer gelijke meerderheid verworpen.

Na de discussie werd tot aansluiting besloten met 229 tegen 91 stemmen en 4 blanco.

De algemeene vergadering van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs kwam den 29en Mei bijeen. Hier maakte men nog meer bezwaren dan bij de onderwijzersvereeniging. Het is zeer waarschijnlijk, dat de voorzitter, Ds. P. VAN SON, de stemming van de vergadering aanvoelde, want in zijn inleidend woord drong hij er op aan, dat de vergadering ernstig zou overwegen, voordat zij een beslissing nam. Wanneer het voorstel tot aansluiting afgestemd werd, zou er voorloopig van een organisatie van het Christelijk onderwijs weinig komen.

Het scheen werkelijk, of de algemeene vergadering een spaak in het wiel zou steken. Van verschillende zijden kantte men zich tegen het voorstel van de hoofdcommissie.

Het begon met Ds. C. J. G. VAN HOOGSTATEN, die namens de hulpvereeniging Den Haag zijn stem verhief tegen aansluiting, hoewel het voorstel in de residentie „met deelneming" was ontvangen. Men vond daar den tijd nog niet rijp voor organisatie. Trouwens zij vond den Schoolraad niet noodig, daar alles, wat hij wil doen, reeds door Christelijk Nationaal Schoolonderwijs gedaan wordt. Deze zou zich maar aan banden leggen. Ook had zij er bezwaar tegen, dat er geen wijzigingen in het voorstel mochten worden aangebracht. Daarom diende de afgevaardigde de volgende motie in: „De vergadering, dankbaar voor de provisioneele handelingen der hoofdcommissie, acht vooralsnog de aansluiting bij de organisatie niet wenschelijk".

De hulpvereenigingen Vlissingen en Utrecht stelden zich op hetzelfde standpunt als Den Haag. Ook andere personen dan de

afgevaardigden deden hun stem tegen het voorstel hooren, terwijl weinig ten voordeele van den Schoolraad werd aangevoerd.

Toen verhief Ds. H. PIERSON zich en brak een lans voor de nieuwe organisatie. Dat hij dit met het noodige vuur zal gedaan hebben, ligt wel voor de hand, te meer daar de oppositie vrij krachtig was. Hij zou het als een blijk van wantrouwen aanmerken, wanneer het voorstel verworpen werd. Hij kreeg medestanders in Prof. FABIVS en Prof. F. L. RUTGERS.

Nu werd de motie-Den Haag verworpen met 59 tegen 13 stemmen en het voorstel van de hoofdcommissie aangenomen.

Den 28en Mei had de algemeene vergadering van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs plaats. Evenals in Christelijk Nationaal waren ook hier de gevoelens verdeeld. Toch krijgen we den indruk, dat de oppositie hier niet zoo sterk was. Wel had de afgevaardigde van de hulpvereeniging Amsterdam de opdracht om tegen te stemmen, maar de overigen spraken zich niet zoo pertinent uit. Niet dat men geen bezwaren had, verschillende personen brachten er nogal ernstige naar voren, maar onvoorwaardelijk afkeuren durfde men toch niet.

De aanprijzing van den voorzitter miste haar doel niet. Ook andere leden juichten de stichting van den Schoolraad toe en toen de stemming plaats vond, werd er met 37 tegen 2 stemmen tot aansluiting besloten.

Op de jaarvergadering van de Unie „Een School met den Bijbel”, den 5en Juni 1890, kwam de zaak eveneens ter sprake.

Ds. S. A. VAN DEN HOORN zette, namens het lokaal-comité van Tiel, den aanval reeds in, voordat het voorstel van het bestuur tot aansluiting aan de orde was. Hij liep al vooruit op het werk van den Schoolraad, door een tweetal voorstellen te doen inzake de inspectie en de financiering daarvan.

Ds. H. PIERSON kwam tegen deze handelwijze op en de discussie tusschen beide heeren kreeg hier en daar nog al een scherp karakter, zoodat een der aanwezigen voorstelde de besprekingen hierover te sluiten.

Na de pauze leidde de voorzitter het voorstel van het bestuur in: „De jaarvergadering betuige haar instemming met „„de voorloopige organisatie voor de scholen met den Bijbel”” en bekrachtige de genomen besluiten van het bestuur der Unie”.

Evenals op de vergadering van Christelijk Nationaal werd ook hier door Vlissingen oppositie gevoerd. Ds. MONTAGNE had van het lokaal-comité in last gekregen om tegen te stemmen. Een Schoolraad zal uitloopen op tyrannie en hij vreesde, dat de nieuwe organisatie onbruikbaar zou blijken te zijn. De Unie zal haar beteekenis verliezen, daar haar werk door den Schoolraad zal worden overgenomen.

De stemmen, die voor aansluiting pleitten, konden den opponent niet van gedachten doen veranderen. Vergelijken we echter den algemeenen geest op deze vergadering met dien van Christelijk Nationaal,

dan kan gezegd worden, dat men bij de eerste minder afwijzend tegenover den Schoolraad stond, dan bij de laatste.

Toen dan ook Ds. PIERSON eindelijk op overtuigende wijze den Schoolraad verdedigde, werd het voorstel van het bestuur met 52 tegen 7, met 4 blancostemmen aangenomen.

De aansluiting van de vier hoofdvereenigingen was een stap in de goede richting. Maar hiermee was men er nog niet. Men kon niet zeggen, dat de Schoolraad definitief gesticht was, voordat een voldoende aantal scholen zich had aangesloten, welk aantal door de hoofdbesturen op de vergadering van 18 Maart 1890 op minstens 100 gesteld was.

Om dit doel te bereiken werd d.d. 28 Maart een circulaire aan de schoolbesturen gezonden, om hen uit te noodigen, zich bij den Schoolraad aan te sluiten en hiervan vóór 1 Juli d.a.v. bericht te zenden. Op dien datum waren 188 bevestigende antwoorden ingekomen, zoodat toen de definitieve stichting een feit was.

Wij vragen ons nu af, hoe de Schoolraad door de voorstanders van Christelijk onderwijs werd ontvangen. Wij zagen boven reeds, dat in de algemeene vergaderingen niet allen enthousiast waren.

Natuurlijk werd de nieuwe organisatie ook in de pers besproken en hier was de oppositie soms zeer fel. Bij de beoordeeling hiervan moeten we niet vergeten, dat de kerkelijke wateren in die dagen hevig in beroering waren. De Doleantie, in 1886 begonnen, bracht nog steeds de gemoederen in beweging. Familieleiden stonden tegenover elkaar, vrienden verkeerden in heftige vijanden. Dit had tot gevolg, dat ook de polemiek over de schoolzaken vaak een hatelijk karakter kreeg en de ontketening der kerkelijke hartstochten haar schaduw wierp op het terrein van het Christelijk onderwijs.

Vooraf Dr. A. W. BRONSVELD en Dr. A. KUYPER stonden scherp tegenover elkaar en wanneer in bovengenoemde Standaardartikelen „onze renegaten” onderhanden worden genomen, dan is het te begrijpen, dat dit Dr. BRONSVELD niet aangenaam aangedaan heeft. Ook deze liet zich niet onbetuigd. In de „Kroniek van Stemmen voor waarheid en vrede” diende hij KUYPER c.s. op gelijke wijze van repliek. Allereerst maakte hij bezwaar tegen de benoeming van de commissie door de Unie, die bestond uit de H.H. DE SAVORNIN LOHMAN, KUYPER, BRUMMELKAMP en PIERSON. In die benoeming zag hij een uitdaging. Onder de leuze van organisatie, vreesde hij, dat men de vrije scholen zou brengen in een verband, dat het onderwijs zou sluiten in de kerkelijke ketenen van Catechismus en Formulieren.¹⁵⁾

Toen de organisatie van den Schoolraad vaster vormen begon aan te nemen, werd het wantrouwen er tegen er niet minder op. Hij had weinig fiducia in de „doleerenden”, ook niet als zij optraden op schoolgebied. Hij was bang, dat zij alle „christelijke” scholen in hun

net zouden lokken. „Men krijgt een ministerie voor het bijzonder onderwijs en de „vrije” school onder de ijzeren vuist van de „gereformeerde” leiders zal weldra de openbare school benijden moeten”, schreef hij. Daarom riep hij alle schoolbesturen ernstig toe : Stelt u niet met den Schoolraad in betrekking. ¹⁶⁾

Deze waarschuwing vond bij verschillende Hervormden weerklank. De spanning, die zich in de laatste jaren onder hen geopenbaard had, was tot nu toe niet in daden tot uiting gekomen. Hun verontwaardiging in 1887 over het feit, dat scholen gesubsidieerd door „Christelijk Nationaal”, door de doleerenden gebruikt werden om er kerkdienst te houden, had niet tot eenige actie geleid. Wel hadden velen voor hun lidmaatschap van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs bedankt. Maar verder waren zij niet gekomen. „Drie jaren waren doorgebracht met besluiteloosheid.” ¹⁷⁾

Deze houding veranderde door de oprichting van den Schoolraad, volgens hen „een geheel overbodige instelling, waarvan het doel geen ander kon zijn, dan alle organiseerende en besturende macht in één lichaam te concentreren”. Op voorstel van Ds. H. MALCOMESIUS werd er een commissie gevormd, die een circulaire zond aan tal van predikanten en leden van de Hervormde kerk, om hen op te roepen „op eigen erf scholen te bouwen (en) voorts met gelijkgezinden te doen wat in het belang van de maatschappelijke en Christelijke opleiding der jeugd (hun) te doen (stond).”

Het gevolg van deze actie was de oprichting van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, een organisatie, die meer geleek op den Schoolraad dan op Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, waar men zich aan onttrokken had. ^{17a)}

Deze uitingen deden Ds. H. PIERSON op de 1e algemeene vergadering van den Schoolraad in 1891 o.m. uitroepen : „Fel is de tegenstand, dien de Schoolraad heeft te verduren en dikwijls waren wij geneigd de bezwaren te weerleggen, zelfs heb ik een brochure over dit onderwerp geschreven, doch zij is ten vure gedoemd, omdat thans zwijgen beter is dan spreken.”

Deze brochure ¹⁸⁾ was getiteld : Waarom een Schoolraad ? Het eerste gedeelte is een apologie voor de nieuwe organisatie, die noodzakelijk was geworden na de nieuwe wet en waardoor men wilde toonen, dat men zich zelf ook kon besturen en dus de staat niet noodig had. Nadat uiteengezet was, wat het werk van den Schoolraad zou zijn, ging de schrijver over tot het weerleggen van de bezwaren, die men tegen deze organisatie had. Deze betroffen de oorsprong, de samenstelling en de werkzaamheid.

We zullen de brochure niet op den voet volgen, maar willen enkele opmerkingen maken over den kijk, dien PIERSON had op den tegenstand.

Hij meende, dat deze zijn ontstaan te danken had aan vrees voor één persoon, aan „de welbekende KUYPERvrees”. Volgens hem was deze ten onrechte. „Inderdaad is de rol, die de Heer KUYPER in den Schoolraad heeft gespeeld, zeer bescheiden geweest.” Vandaar dat „men met zelfs geen schijn van billijkheid eenig bezwaar kan aanvoeren.”

Ds. PIERSON kon dit zeer terecht schrijven, daar Dr. KUYPER alleen als lid van de commissie van advies in de vergaderingen van 6 Februari, 24 Februari en 18 Maart 1890 aanwezig is geweest. Noch in het moderamen had hij zitting, noch zien we hem op een van de vergaderingen van den Schoolraad. Trouwens in 1891 trad hij af als bestuurslid van de Unie en is hierin nooit weer teruggekeerd. Zijn rechtstreeksche bemoeiingen met den Schoolraad waren daarmee ten einde.

Toch moeten we den invloed van Dr. KUYPER op het ontstaan van den Schoolraad niet onderschatten, zooals we boven reeds hebben gezien.

Een eenigszins duister punt is altijd geweest, hoe de tegenstanders van subsidie, die restitutie of in het geheel niets van den staat wenschten, er toe gekomen zijn, om het subsidie te accepteren. Ds. PIERSON schrijft hierover het volgende : „Nu mag men het zonderling heeten, dat dezelfde mannen, die hoog hun bezwaren deden weerklinken, toen de schoolwet in behandeling kwam en die thans allerlei grieven tegen den Schoolraad hebben, toch al hun bezwaren laten wegvallen, als het op subsidie aankomt en dus gaarne profiteeren van de voorrechten, die deze wet hun in financiëelen zin aanbiedt. Indien zij de Latijnsche spreuk : Ik vrees de Grieken, ook wanneer zij geschenken brengen, wezenlijk in praktijk brengen, zooals ze tegen den Schoolraad schijnen te doen, behoorden zij allereerst uit de handen van die gevaarlijke Anti-revolutionairen en van het zoogenaamde monsterverbond geen geld aan te nemen. Dat zou althans op hun opinie een stempel van eerbiedwaardigheid drukken.

Behalve de mannen van MARNIX zijn echter de meesten zeer in hun schik met de subsidie, al zijn zij er weinig dankbaar voor, en de mannen van MARNIX zijn dun gezaaid.”

Dit citaat doet ons zien, dat bij verreweg de meesten de subsidie-kwestie geen beginselzaak was. Men had het wel graag anders gewild, maar nu men alleen op deze wijze financiëelen steun uit de schatkist kon krijgen, accepteerde men dezen en aanvaardde dankbaar de verlichting, die de nieuwe wet bracht. Men wilde het goede niet verwerpen, omdat het betere onbereikbaar was. ¹⁹⁾

DE ORGANISATIE VAN DEN SCHOOLRAAD.

De statuten van den Schoolraad vangen aan met de woorden : „Er bestaat een Raad van 25 leden onder den naam van : Schoolraad voor Scholen met den Bijbel”. Van deze 25 personen werden er 12 gekozen door de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, die voor Gereformeerd Schoolonderwijs, die van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland en door de Unie „Een school met den Bijbel”. Andere 12 gedelegeerden werden aangewezen door de schoolbesturen, terwijl door deze 24 een 25e lid werd gekozen. Ieder lid had 3 jaar zitting, maar was dadelijk herkiesbaar.

Het dagelijksch bestuur bestond uit een moderamen van 3 personen, een voorzitter, een secretaris en een penningmeester.

In art. 6 werd de taak van den Schoolraad nader omschreven. Het luidde als volgt : „De taak van den Schoolraad is, om de scholen met den Bijbel te hulp te komen in al datgene, wat geacht kan worden *aller gemeenschappelijk belang* te zijn, en wel met name : 1. bij de bevordering van de oprichting van scholen met den Bijbel ; 2. bij de bevordering van den paedagogischen bloei der scholen ; 3. bij de beslechting van *gewone* geschillen, die in den boezem der scholen rijzen mochten ; 4. bij de beslechting van *kerkelijke* geschillen, die in den boezem der scholen mochten voorkomen ; 5. bij de regeling van het pensioenwezen der onderwijzers ; en 6. bij de handhaving en verbetering van de rechtspositie dezer scholen.”

Belangrijk was ook art. 7, waarin de grondslag was omschreven, waarop de aangesloten scholen moesten staan. Deze was vrij ruim en dit had dan ook ten doel, om aan een zoo groot mogelijk aantal scholen de mogelijkheid te openen, toe te treden tot den Schoolraad. „Optredende als Schoolraad voor de scholen met den Bijbel”, zoo luidde het in genoemd artikel, „verstaat hij hieronder alle scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, waarvan het schoolbestuur, afgezien van bijzonder kerkelijke belijdenis, verklaart den Bijbel of de H. Schriftuur als Gods Woord, en alzoo als den eenigen regel van wat we te gelooven en te doen hebben, ook voor zijn school te aanvaarden.”

Geheel in overeenstemming met de opvattingen van Dr. KUYPER eerbiedigde de Schoolraad de souvereiniteit in eigen kring. Vandaar dat de grenzen tusschen deze organisatie en de samenwerkende

vereenigingen waren afgebakend. Zoo behielden de Vereeniging voor Christelijk Nationaal en voor Gereformeerd Schoolonderwijs de zorg voor de stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel en de opleiding van onderwijzers. Evenwel zou de scheidsrechterlijke uitspraak aan den Schoolraad worden opgedragen en kreeg deze ook het recht van inspectie over de aangesloten scholen, zonder dat beide vereenigingen van hun recht daartoe afstand deden. Het is niet te verwonderen, dat op dit gemeenschappelijk terrein herhaaldelijk voetangels en klemmen voorkwamen, die moeilijkheden veroorzaakten in de onderlinge verhouding.

De Unie „Een School met den Bijbel” zou ook haar eigen taak behouden. Zij moest de algemeene offervaardigheid en de Uniecollecte ten bate van het Christelijk onderwijs bevorderen en zorgen, dat de collectanten niet met het leeuwendeel der giften gingen strijken.

De Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen bleef de belangen van de onderwijzers behartigen en zou medewerken om den Schoolraad het bevorderen van den paedagogischen groei mogelijk te maken.

Zooals we boven zagen, moest de Schoolraad de oprichting van scholen met den Bijbel bevorderen. Daartoe benoemde hij een commissie van 7 leden (volgens art. 9), die over het geheele land had na te gaan de kansen tot vermeerdering van scholen. Wanneer ergens de mogelijkheid tot schoolstichting bestond, maar de actie ter plaatse gering was, moest de commissie er een gecommiteerde heen zenden, om belanghebbenden tot de opvatting van hun taak te bewegen. Daarna moest hij zich wenden tot de Vereeniging voor Christelijk Nationaal, voor Gereformeerd Schoolonderwijs of de Unie, opdat deze hulp zouden kunnen bieden.

Volgens art. 10 werd een andere commissie benoemd, bestaande uit 7 leden met 7 plaatsvervangers. Deze had tot taak, den paedagogischen bloei der scholen te bevorderen. Daartoe moest zij zich bezinnen op een deugdelijk leerplan voor de Christelijke school; ook had zij het ontstaan en eenparig in gebruik nemen van een goede schoolliteratuur te bevorderen, terwijl zij moest zorgen voor een eigen examen in de vakken, die voor de school met den Bijbel van belang zijn. Zij had dan de bevoegdheid, om aan de onderwijzers, die dit examen met gunstig gevolg hadden afgelegd, diploma's uit te reiken.

Aan dit diploma zouden twee aantekeningen worden toegevoegd, die zouden worden uitgereikt door de Vereenigingen voor Christelijk Nationaal en Gereformeerd Schoolonderwijs, wanneer de candidaat blijk gegeven had voldoende kennis te bezitten in het leerstellige.

Art. 11 handelde over de commissie voor gewone geschillen, die uit 5 leden bestond en waarin ook onderwijzers zitting moesten hebben. Wanneer er in den boezem der scholen geschillen waren gerezen, had deze commissie de plicht en de macht om de partijen mondeling

en schriftelijk te hooren en uitspraak te doen. Wanneer zij het geschil niet tot een goed einde kon brengen, zou zij het aan den Schoolraad ter beslissing zenden.

Voor kerkelijke geschillen werd, volgens art. 12, een andere commissie ingesteld, bestaande uit 7 leden, die in last had ter voorkoming van al zulke geschillen, regelen voor samenwerking van kerkelijk onderscheiden ouders in advies te geven; bij de oprichting van scholen, desgevraagd, de statuten van het schoolbestuur op dit punt na te zien en bij gerezen geschillen een beslechting mogelijk te maken.

Wanneer de partijen dit wenschten, kon het geschil ook worden voorgelegd aan een aparte commissie van scheidsrechters ad hoc, die door de klagende partij zou worden benoemd.

Volgens art. 13 werd een commissie benoemd, uit 7 leden bestaande, die zich zou bezig houden met de zaak der pensionneering van onderwijzers en de verzorging van hun weduwen en weezen. Daartoe zou zij zich in verbinding stellen met de vereenigingen „Johannes” en „Barnabas”.

In art. 14 werd gesproken van een commissie voor de handhaving en verbetering van de rechtspositie der scholen. Deze bestond uit het moderamen van den Schoolraad en een rechtskundig adviseur. Zij moest de schoolbesturen voorlichten over de beste wijze, waarop zij contact zouden kunnen krijgen met de overheid in zake de rijksbijdrage. Tevens gaf zij advies, wanneer er moeilijkheden dienaangaande waren gerezen en wees de hoofdbesturen op hetgeen voor hen bij de overheid te doen was. Ook moest zij pogingen aanwenden bij de regeering, om een meer vrije regeling der examens te verkrijgen.

Ieder jaar werd in de Paaschweek een algemeene vergadering gehouden, om de algemeene en gemeenschappelijke belangen van het Christelijk schoolwezen te bespreken. Hier werden o.m. door bovengenoemde commissies rapporten uitgebracht.

Doordat de werkzaamheden van den Schoolraad en de commissies zooveel mogelijk kosteloos werden verricht, zou men het budget laag kunnen houden. Toch moest er geld zijn voor den bezoldigden secretaris en voor eventueele reis- en verblijfkosten der leden. Hierin moest worden voorzien door vrijwillige bijdragen van particulieren, door giften van f 5.— à f 10.— van ieder schoolbestuur en door een bijdrage uit de kas der Unie „Een School met den Bijbel”.

In de statuten kwam een apart reglement voor, waarin maatregelen getroffen werden voor de verkiezing van de 12 gedelegeerden der schoolbesturen. Daartoe was het land in 12 districten verdeeld, ieder omvattende een ongeveer gelijk aantal scholen. Elk van deze districten benoemde een afgevaardigde voor één jaar, doch die dadelijk herkiesbaar zou zijn. Hierbij bracht ieder bestuur zooveel stemmen uit als het scholen onderhield.

DE VERHOUDING VAN DEN SCHOOLRAAD TOT DE
REGEERING EN TOT DE HOOFDVEREENIGINGEN
VOOR CHRISTELIJK ONDERWIJS.

Wij moeten ons niet voorstellen, dat de Schoolraad, die pas gesticht was, een organisatie was, even krachtig als die van tegenwoordig. Daar ontbrak nog heel wat aan. Dit vond zijn oorzaak in het feit, dat men stond tegenover iets geheel nieuws, waar niemand eenige ervaring van had. Wij zagen reeds, dat de ontwerper, Dr. KUYPER, zijn schepping aan zichzelf had overgelaten. Wat daarvan de reden is geweest, kunnen wij niet nagaan, maar zeker is wel, dat hij zich welbewust aan den Schoolraad onttrok. Toen hij dan ook in 1891 in district 8 als lid werd gekozen, bedankte hij.

Hierdoor ontbrak de groote stuwende kracht, die in staat geweest was den Schoolraad dadelijk te drijven in de juiste richting. Wij kunnen evenwel niet ontkennen, dat het onttrekken van Dr. KUYPER ook zijn voordeel opleverde voor de nieuwe organisatie. Vele Hervormden waren kopschuw, zoolang hij zich met den Schoolraad bemoeide. De afkeer van den leider der Doleantie was nog niet geluwd. Duidelijk was deze gebleken bij de oprichting en het is misschien niet te gewaagd, om te veronderstellen, dat hij zich afzijdig hield, om geen hinderpaal te worden voor den bloei van den Schoolraad. Er is wel eenige reden voor deze opvatting. De kerkeraad van de Hervormde kerk te Zeist zond een protest in, omdat hij van meening was, dat de nieuwe organisatie een partijzaak was, die voornamelijk uitging van de Gereformeerden. Hij verzette er zich tegen, dat de gelden uit de Uniekas werden besteed voor den nieuwen Schoolraad.

Dit was ook de meening van het schoolbestuur te Elburg, dat zich daarom reeds in 1891 aan de organisatie onttrok. Ook dat van Hoorn bedankte. Als reden gaf het op, dat de school aldaar er geen nut van had.

Gelukkig, dat niet alle besturen zulke averechtsche opvattingen van den Schoolraad hadden. Iedere week kwamen nieuwe aanmeldingen binnen en er was blijdschap bij het moderamen, omdat het aantal aangesloten scholen steeds vermeerderde. Den 31en October 1890,

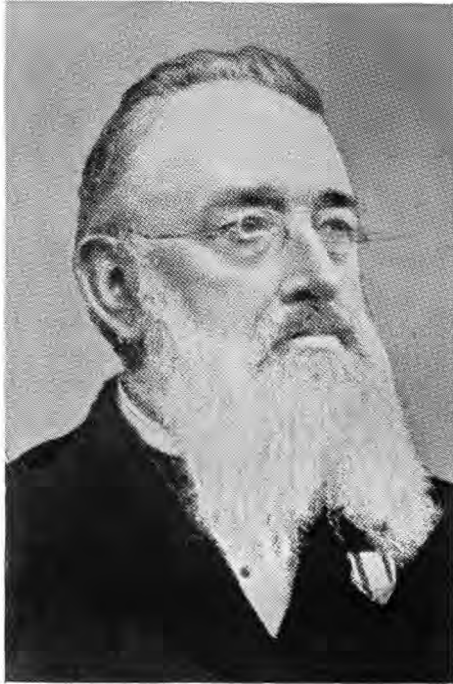
vier maanden na de definitieve stichting, hadden zich reeds 218 van de 500 Christelijke scholen opgegeven.

Naast die blijdschap was er evenwel ook bezorgdheid. Want niet ieder der leden van den Schoolraad was het duidelijk, welken weg men moest inslaan en hoe de taak, die men had te vervullen, moest afgebakend worden. Daarbij kwam, dat de kas bedenkelijk leeg was, daar de schoolbesturen niet aan hun verplichtingen voldeden. Slechts 55 van de 229 hadden den 1en April 1891 een bijdrage gezonden. Toen dan ook de algemeene vergadering in dat jaar bijeen kwam, vond de voorzitter, Ds. H. PIERSON, het noodig, om de besturen op te wekken, de noodige gelden over te maken.

Hij had nog meer op zijn hart. Het smartte hem diep, dat de tegenstand zoo fel was, dat zoo velen hun pen in gal doopten, wanneer ze den Schoolraad bestreden. Dit ging geheel in tegen den natuur van Ds. PIERSON. Hij beminde de eenheid, de samenwerking, niet den strijd. En die eenheid trachtte hij te bereiken door een Christelijken wandel. Hij wilde niet terugslaan, en gaf daarom zijn geschreven brochure niet uit. Liever wenschte hij zijn tegenstanders te winnen door liefde. Aan de menschelijke hartstochten moest het zwijgen worden opgelegd, en in zijn openingsrede sprak hij het uit : „Als iemands wegen den Heere behagen (er staat niet : den menschen), zoo zal Hij ook zijn vijanden met hem bevredigen. Dit kan ook hier gebeuren.” Het is opmerkelijk, hoe deze tekst meermalen door Ds. PIERSON in zijn openingswoorden werd gebruikt. Ze zeggen ons iets voor zijn karakter, ze spreken ons van zijn vertrouwen op God.

Hij had dit laatste wel noodig, want de moeilijkheden voor den Schoolraad waren in de eerste jaren niet van de lucht. Het was een zoeken en tasten naar den juisten weg, en vaak ontbrak het zoo noodige licht. Buitenstaanders vroegen zich af, wat voor een organisatie de Schoolraad toch eigenlijk wel was. Frappant was in dit opzicht wel, dat de minister van Justitie weigerde de koninklijke goedkeuring toe te staan, daar volgens hem de Schoolraad niet een vereeniging was volgens de wet van 22 April 1855. Dit was wel een teleurstelling, maar men besloot het er niet bij te laten zitten. De rechtskundige adviseur, Jhr. Mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN, zou de zaak nog eens bij den minister uiteenzetten en er nogmaals op aandringen, dat deze aan het verzoek van het moderamen zou voldoen. Succes heeft deze stap echter niet opgeleverd, de weigering bleef. ²⁰⁾

Ds. PIERSON gaf den moed niet op, ook al vermeerderden de moeilijkheden. Dit bleek wel, toen hij de algemeene vergadering in 1892 opende, waarbij hij o.m. de volgende woorden sprak : „Een moeilijk jaar ligt achter ons. De Schoolraad heeft zich nog moeten oriënteren en moet dit nog blijven doen.... Maar wat nood, wij gaan immers vooruit, omdat Gods Woord het fundament is, waarop wij bouwen.”

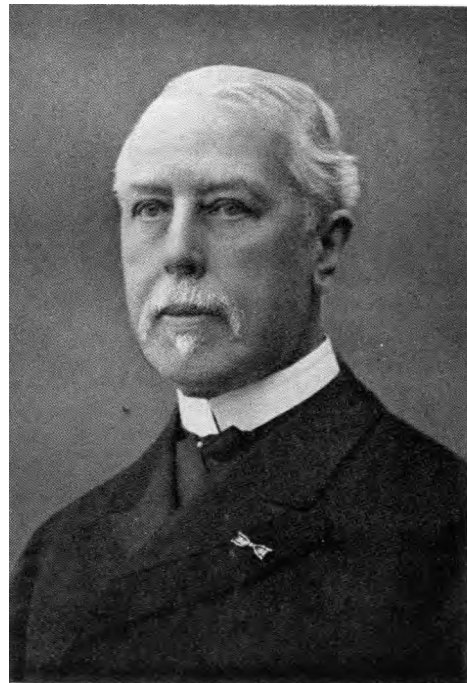
PROF. M. NOORDTZIJ

PROF. DR. J. WOLTJER

J. NOBELS

MR. T. P. BARON MACKAY

Er was wel moed en vertrouwen toe noodig, om voort te gaan. Zelfs mannen van naam, van wien men iets anders had verwacht, lieten den Schoolraad in den steek. Toen in de vergadering van 31 October 1890 een 25e lid moest worden gekozen, werd G. H. L. baron VAN BOETSELAER als zoodanig aangewezen, maar deze bedankte. Mr. T. P. baron MACKAY, die daarna de meeste stemmen kreeg, hield zijn benoeming in beraad. Wel nam hij haar aan, maar spoedig daarna stelde hij zich niet meer herkiesbaar. Ook Jhr. Dr. L. DE GEER bedankte weldra als lid van het moderamen.

Was het wonder, dat het den schijn had, alsof er weinig tot stand kwam? Door dezen schijn misleid beschuldigde de Heraut den Schoolraad van gemis aan activiteit.²¹⁾ Men moest het moderamen den tijd laten, om het nieuwe lichaam zijn plaats te laten innemen, die voor hem bestemd was. De Schoolraad moest zich voegen naar en zich aanpassen bij de toestanden, die in het Christelijk schoolwezen heerschten. En dat ging van lieverlede ook wel. Reeds in 1893 kon de voorzitter het in de algemeene vergadering met blijdschap constateeren, dat „de Schoolraad langzamerhand den weg (begon) te kennen, dien hij (had) te gaan en van lieverlede (kwam) er orde in de wijze van werken en (ging) het omslachtige lichaam, dat de Schoolraad uit den aard der zaak zijn moet, met vaster tred zijn weg.”

Een moeilijkheid bleven de financiën opleveren. In het eerst was de Unie „Een School met den Bijbel” met f 1000.— per jaar in de uitgaven tegemoet gekomen, maar dit kon zoo niet blijven. Het was noodzakelijk, dat de Schoolraad zich zelf kon bedruipen. Daar was men echter nog lang niet aan toe. De schuld hiervan lag voor een groot gedeelte bij de schoolbesturen, waarvan vele in gebreke bleven hun bijdrage voor de algemeene kas te voldoen.²²⁾ De financiële zorg begon te nijpen, vooral toen de Unie besloot haar bijdrage op een lager bedrag te stellen. Nu was Leiden in last. Er werd beraadslaagd, wat moest worden gedaan. Bezuiniging was eisch en men besloot..... minder solied papier te gebruiken voor de circulaires, die van den Schoolraad naar de besturen uitgingen. Men begreep evenwel, dat dit niet voldoende zoden aan den dijk zou zetten en daarom zou de voorzitter er bij de algemeene vergadering op aandringen, dat de scholen hoogere contributies zouden betalen.

Nog andere bezwaren deden zich voor. De bedoeling bij de stichting van den Schoolraad was eigenlijk geweest, dat hij zou uitgaan, behalve van de scholen, van de vier hoofdvereenigingen, waarvan hij als het ware een toporganisatie zou uitmaken. In de praktijk beschouwde de hoofdbesturen dit niet altijd op deze wijze. Soms waren zij naijverig op den Schoolraad, wanneer zij meenden, dat hij op hun terrein van

arbeid kwam. Omgekeerd namen zij wel maatregelen, die behoorden tot de werkzaamheden van den Schoolraad. Daardoor bleef wrijving niet uit, ondanks hetgeen in de artt. 6 en 8 der Statuten was bepaald. Zoo kwam er iets scheefs in de verhouding tot de hoofdvereenigingen. Er bestond ook weinig contact met de besturen er van, behalve met dat van de Unie „Een School met den Bijbel”.

De nauwe samenwerking van den Schoolraad met dit lichaam gedurende de jaren is wel opmerkenswaardig, maar niet zoo gemakkelijk te verklaren. Eigenlijk stonden beide organisaties niet op hetzelfde plan, daar de Schoolraad voortkwam o.m. ook uit de Unie, die dus feitelijk een moedervereeniging was. En toch werkten zij beide vaak gelijk op. Zelfs hadden ze steeds denzelfden secretaris en later waren ook de financiën aan denzelfden persoon toevertrouwd. Een zoodanige band tusschen den Schoolraad en een der andere hoofdvereenigingen was ver te zoeken. Ja, zelfs kan gezegd worden, dat de eenstemmigheid soms te wenschen overliet.

Zooals we weten was het bijleggen van geschillen aan den Schoolraad opgedragen. Dit scheen niet naar den zin te zijn van de hoofdcommissie van Christelijk Nationaal. Deze zond dan ook een schrijven naar den Schoolraad, waarin zij opmerkte, dat zij evengoed als deze een onderzoek kon instellen, wanneer er geschillen waren.²³⁾

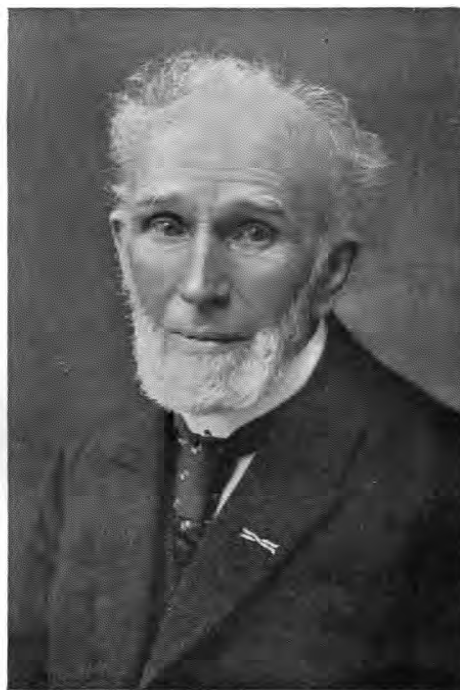
Iets soortgelijks had plaats in 1897, toen het bestuur van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen zich had gemengd in een geschil, waarin de Schoolraad reeds was geroepen om het te beslechten. Het kwam in de vergadering van den Schoolraad tot hooge woorden. De afgevaardigde van de onderwijzersvereeniging, R. HUSEN, wilde niet toegeven, dat deze zaak alleen behoorde tot de competentie van den Schoolraad. Zelfs kwam hij met het dreigement, dat, wanneer deze zich niet schikte naar de wenschen van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers, zij zich wel eens van de organisatie zou kunnen losmaken. HUSEN kreeg een medestander in Ds. K. SCHARTEN, een van de gedelegeerden van Christelijk Nationaal. Nu lieten Ds. PIERSON en DE SAVORNIN LOHMAN zich niet onbetuigd. Zij beriepen zich op artt. 6, 8 en 10 van de Statuten, om de gedragingen van den Schoolraad te verdedigen. Men kwam evenwel niet veel verder en besloot daarom de kwestie naar de algemeene vergadering te verwijzen.²⁴⁾

Als punt 1 stond dan ook op de agenda van de volgende jaarvergadering: „Het verstrekken van inlichtingen ter beslechting van geschillen, die in den boezem der aangesloten scholen rijzen mochten, geschiede uitsluitend aan den Schoolraad en aan de daartoe door hem aangewezen commissie.”

Eerst werden de aanwezigen door het lezen van de notulen van den Schoolraad ingelicht over de aanleiding tot dit voorstel en werd

A. ELSHOUT RZN.

Ds. J. J. IMPETA

MR. C. LUCASSE

Ds. J. NEDERHOED

er op gewezen, dat het reeds meermalen was voorgekomen, dat de commissie volgens art. 11 achter het net vischte, wanneer er een geschil moest worden beslecht.

Het scheen, dat dit voorstel niet in behandeling zou komen. Het hoofdbestuur van de onderwijzersvereniging was bijgedraaid en HUSEN deelde mee, dat dit het voorstel wilde ondersteunen. Ook de hoofdcommissie van Christelijk Nationaal zag geen heil in een verdere bespreking van de kwestie, waarom zij verzocht het voorstel van de agenda terug te nemen.

Niet alzoo was de bedoeling van Ds. SCHARTEN. Hij was het met het schrijven van de hoofdcommissie niet eens en wilde de zaak hier uitvechten. Verscheiden personen voerden nu het woord, o.a. D. WIJNBEEK, van Zwolle, Mr. TH. HEEMSKERK, Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN en R. DERKSEN. Uit deze discussie bleek, dat de juiste grenzen tusschen de hoofdverenigingen en den Schoolraad moeilijk waren af te bakenen, maar ook, dat niet ieder begreep, welke de eigenlijke positie van den Schoolraad was ten opzichte van de andere organisaties.

Eindelijk kwam men tot de aanneming van een motie, waarin werd vastgelegd, dat de commissies voor geschillen, zoodra er een kwestie bij haar aanhangig gemaakt was, daarvan mededeeling zouden doen aan de hoofdbesturen van de 4 verenigingen, zoodat deze zich van inmenging konden onthouden.

Hiermee waren de moeilijkheden niet ten einde. De Schoolraad stond midden in het Christelijk schoolwezen en wanneer dit kwijnde, onderging hij er den terugslag van. Verschillende factoren beïnvloedden den meer of minderen bloei van het Christelijk onderwijs. Dit was vóór 1889 geheel en na dit jaar bijna geheel afhankelijk van de offervaardigheid van zijn voorstanders en deze hing ten nauwste samen met den geestelijken en materieelen welstand.

Nu lieten beide bij tal van vrienden van de school met den Bijbel heel wat te wenschen over. We zagen reeds hoe de kerkelijke gedeeldheid een breuk geslagen had, wat niet anders dan schadelijk kon werken op de liefde voor het Christelijk onderwijs. Velen hielden nu hun gave terug, die zij te voren gewillig offerden.

Bij deze geestelijke inzinking kwam ook nog een economische depressie. Landbouw en veeteelt maakten moeilijke tijden door. De graanprijzen daalden, het land verminderde sterk in waarde, de zuivelproductie leed door de scherpe concurrentie van het buitenland. Inzonderheid de plattelandsbevolking onderging hiervan de financiëelen druk en de inkomsten van de scholen vloeiden daardoor trager. Op de algemeene vergadering in 1894 werd geklaagd, dat „het platteland zoo hard achteruit ging” en moest worden geconstateerd, „dat de particuliere bijdragen voor onze scholen gaandeweg (waren) verminderd.”²⁵⁾ En

wanneer we de lijst van de Uniecollecten nagaan, treft het ons, dat vanaf 1886 tot 1895 de opbrengst ieder jaar minder is dan het vorige.

Gelukkig waren er omstreeks 1894 teekenen van nieuw leven en Ds. PIERSON's openingswoord van dat jaar stond dan ook in het teken van het optimisme. „Na 1889 was er verslapping gekomen, doch thans is er herleving merkbaar”, riep hij de aanwezigen toe en dit gaf hem moed voor de toekomst. Daarom wekte hij zijn hoorders op : „Draagt elkanders lasten, een ieder beproeve zijn eigen werk ; zoo zullen wij goeddoende niet vertragen.”

Ook het volgend jaar stond de openingsrede in majeur. Dit was geen wonder, want den vorigen dag was in de vergadering van de Unie „Een School met den Bijbel” het Unierapport aangenomen. Nu had dit voor den Schoolraad wel geen directe gevolgen, maar toch, geheel buiten hem om ging dit besluit toch ook niet. De stemming op de Unievergadering beïnvloedde gewoonlijk ook die op de samenkomst van den Schoolraad.

Dit bleek wel, toen Ds. PIERSON roemde de „bijzondere eenstemmigheid”, die den vorigen dag waar te nemen was. „Er was vertraging, inzinking gekomen ; maar nu..... is er nieuw leven, nieuw bloed, vernieuwde lust en opgewektheid ontstaan.” Hij verblijdde er zich over, dat de Schoolraad meer en meer zijn plaats vond in het schoolwezen, dat het wantrouwen begon te wijken, dat het aantal aangesloten scholen toenam.

Het waren optimistische klanken, die men van de bestuurstafel vernam en al was het, dat nog niet alle scholen zich in de nieuwe organisatie voegden, toch was men op weg naar het ideaal.

Het was Ds. PIERSON nog steeds een oorzaak van smart, dat de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs van verre bleef staan. En nu was, in 1896, de Unie van Christelijke onderwijzers daar nog bijgekomen. Het was een organisatie van onderwijzers, die gesticht was, omdat de jongeren in de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, niet voor hun belangen konden opkomen. Deze actie werd door velen met wantrouwen begroet, vooral omdat hoofden van het lidmaatschap waren uitgesloten. Zoo werd het onderwijzerscorps in twee groepen verdeeld, die vaak vijandig tegenover elkaar stonden. Dat dit voor het welzijn van het Christelijk schoolwezen zeer bedenkelijk was, laat zich verstaan.

De Schoolraad zag deze ontwikkeling der verhoudingen met zorg aan. Welken indruk moest deze twist maken op de ouders, op de verdere belangstellenden in het Christelijk onderwijs? Zouden niet velen zich terugtrekken en hun bijdragen inhouden? Deze zaken werden ter tafel gebracht in de vergadering van den Schoolraad van 22 Februari 1898.

JHR. MR. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN

Daar deelde DE SAVORNIN LOHMAN mede, dat een paar bestuursleden van de Unie een conferentie met hem hadden verzocht, om de bezwaren tegen de oprichting van deze vereeniging te bespreken.²⁶⁾ Dit viel bij den Schoolraad in goede aarde en de vergadering verzocht LOHMAN, om daar als haar vertegenwoordiger op te treden en uit haar naam te spreken.

De conferentie had plaats den 26en Februari 1898 en werd bijgewoond door Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN en R. DERKSEN voor den Schoolraad en G. IPEMA en J. VAN DER SLUYS voor de Unie. De samenkomst had, zooals het verslag er van nadrukkelijk vermeldde, een zeer vriendschappelijk karakter.²⁷⁾ LOHMAN bracht het eerst zijn bezwaren naar voren. Hij keurde het niet goed, dat de klasseonderwijzers zich afscheidden en een aparte vereeniging stichtten. Hierdoor werd het organisch verband verbroken. De heeren van de Unie verdedigden zich hiertegen, door er den nadruk op te leggen, dat zij in de noodzakelijkheid waren gekomen, om zich afzonderlijk te organiseeren. Nog altijd waren de salarissen van de onderwijzers ver beneden peil, terwijl de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen niets voor hen deed, ja, hen zelfs buiten het bestuur sloot.

Deze feiten waren niet te ontkennen, doch LOHMAN wees er op, dat het beter geweest zou zijn, wanneer zij zich tot den Schoolraad hadden gewend. Deze toch had wel degelijk getoond, hart voor de onderwijzers te hebben, daar hij voor een betere salarieering had gewerkt. Ook de Unie „Een School met den Bijbel” was hun goedgezind, en wilde blijkens het Unierapport de materiele belangen van de onderwijzers behartigen.

De besprekingen brachten echter de partijen niet dicht bij elkaar, zoodat de conferentie niet tot eenig resultaat leidde.

Dit was voor den Schoolraad een teleurstelling. Vooral de voorzitter wees telkens weer op de noodzakelijke eenheid van allen, die het Christelijk onderwijs wenschten te bevorderen, op de liefde, die zoo noodig was voor den bloei van de scholen met den Bijbel. Herhaaldelijk sprak hij het uit, dat dan alleen God Zijn zegen zou gebieden. En nu was er tweedracht, gemis aan waardeering voor elkaar, wantrouwen tusschen hoofden en onderwijzers. Dit was een gevaar voor het Christelijk onderwijs.

Maar dit was niet het eenige. Reeds jaren lang hing de dreiging van den leerplicht als het zwaard van Damocles boven de school met den Bijbel. Lang voor 1889 hadden de Liberalen er propaganda voor gemaakt, om de volksontwikkeling op een hooger peil te brengen, vooral nadat zij in het midden van de jaren zeventig een radicaler richting waren ingeslagen. En steeds hadden de voorstanders van de vrije school er zich tegen verzet, geprotesteerd tegen de daaruit voortvloeiende gewetensdwang. Immers, in lang niet iedere plaats van ons

land stond een Christelijke school en daar, waar deze ontbrak, zouden de ouders gedwongen worden, om hun kinderen te zenden naar de openbare, naar de inrichting, die reeds jaren geleden de secteschool der modernen was genoemd.

Telkens weer, als er onder de Liberalen meer activiteit openbaar werd voor hun geliefd thema, werden de mannen van het Christelijk onderwijs paraat. Dit nu was het geval geweest in 1893, toen er sprake was van de indiening van een ontwerp-leerplichtwet. De Unie „Een School met den Bijbel” was op haar qui-vive geweest. Zij had aan den Schoolraad geschreven, of het niet gewenscht zou zijn, om een samenkomst te houden met de gedelegeerden van de besturen der 4 hoofd-vereeningen en enkele Kamerleden in verband met het dreigend gevaar.

Deze vergadering, waarin het moderamen den Schoolraad vertegenwoordigde, kwam bijeen. Hier werd de vraag besproken, welke houding de Schoolraad zou aannemen, wanneer de wet op den leerplicht zou bekend worden. Men besloot, dat in dit geval de Schoolraad zou samengeroepen worden.²⁸⁾

In de vergadering van den Schoolraad, 26 Februari 1894, stelde de voorzitter voor, om de Unie „Een School met den Bijbel” te verzoeken een algemeene vergadering van voorstanders van Christelijk onderwijs bijeen te roepen, als de wet op den leerplicht bij de Tweede Kamer werd ingediend. Aan dit verzoek besloot het bestuur van de Unie te voldoen.

Het duurde nog eenige jaren, voordat het gevaar voor de deur kwam te staan. Den 14en Maart 1898 zond minister GOEMAN BORGESIOUS zijn eerste ontwerp-leerplichtwet bij de Tweede Kamer in. Dit lag geheel in de liberale lijn. Het algemeen belang vorderde, dat alle kinderen onderwijs zouden ontvangen, oordeelde de minister. De staat kon er slechts wel bij varen. Maar ook gaf de leerplicht financieel voordeel, daar hij armoede en misdaad zou tegengaan. Zoo zouden de kosten voor armenbedeeling en voor de gevangenissen verminderen. Ook wees hij op het recht, dat de staat had de ouders te straffen, die niet aan hun verplichting, hun kinderen op te voeden, voldeden.

Deze opvattingen vonden bij de leden der rechterzijde een krachtige bestrijding en in de afdeelingen keerden zij zich fel tegen het ontwerp. Staatsvoogdij was, volgens hen, een anti-nationaal beginsel, in strijd met onze geschiedenis en onzen volksaard. Daarbij brachten zij het bezwaar naar voren, dat men gedwongen werd zijn kinderen te zenden naar de openbare school, waar tal van onderwijzers bestrijders waren van het koningschap en gekant waren tegen de bestaande inrichting van de maatschappij.

De vele bezwaren, die tegen het ontwerp werden ingebracht, deden BORGESIOUS besluiten het in te trekken en een ander in te dienen.

Een der gewichtigste wijzigingen was, dat in plaats van de leeftijds-grenzen 6—13 jaar, nu die van 7—12 jaar waren gekomen.

Op de algemeene vergadering van den Schoolraad, den 5en April 1899, kwam de wet ter sprake. Vooral DE SAVORNIN LOHMAN was een heftig tegenstander van het ontwerp en hij had dan ook een adres aan de Tweede Kamer opgesteld, dat hij aan de aanwezigen wilde voorleggen. Hoewel hij ongesteld was, liet hij zich hierdoor niet weerhouden, om de zaak zelf hier te behandelen. Hij bepleitte de noodzakelijkheid zich nu tot de Tweede Kamer te wenden, zoodat het adres nog in de secties kon worden besproken. Het eerste ontwerp noemde hij een dwaasheid, het tweede was soepeler en hij vreesde, dat sommige Roomsche-Katholieke Kamerleden er nu voor zouden stemmen. Daarop las hij het adres voor, waarin aan de regeering het recht betwist werd, om voor de vrije school dwingende bepalingen vast te stellen. Immers behoort deze inrichting zich naar eigen beginselen te ontwikkelen. Door dit ontwerp wordt de vrijheid van onderwijs, zooals die in de grondwet is neergelegd, vernietigd. Wel moet worden toegestemd, dat de overheid te waken heeft voor verwaarloozing van de kinderen door de ouders, maar in het ontwerp wordt aan het volk een opvoeding opgedrongen, zooals de regeering die vaststelt.

Daarom protesteert de Schoolraad tegen dit ontwerp, dat de ouders der kinderen van de bijzondere school onder scherp toezicht plaatst van staatsambtenaren, die voor het overgrootste deel niet behooren tot de kringen, die aan het vrije onderwijs de voorkeur geven.

Ook richt de Schoolraad zich tegen het verplichte herhalings-onderwijs en hij protesteert tegen het feit, dat aan de bijzondere school wel verplichtingen worden opgelegd, maar dat de daaruit voortvloeiende geldelijke lasten niet worden vergoed.

Dit adres viel bij de vergadering in goede aarde. Verscheidene personen voerden het woord en allen betuigden hun instemming met dit protest tegen „het hatelijke wetsontwerp op den leerplicht”, zooals de voorzitter het uitdrukte.

Door alle gedelegeerden van den Schoolraad geteekend, werd het adres aan de Tweede Kamer gezonden.

Het duurde tot 27 Februari 1900, voordat het ontwerp in openbare beraadslaging kwam. Van verschillende zijden kwam verzet. Niet alleen Anti-revolutionairen en Roomsche-Katholieken verhieven er hun stem tegen, maar ook Socialisten en Liberalen konden er zich niet mede vereenigen. Voor dezen ging de wet nog niet ver genoeg.

De belofte van den minister, dat het bijzonder onderwijs er financieel niet slechter door zou worden, kon de rechterzijde niet met het ontwerp verzoenen. Met 50 tegen 49 stemmen werd het aangenomen.

Op SCHIMMELPENNING na, die door een val van het paard verhinderd was ter vergadering te komen, was de Tweede Kamer voltallig.

Dit was wel een bewijs van hoeveel belang allen deze wet achtten. Ook in de Eerste Kamer waren alle leden op één na bij de stemming present. Met 33 tegen 16 stemmen hechtte zij er haar sanctie aan.

In den tijd toen het ontwerp in de Eerste Kamer in behandeling was, n.l. van 2 April tot 5 Juli, kwam de algemeene vergadering van den Schoolraad, den 18en April 1900, bijeen. Daar werd de teleurstelling over de aanneming van de leerplichtwet in de Tweede Kamer zeer diep gevoeld. Dit bleek o.m. ook hieruit, dat in afwijking van de agenda door den voorzitter aan de orde gesteld werd een schrijven van het schoolbestuur te Grijskerke (Zeeland). Dit wilde, als protest tegen de wet, een algemeene volksbeweging in het leven roepen. Evenals in 1878 moest er een volkspetitionnement aan de Koningin aangeboden worden, opdat zij de wet niet zou teekenen.

Den vorigen dag had de jaarvergadering van de Unie een soortgelijk schrijven ontvangen van het lokaal-comité van Grijskerke. Daar was het niet behandeld, omdat het Uniebestuur het beter vond, dat de Schoolraad zich met deze zaak bezig hield. En daar Ds. PIERSON zeer veel gevoelde voor een volkspetitionnement kwam de kwestie nu aan de orde.

Het was geen geringe zaak, waarover men had te beslissen en dit bleek wel uit de discussie, waaraan verscheidene vooraanstaande personen deelnamen, zooals DE SAVORNIN LOHMAN, NOORDTJIZ, VAN ASCH VAN WIJCK, BRUMMELKAMP. Ook onderwijzers als N. OOSTERBAAN, W. C. VAN MUNSTER, A. C. W. SCHEFFER, J. C. WIRTZ en R. HUSEN voerden het woord.

Allereerst verhief LOHMAN zijn stem tegen een volkspetitionnement. Hij nam het tweede ontwerp van BORGESJUS min of meer in bescherming. Niet omdat hij voor den leerplicht was. In 't geheel niet. Hij had dan ook in de Tweede Kamer tegen gestemd. Maar voor een zoo groote volksbeweging, als nu werd voorgesteld, moest een zeer ernstige reden bestaan. En deze was er, volgens LOHMAN, niet. Het ontwerp was bij de behandeling sterk in het voordeel van de bijzondere school gewijzigd. Het verplichte 7e leerjaar en het herhalingsonderwijs waren er uit gelicht. Daarbij moest men in overweging nemen, dat de kans, dat de Koningin de wet niet zou teekenen, zeer gering was. Het petitionnement zou dan een teleurstelling worden en het gevolg zou zijn, dat de regeering in het vervolg in het geheel niet meer naar ons zou luisteren.

De andere sprekers waren het over het algemeen met LOHMAN eens, hoewel een enkele maal een toon gehoord werd, die voor dezen niet aangenaam was. Dit had den voorzitter gehinderd en toen de discussie was afgelopen, vroeg hij het vertrouwen der vergadering voor „zijn vriend en medestrijder voor de vrije school voor heel de natie”. Een algemeen applaus was hierop het antwoord.

Geheel zonder gevolg was het voorstel van Grijpskerke niet. Wel werd niet besloten tot een volkspetitionnement, maar de vergadering wilde toch een protest doen hooren, dat neergelegd werd in de volgende motie: „De vergadering van oordeel, dat aan de thans door de Tweede Kamer aangenomen wet op den leerplicht dezelfde principieele bezwaren kleven als aan het oorspronkelijke wetsontwerp, blijft ten sterkste tegen de beginselen dier wet protesteeren.”

Het is niet te ontkennen, dat dit een poover resultaat was van het voorstel, dat een zoo indrukwekkend protest beoogde, maar practisch had men toch niets kunnen bereiken en moesten de tegenstanders van de wet zich met een motie tevreden stellen.

Voor de bijzondere school bracht de leerplicht geen financieel nadeel. BORGESIUS loste reeds in het begin van 1901 zijn belofte dienaangaande in. Hij wijzigde de lageronderwijswet in dier voege, dat de subsidies van het rijk aan de gemeente- en schoolbesturen, op gelijken voet, aanmerkelijk verhoogd werden. Maar deze meerdere bijdragen brachten ook nieuwe vrijheidsbeperking met zich mede. Voortaan zou men op de bijzondere school 20 uur les moeten geven in de door de wet voorgeschreven vakken.

Zoo wisselden hier licht en schaduw elkaar af. Ook in ander opzicht meende de voorzitter van den Schoolraad een lichtpunt te zien. Tegenover „het juk ons opgelegd”, stond, dat „langzamerhand de Schoolraad zelfs hen tot zich begint te trekken, die zich tot nog toe min of meer van hem hebben afgewend”.

Het klonk als een juichtoon in de openingsrede van Ds. PIERSON op de algemeene vergadering van 10 April 1901. En een applaus van de aanwezigen onderstreepte zijn mededeeling, dat over enkele dagen een conferentie zou plaats hebben met afgevaardigden van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, om zoo mogelijk te komen tot aansluiting van deze organisatie.

Op aandrang van Dr. L. HELDRING had n.l. Christelijk Volksonderwijs een stap in deze richting gedaan en nu zou Zaterdag 13 April ten zijnen huize een samenspreking plaats vinden. Ds. PIERSON had echter te vroeg gejuicht. De door hem zoo gewenschte eenheid werd niet bereikt.

In ander opzicht daagde er in 1901 wel een licht. De verkiezingen brachten een sterke rechtsche meerderheid in de Tweede Kamer. Het ministerie-KUYPER trad op en hoopvol zagen de voorstanders van de school met den Bijbel de toekomst tegemoet. Nu zou er verruiming komen en zou het Christelijk onderwijs zich onder minder zorgvolle omstandigheden kunnen ontwikkelen. Maar de wet bleef uit en het geduld van de Christelijke onderwijzers werd op een zware proef gesteld. Eindelijk, in het laatste zittingsjaar van het ministerie

kwam dit met een ontwerp, dat kort voor de verkiezingen in het Staatsblad kon worden geplaatst.

Voor de bijzondere school beteekende deze wet een verlichting van lasten, voor de onderwijzers hieraan verbonden een vermeerdering van inkomsten en de zekerheid van een onbezorgden ouden dag. Voortaan kregen de schoolbesturen de minima der salarissen door het rijk vergoed en ontvingen de onderwijzers op hun 65e jaar pensioen. Door dit alles was hun rechtspositie versterkt. Deze subsidiewet had de lijn, bij MACKAY begonnen, doorgetrokken.

Een nieuw tijdperk was aangebroken, en er waren er, die zich gingen bezinnen op een nieuwe regeling van het Christelijk schoolwezen, die volgens hen noodzakelijk was geworden door de veranderde omstandigheden. Wat men evenwel niet gedacht had, was, dat hierdoor de Schoolraad voor een crisis kwam te staan, zoodat de eenheid dreigde verloren te gaan. Wat was nl. het geval?

Op de algemeene vergadering van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, in 1905, was besloten, dat het hoofdbestuur met andere vereenigingen zou confereeren over een reorganisatie van het Christelijk onderwijs, nu de wet-KUYPER dit meer dan ooit noodig maakte.

Om aan deze opdracht te voldoen zond het hoofdbestuur in den zomer van 1905 aan de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, aan die voor Gereformeerd Schoolonderwijs, aan Christelijk Volksonderwijs, de Unie „Een School met den Bijbel” en den Schoolraad een schrijven, waarin de besturen van deze vereenigingen uitgenoodigd werden een voorloopige bijeenkomst te houden op Donderdag 28 September 1905 in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht, waar over de vraag of reorganisatie algemeen noodig geacht werd, zou kunnen worden gesproken. Wanneer deze vraag bevestigend zou worden beantwoord, zou nader onderzocht kunnen worden, of het mogelijk zou zijn te komen tot een gelijke districtsindeeling voor de verschillende vereenigingen en tot een gemeenschappelijk bureau voor onderwijsbelangen, dat dan b.v. te Utrecht of te Rotterdam gevestigd kon worden.²⁹⁾

De Schoolraad besloot aan dezen oproep gevolg te geven en zond als afgevaardigden Prof. Dr. H. BAVINCK en R. DERKSEN.

De voorzitter van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers, J. C. WIRTZ, opende de samenkomst en wees er op, dat in de onderwijzerswereld dringende behoefte gevoeld werd aan reorganisatie van het Christelijk schoolwezen, „teneinde eenheid te brengen in wat nu los naast elkaar staat en onafhankelijk van elkaar werkt”. Als voorbeeld dat deze behoefte ook buiten de onderwijzerswereld tot uiting kwam, wees hij op den drang naar reorganisatie bij de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs.

Over het plan, dat door den heer WIRTZ naar voren werd gebracht, ontstond een levendige discussie, waaruit bleek, dat men er wel voor voelde, mits samenwerking geen samensmelting zou worden. Iedere vereeniging wilde behouden, wat zij had en niets loslaten van de werkzaamheden, die tot haar terrein behoorden.

Dit bleek ook uit de conclusies, waartoe de vergadering besloot. We willen ze volledig laten volgen. Zij hielden in :

1°. „Dat vanwege de veranderde omstandigheden, waarin 't Christelijk onderwijs straks zal komen te staan, er eene in vele opzichten nieuwe regeling van 't Christelijk schoolwezen noodzakelijk is ;

2°. dat bij die nieuwe regeling de eenheid van dat Christelijk schoolwezen duidelijker dan tot dusverre tot openbaring kome, zoowel om 't Christelijk onderwijs innerlijk te versterken, als ook om krachtiger naar buiten te kunnen optreden ;

3°. dat echter die eenheid niet in dien weg te vinden is, dat de bestaande vereenigingen worden ineengesmolten, maar integendeel sterker opbloeit, wanneer elke vereeniging zich naar haar eigen beginselen voortgaat te ontwikkelen ;

4°. dat juist op dien grondslag dan toch een samenwerking zal kunnen verkregen worden, wanneer uit de bestaande vereenigingen (n.l. Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, Gereformeerd Schoolonderwijs en Christelijk Volksonderwijs) een Algemeen Bureau gevormd wordt, dat de inwendige regeling van 't onderwijs aan die vereenigingen overlatende, zich bepaalt tot 't behartigen van die algemeene belangen van materiëlen en administratieven aard, die alle Christelijke scholen aangaan ;

5°. dat bij onderling overleg van de 3 genoemde vereenigingen worde vastgesteld, welke de materiële en administratieve belangen zijn, welker behartiging aan bedoeld Bureau wordt toevertrouwd ;

6°. dat in aansluiting bij 't bovenstaande aan de genoemde vereenigingen dient overgelaten te worden : o.a. de behartiging van de opleiding van onderwijzers ; de schoolinspectie ; de subsidieering ; dat daarentegen 't Algemeen Bureau zich zou moeten bezig houden, o.a. met de totstandbrenging van een gelijke districtsindeeling, gemeenschappelijke salaris-, pensioen- en wachtgeldregeling ; 't verzamelen van gegevens, die betrekking hebben op 't Christelijk schoolwezen in 't algemeen en correspondentie met de regeering.”³⁰⁾

Wanneer we deze conclusies bezien, treft het ons, dat bij de samenwerkende vereenigingen de Schoolraad en de Unie niet genoemd werden, evenmin als de Vereeniging van Christelijke onderwijzers. Welke rol deze laatste in het gereorganiseerde schoolwezen zou moeten spelen, is niet recht duidelijk. Dit na te speuren ligt buiten ons bestek.

We hebben ons hier bezig te houden met de plaats van den Schoolraad in dit nieuwe geheel. We zagen dat deze organisatie met de Unie

buiten het plan viel en het is opmerkelijk, hoe juist deze hetzelfde lot deelden. Geen wonder, dat zij zich met elkander verstonden over de gedragslijn, die zij hadden te volgen. De beide moderamina kwamen in vergadering bijeen, om de situatie te bespreken. Het resultaat was, dat aan de leden der eerste conferentie, aan de leden van den Schoolraad en aan de bestuursleden van de Unie, een vertrouwelijke circulaire zou worden gezonden, waarin het standpunt der beide moderamina werd uiteengezet.

Zij konden zich met de eerste 3 punten wel vereenigen en begrepen, dat met de nieuwe wetgeving een nieuwe regeling noodzakelijk was. Hoe meer de eenheid bevorderd werd, des te liever was het hun. Maar, schreven zij, wij „hebben echter niet wel begrepen, waartoe het noodig zou zijn een Algemeen Bureau te vormen, tot behartiging van de algemeene belangen van administratieven en materiëlen aard, die alle Christelijke scholen aangaan, aangezien in den Schoolraad reeds het daarvoor noodige orgaan aanwezig is, dat, als het pas geeft, zich met bedoelde belangen inlaat, doch tevens de inwendige regeling van 't onderwijs aan de andere vereenigingen overlaat, zich daarmee niet anders bemoeiende, dan om, waar noodig, de behulpzame hand te bieden.”

Nadat de beteekenis en het werk van den Schoolraad nader uiteengezet was en ook dat van de Unie, kwamen zij tot de slotsom, dat volgens hen, de nieuwe regeling van het Christelijk onderwijs niet medebracht het doen verdwijnen van bestaande vereenigingen, noch het oprichten van nieuwe.

Wel wilde de Schoolraad eenige veranderingen in de statuten aanbrengen, om deze beter te doen aansluiten aan den nieuwen toestand. In de eerste plaats wilde hij in art. 6 nog duidelijker doen uitkomen, dat „de taak van den Schoolraad niet is, de werkzaamheden in dit artikel vermeld over of op zich te nemen, maar enkel, gelijk tot dusver, daarbij de behulpzame hand te bieden, zoodra bij een of andere dier werkzaamheden allen hetzelfde belang hebben.”

Ook wilde de Schoolraad afstand doen van de bevoegdheid, om scholen te inspecteeren.

Daar gebleken was, dat de commissie volgens art. 9 niet aan het doel heeft kunnen beantwoorden, zou zij kunnen vervallen. Haar werk, het bevorderen van de stichting van scholen, kon dan beter door de Unie worden overgenomen.

De Schoolraad wilde echter de bevoegdheid, om diploma's aan candidaat-onderwijzers af te geven, niet loslaten. De artt. 11 en 12 wilde hij onveranderd laten. Wel kon art. 13 geheel vervallen, maar het geven van adviezen moest aan den Schoolraad blijven.

Na nog enkele minder belangrijke wijzigingen te hebben voorgesteld, besloot het schrijven met de opvatting, dat, zoolang de onbruikbaarheid

van den Schoolraad niet was gebleken, het moderamen niet kan overgaan om opheffing voor te stellen. Wanneer de scholen iets anders en beters willen, dan kunnen zij zich van den Schoolraad losmaken. „Er is echter voor den Schoolraad, die het vertrouwen van zoovelen geniet, geen reden, om nu reeds voor die onbekende schepping plaats te maken door heen te gaan.”³¹⁾

Uit deze circulaire bleek, van hoeveel gewicht de Schoolraad deze actie achtte. Hij beschouwde haar als een strijd, die tot inzet had te zijn of niet te zijn. Geen wonder dan ook, dat op de 2e conferentie, die 27 December 1905 plaats vond, de deputatie versterkt werd met Ds. H. PIERSON en Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN.

Hier werd de opvatting van den Schoolraad nog eens nader uiteengezet en de deputatie gaf te kennen, dat, indien een Algemeen Bureau noodzakelijk was, de Schoolraad wel als zoodanig wilde fungeeren.

Er werd lang en breed over gesproken, totdat men eindelijk kwam tot een *modus vivendi*, die werd neergelegd in een 7e conclusie, luidende : „Wat onder de punten 4, 5 en 6 der voorloopige conclusie genoemd is, kan het best verkregen worden, *niet* door een nieuwe organisatie in het leven te roepen, maar *wel*, gehoord de bereidwilligheid van den Schoolraad, om zich te reorganiseeren, door deze uit te noodigen den arbeid van het nieuwe bureau op zich te nemen. Ten einde de punten vast te stellen, waarin de statuten van den Schoolraad veranderingen zullen moeten ondergaan, wil genoemde raad zich de behartiging der gemeenschappelijke belangen van alle Christelijke scholen in den geest van de conclusiën 4, 5 en 6 zien opgedragen, zal er een commissie van 6 leden gevormd worden, en wel uit elk hoofdbestuur der vertegenwoordigde vereenigingen één lid en deze commissie zal, zoo mogelijk, de volgende conferentie een plan voorleggen, dat de verwezenlijking van 't ideaal : Gemeenschappelijke samenwerking in één lichaam zal bereikbaar maken.”³²⁾

Bij de besprekingen was gebleken, dat de afgevaardigden van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs zich in 't geheel niet met de opvattingen van den Schoolraad konden vereenigen. Misschien was dit de oorzaak wel van het feit, dat op de 3e conferentie, 10 Februari 1906, deze vereeniging niet vertegenwoordigd was.

De andere organisaties hadden gelegenheid gehad, om zich over de nieuwe conclusie te bezinnen. De hoofdcommissie van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs had de zaak ernstig overwogen en daarna een rapport opgesteld, dat nu ter tafel werd gebracht. Zij kon zich geheel met de 7e conclusie vereenigen en stelde de bereidwilligheid van den Schoolraad zeer op prijs. Toch was zij niet ten volle tevreden. Dit is wel te verklaren. De verhouding tusschen beide organisaties mocht officieel goed genoemd kunnen worden, wanneer men achter de schermen kon zien, was er nog al eens wrijving waar te nemen.

Het gebeurde meermalen, dat Christelijk Nationaal bezwaren had, daar zij meende, dat de Schoolraad zich op haar terrein bewoog. Blijkbaar wilde zij van haar taak niets aan den Schoolraad afstaan. Dit kwam ook uit in haar rapport, waarin zij de wijzigingen, die de Schoolraad in zijn Statuten voorstelde, onvoldoende vond. De omschrijving van de taak van den Schoolraad, zooals die was neergelegd in art. 6, voldeed niet aan de wenschen van de hoofdcommissie. En zij haastte zich om te verklaren, bereid te zijn een gedeelte van het werk van den Schoolraad over te nemen.

Wanneer aan de wenschen van Christelijk Nationaal zou worden voldaan, zou de Schoolraad voor een groot deel zijn beteekenis hebben verloren.³³⁾

De Vereeniging van Christelijke Onderwijzers maakte het al niet veel beter. Ook dit hoofdbestuur kon zich, na ernstige overweging, met de 7e conclusie geheel vereenigen. In zijn rapport, dat het de commissie aanbood, uitte het echter eveneens een bedenking. Het was van oordeel, dat, wanneer de Schoolraad aan de opdracht, in de 7e conclusie vermeld, zou kunnen voldoen, hij geheel van karakter zou moeten veranderen. De organisatie, zooals die door Dr. A. KUYPER was ontworpen, zou verdwijnen. De schoolbesturen moesten, volgens het rapport, worden uitgeschakeld en alleen de groote vereenigingen zouden in den Schoolraad worden vertegenwoordigd. Hij moest dan ook niet bestaan uit 25, maar uit 15 leden, terwijl het moderamen zou worden samengesteld uit 5 personen, één uit iedere samenwerkende vereeniging.

Met deze beide rapporten ging de afgevaardigde van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs geheel accoord.³⁴⁾ Natuurlijk niet de Schoolraad. Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN kantte zich fel tegen beide rapporten. Hij begreep het zeer goed, dat, wanneer zulk een reorganisatie plaats vond, dit op vernietiging van den Schoolraad zou uitloopen. En daarom verklaarde hij de voorstellen van de beide vereenigingen voor onaannemelijk. De Schoolraad zou de besturen niet loslaten. Hij kon niet verhinderen, dat Christelijk Nationaal en Gereformeerd Schoolonderwijs zelf examineerden, maar de Schoolraad zou zijn onderzoek blijven handhaven, al was het alleen maar voor de 296 scholen, die van de 555 alleen bij hem en niet bij de beide andere vereenigingen waren aangesloten. LOHMAN verklaarde verder, dat het moderamen de in de circulaire genoemde voorstellen aan den Schoolraad zou meedeelen en zijn goedkeuring zou vragen, om ze op de agenda van de algemeene vergadering te plaatsen.

Tot een oplossing was men in deze derde conferentie niet gekomen, ja, men stond verder van elkaar dan ooit. Daarom werd besloten, dat men van verdere pogingen, om langs dezen weg tot samenwerking te komen, zou afzien.

Het is te verstaan, dat de Christelijke schoolwereld met belangstelling van deze kwestie kennis nam en toen de algemeene vergadering, den 18en April 1906, bijeenkwam, was het aantal aanwezigen grooter dan ooit. Gewoonlijk was het aantal bezoekers beneden de 100, nu waren er 160 opgekomen. Eigenaardig was, dat alle 3 afgevaardigden van Christelijk Nationaal afwezig waren.

Toen het punt : „Wijzigingen in de Statuten van den Schoolraad” aan de orde kwam en de voorzitter dit had ingeleid, zal het voor velen een verrassing geweest zijn, dat J. C. WIRTZ, de gedelegeerde van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers, het woord vroeg en verklaarde, „dat hij zijn ooren niet heeft durven vertrouwen, wijl hij meende te hooren, dat er een toeleg zou geweest zijn om de Unie en den Schoolraad op te heffen”.

Prof. M. NOORDTZIJ, de afgevaardigde van Gereformeerd Schoolonderwijs, voegde zijn woord bij dat van WIRTZ en „stond verستeld over de verklaring van den voorzitter, waartegen hij (moest) opkomen. Deze legende moet uit de wereld. De bedoeling was niet eens ineensmelting, veel minder vernietiging”.

DE SAVORNIN LOHMAN, die voor de belangen van den Schoolraad in de bres had gestaan, nam het woord en zeide, dat hij „de mededeeling van de beide sprekers met veel genoegen (had) gehoord. Niet, dat de zaak der ontbinding van den Schoolraad een misdaad zou zijn, o neen, maar de conclusies, die op de eerste conferentie (waren) vastgesteld, (hadden) hem den indruk gegeven, dat men den Schoolraad wilde doen te niet gaan, door aan hem alleen de materiele zaken over te laten en dan in plaats van een vereeniging van schoolbesturen een vereeniging van schoolbonden te vormen, waarbij de leiding aan onderwijzers zou zijn gekomen. Indien zijn indruk onjuist is, des te beter, wij zullen dan gemakkelijker samenwerken.”

Hiermee was het incident gesloten en ging men over tot de behandeling van de artikelen der statuten. Het resultaat van de besprekingen was, dat de Schoolraad het recht, om scholen te inspecteren, los liet, iets waar tot nu toe toch niets van gekomen was. Ook werd de commissie tot schoolstichting van haar werk ontheven, daar dit beter aan de Unie kon worden overgelaten.

De Schoolraad was zonder kleerscheuren door de crisis heengekomen. Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN had zich hierbij een krachtig strijder betoond voor de belangen van de organisatie, die hij met talent had verdedigd.

Dr. A. KUYPER had aan den Schoolraad den vorm gegeven, waardoor ze het geheele Christelijke schoolwezen kon vertegenwoordigen. DE SAVORNIN LOHMAN maakte, in 1906, dat deze vorm kon bewaard blijven, zoodat het werk voortgang kon hebben.

Maar dat wilde niet zeggen, dat hiermee de moeilijkheden voor den Schoolraad voorbij waren. De strubbelingen, die zich weldra voordeden tengevolge van de veranderingen in de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, waren ook voor hem minder aangenaam.

Gereformeerd Schoolonderwijs bevond zich ook in een crisis. De subsidieering van het bijzonder onderwijs was voor deze vereeniging niet voordeelig geweest. De wet-MACKAY had voor vele scholen den last eenigermate verlicht, de meerdere vergoeding, als gevolg van de leerplichtwet had de financiële positie verbeterd. Wanneer we daarbij voegen de economische depressie in de jaren negentig, dan begrijpen we de klacht in het verslag van 1901—1902 van Gereformeerd Schoolonderwijs : „het getal leden neemt af, de inkomsten minderen”. Men zag niet meer zoo de noodzaak om te geven, waardoor de toewijding en de offervaardigheid verdwenen.³⁵⁾

Deze omstandigheden waren fnuikend voor het bestaan van de vereeniging, zoo zelfs, dat zij zou moeten worden opgeheven.³⁶⁾ Het bestuur wilde dat natuurlijk voorkomen en bezon zich op een nieuwe organisatie. Het was Prof. Dr. H. BAVINCK, die hiertoe den stoot gaf. Wat men eigenlijk wilde, hoe de reorganisatie zou plaats vinden, scheen niet recht duidelijk. Een commissie werd benoemd, en na veel zoeken en tasten schijnt docent M. NOORDTJIJ, in 1903, het verlossende woord te hebben gesproken : „Wij moeten komen tot een bond van Gereformeerde scholen.”³⁷⁾

Dit was iets nieuws. De andere hoofdvereenigingen bestonden, evenals Gereformeerd Schoolonderwijs, uit personen, leden en begunstigers.

Prof. BAVINCK nam de gedachte van NOORDTJIJ over en werkte haar breeder uit in een brochure : „De toekomst van het Christelijk onderwijs”, waarin hij in 1904, een reorganisatieplan aan de algemeene vergadering van Gereformeerd Schoolonderwijs aanbood. Deze ging er mee accoord.

Eerst ging het hoofdbestuur contact zoeken met Christelijk Nationaal, waarvan het resultaat was, dat deze vereeniging de Gereformeerde scholen „als een kleine Gereformeerde kring in de grootere van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs” wilde opnemen. De schoolbesturen er van zouden, voor zoover zij dit nog niet waren, lid worden van Christelijk Nationaal.³⁸⁾ In verband met de kwestie, die zich weldra met den Schoolraad zou voordoen, waren dit de voornaamste conclusiën. Wanneer deze opvatting verwerkelijkt werd, zou het beteekenen, de verdwijning van de vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs. Maar dit was zeker niet de meening van het hoofdbestuur er van. Deze wilde alleen reorganisatie, zij moest een zelfstandige vereeniging, zij het ook met een geheel ander karakter, blijven.³⁹⁾

Dit bleek hieruit, dat zij in 1906 besloot tot verandering in een Gereformeerd Schoolverband. Het kwam ook uit, toen dit Verband

PROF. DR. H. BAVINCK

een aanvraag indiende bij den Schoolraad, om in plaats van Gereformeerd Schoolonderwijs in dien raad te worden opgenomen.

In een schrijven, dat in Februari 1908 bij de vergadering inkwam, deelde het bestuur van Gereformeerd Schoolonderwijs aan den Schoolraad mede, dat besloten was tot ontbinding van de vereeniging en „dat de rechten en plichten op Gereformeerd Schoolverband (waren) overgedragen”. Tegelijkertijd schreef de Commissie van Uitvoering van „het Verband tusschen de Gereformeerde scholen in Nederland”, dat zij bereid was alle rechten en plichten van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs over te nemen.

Op dat moment waren er dus feitelijk twee Gereformeerde organisaties en het is te begrijpen, dat de Schoolraad het Verband beschouwde als een nieuwe vereeniging en niet als de voortzetting van Gereformeerd Schoolonderwijs. DE SAVORNIN LOHMAN zei dan ook terecht, dat deze overdracht niet kon worden geaccepteerd. Eerst, wanneer er een Gereformeerd Schoolverband was, dat zich tot den Schoolraad wendde om aansluiting, zou men dit verzoek in overweging kunnen nemen. Men zou dan n.l. moeten bepalen, of deze nieuwe vereeniging er een was overeenkomstig artt. 2 en 3 van de Statuten.

Zoo verliepen er een tweetal jaren, totdat er in de vergadering van den Schoolraad, den 8en Februari 1910, een schrijven inkwam van docent M. NOORDTJIZ met de mededeeling, dat de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs was ontbonden. En nu vroeg het Gereformeerd Schoolverband tegelijkertijd, om de plaats van zijn voorgangster in te nemen, zoodat zijn naam in de Statuten van den Schoolraad de hare zou vervangen.

Hiervoor was de Schoolraad evenwel niet dadelijk te vinden. Het groote bezwaar, dat naar voren gebracht werd, was dat daardoor Christelijk Nationaal een dubbele vertegenwoordiging zou krijgen. Immers het Verband was een kleine kring in de groote van deze vereeniging. Daarbij kwam, dat men het eigenlijke karakter van de nieuwe organisatie niet goed begreep. Men vond, dat de opzet iets duisters had, in tegenstelling met dien van haar voorgangster.

De Schoolraad besloot daarom nog geen beslissing te nemen. Hij wilde eerst eens afwachten, hoe het Verband zich verder zou ontwikkelen. ⁴⁰⁾

Dit besluit was voor de Commissie van Uitvoering een bittere teleurstelling. Zij uitte deze in een schrijven van Maart 1910 aan den Schoolraad, waarin zij haar leedwezen er over uitsprak en het „een onheusche bejegening” noemde.

Het ligt voor de hand, dat hiermee de zaak niet van de baan was. Zelfs werd op een buitengewone vergadering van den Schoolraad, den 17en October 1910, de kwestie nog eens in den breede besproken. Ook hier vroeg men zich af, wat het Verband eigenlijk was. Is het een

vereeniging? Zoo niet, wat is het dan? Is het een organisatie van schoolbesturen, die gelijk is aan den Schoolraad in het klein? Voor dit laatste bestond wel eenige vrees, daar men van oordeel was, dat Gereformeerd Schoolverband in beginsel reeds deed, wat op den weg van den Schoolraad en van Christelijk Nationaal lag.

In deze laatste vereeniging was de kwestie ook besproken en had men een advies opgesteld, dat door M. BREMER aan den Schoolraad werd meegedeeld. De hoofdcommissie hield vast aan haar aanvankelijke opvatting „dat de scholen, die het Gereformeerd Schoolverband zouden vormen, als zoodanig een kring zouden uitmaken binnen de grenzen der Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs”. „Binnen dien kring zouden deze scholen een eigen organisatie hebben, met het oog op haar bijzonder karakter en in verband met het doel, dat zij beoogden. Dit was overeengekomen vóór het tot stand komen van het Gereformeerd Schoolverband. Van een latere wijziging van deze overeenkomst is geen sprake geweest.”⁴¹⁾ Op grond van deze opvatting adviseerde de hoofdcommissie het Verband niet toe te laten. Zij kwam tot hetzelfde advies op grond van art. 3 van de Statuten, waar gesproken werd van „soortgelijke vereenigingen” als Christelijk Nationaal Schoolonderwijs. Haar oordeel was, dat Gereformeerd Schoolverband niet als zoodanig beschouwd kon worden. In de derde plaats kon de hoofdcommissie op grond van dubbele vertegenwoordiging niet tot toelating adviseeren.

Nu stond Prof. Dr. H. BAVINCK op, om het standpunt van Gereformeerd Schoolverband te verdedigen. De notulen van den Schoolraad zeggen hiervan het volgende: ⁴²⁾ „Wegens den veranderden toestand door de rijksbijdrage ging de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs achteruit en zou moeten opgeheven worden. Om dit echter te voorkomen werd besloten de scholen, die bij C. N. S., bij den Schoolraad en bij de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs waren aangesloten en op een Gereformeerden grondslag stonden, door een band te vereenigen en daarop, in verband met onze Gereformeerde belijdenis het Gereformeerde stempel te drukken. Nu is de Vereeniging voor C. N. S. niet Gereformeerd, maar staat op een breeden grondslag en daarom zou het onbillijk zijn om C. N. S. Gereformeerd te noemen.

Dit wat de *historie* betreft.

Nu is Gereformeerd Schoolverband geen vereeniging in den gewonen zin genomen, maar een organisatie van scholen, die Gereformeerd zijn. Over die scholen moet gewaakt worden en haar gewezen worden op de gevaren, die dreigen en waarvoor Ds. J. L. PIERSON in zijn Unierede op de jaarvergadering van 21 April 1908 zoo met nadruk heeft gewaarschuwd. Die gevaren kunnen door samenwerking met den Schoolraad voorkomen worden. Op deze wijze wil G. S. haar *taak* trachten te vervullen.

Ook heeft het Gereformeerd Schoolverband het oog op de *opleiding*. Er moet in ons schoolwezen een geheel van gedachten komen. Dit kan alleen geschieden door kweekscholen, die op Gereformeerden grondslag staan.

En nu nog iets over de *verhouding*. Wil de Schoolraad het verzoek van Gereformeerd Schoolverband om zich aan te sluiten niet toestaan, dan hebben wij daar niets tegen. Wij zullen dan toch op onze lijn voortgaan en harmonisch trachten samen te werken. Nu is Gereformeerd Schoolverband geen tegenstelling van C. N. S., maar G. S. is *binnen* C. N. S., doch niet *onder* C. N. S. Ook staat G. S. niet tegenover den Schoolraad. Zij is een eigen organisatie met een bepaald doel. En daarom nogmaals de vraag, of het niet wenschelijk is, dat G. S. in den Schoolraad wordt opgenomen?"

Verschillende leden voerden hierover nog het woord en dezelfde argumenten tegen Gereformeerd Schoolverband kwamen telkens weer naar voren. De secretaris R. DERKSEN zag in het verzoek van G. S. zelfs een nieuwe poging om Unie en Schoolraad opzij te zetten.

Zoo stonden de kansen voor aansluiting niet zeer gunstig, zelfs niet, nadat de afgevaardigde van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers verklaarde, dat deze voor aanneming van het verzoek van G. S. was. Gezien de besprekingen wekt het geen verwondering, dat dit met 11 tegen 2 stemmen werd verworpen.

Op voorstel van den voorzitter werd nu een commissie benoemd, om het antwoord aan G. S. op te stellen en dit te publiceeren. ⁴³⁾

De Commissie van Uitvoering liet het bij dit afwijzend antwoord niet. Het zond een schrijven aan den Schoolraad, d.d. 3 April 1911, ⁴⁴⁾ waarin o.m. de verwachting werd uitgesproken, dat door het moderamen voorstellen zouden worden gedaan, om de grenzen van den Schoolraad uit te breiden en dat die tot inkrimping zullen worden teruggenomen. Dit laatste hield verband met voorstellen, die door den Schoolraad op de agenda van de algemeene vergadering waren geplaatst, om de statuten zoodanig te veranderen, dat de naam „Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs" er uit zou verdwijnen, zonder dat die van „Gereformeerd Schoolverband" er voor in de plaats zou komen.

Behalve dit schrijven stelde de Commissie van Uitvoering een stuk op, dat zij ter plaatsing zond aan de Christelijke dag- en weekbladen. In dit artikel ontkende zij, dat Gereformeerd Schoolverband een onderdeel zou zijn van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs. Ook werd er mededeeling in gedaan van de redenen, die de Schoolraad bewogen hadden, om de aansluiting te weigeren. Zij sprak er haar bevreemding over uit, dat ook de Unie „Een School met den Bijbel" partij koos en voorstelde aan de algemeene vergadering „dat de scholen, die in het Gereformeerd Schoolverband vereenigd zijn, geen aandeel

meer zullen hebben in het batig saldo der Uniecollecte, zooals dit tot heden het geval was."

Het stuk eindigde met de aankondiging, dat, wanneer de Schoolraad niet op zijn besluit terugkwam, het Gereformeerd Schoolverband zich genoodzaakt zou zien in *alle* opzichten zelfstandig op te treden en voor zijn scholen te doen, wat nu de Schoolraad deed. ⁴⁵⁾

Het laatste was feitelijk een bedreiging. Wanneer het Gereformeerd Schoolverband daartoe overging, zou het, evenals de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, een zelfstandige positie innemen naast den Schoolraad en zou het Christelijk schoolwezen drie soortgelijke organisaties kennen.

Door dit artikel stonden de partijen scherp tegenover elkaar en dreigde de scheuring. Dit gevaar werd nog dreigender, doordat de kwestie ook in de pers behandeld werd, zoodat een zekere agitatie ontstond.

Dit kwam uit op de algemeene vergadering van den Schoolraad, den 19en April 1911. Hier zou de vraag behandeld worden, of de statuten zoodanig gewijzigd zouden worden, dat „Gereformeerd Schoolonderwijs” er uit zou wegvallen.

Het aantal aanwezigen was buitengewoon groot. Dit vond zijn oorzaak gedeeltelijk ook in het feit, dat Ds. H. PIERSON afscheid zou nemen van den Schoolraad, maar toch was het onmiskenbaar, dat de kwestie-Gereformeerd Schoolverband tal van personen naar Utrecht gebracht had.

De waarnemende voorzitter, Ds. J. L. PIERSON, leidde het voorstel van den Schoolraad in door een overzicht te geven van hetgeen er was gepasseerd. Hij legde er inzonderheid den nadruk op, „dat het hier niet ging om Gereformeerd of niet Gereformeerd, gelijk men het (wilde) doen voorkomen. Spreker (kon) dit namens den Schoolraad, waarin van de 25 leden 19 leden eener Gereformeerde kerk zijn, eerlijk verklaren.” De kwestie was, dat Gereformeerd Schoolverband een organisatie was, gelijksoortig aan den Schoolraad en wanneer het zou voldoen aan de eischen van art. 3 der Statuten, zou er niet het minste bezwaar zijn, om het toe te laten.

Dadelijk daarop kreeg Prof. BAVINCK het woord. Hij stelde de kwestie als zeer eenvoudig voor. Wanneer men de aansluiting van Gereformeerd Schoolverband afstemt, dan gebeurt er niets anders, dan dat het zelfstandig optreedt, evenals de Schoolraad en Christelijk Volksonderwijs, zonder eenige vijandschap te koesteren. Liever wilde hij evenwel, dat men niet naast, maar met elkaar zou kunnen werken.

Er zat spanning in de vergadering en het was duidelijk, waarheen de sympathie van de meesten heenging. Dit bleek hieruit, dat de inleidende rede van den voorzitter met stilzwijgen was ontvangen, terwijl Prof. BAVINCK luide beapplaudeerd werd.

Verschillende sprekers voerden daarna het woord, zonder dat er veel schot in de zaak kwam. Men bleef van beide zijden op eigen standpunt staan en ook DE SAVORNIN LOHMAN wist hier het verlossende woord niet te spreken. Hij wees er nog op, dat de voorstelling van Prof. BAVINCK niet zoo eenvoudig was, als het scheen, want dat het gevolg zou zijn, dat men niet naast, maar tegenover elkaar zou komen te staan.

Uit alles bleek, dat deze vergadering de kwestie niet kon oplossen. Van den kant van den Schoolraad aarzelde men om het tafellaken door te snijden, zoodat het voorstel niet in behandeling kwam. Er zou gelegenheid zijn de zaak nog eens rijpelijk te overdenken, doordat een motie werd aangenomen, door eenige leden van den Schoolraad ingediend: „De Schoolraad, overwegende het groote belang om de eenheid in de zaak van het Christelijk onderwijs te behouden, noodige Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, Unie, de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland en Gereformeerd Schoolverband uit, elk twee leden uit hun midden aan te wijzen, om met twee gedelegeerden van den Schoolraad een commissie te vormen, ten einde te onderzoeken of en op welke wijze overeenstemming is te verkrijgen. Het rapport hiervan moet vóór 1 Januari 1912 bij den Schoolraad zijn ingekomen.”

Deze commissie kwam 13 Juni 1911 te Utrecht te zamen onder presidium van Ds. J. L. PIERSON, voorzitter van den Schoolraad. In deze vergadering is heel wat gedelibereerd. Men wilde elkaar wel nader komen, maar wist niet goed, op welke wijze. Moesten de statuten van den Schoolraad zoo worden veranderd, dat er een plaats voor Gereformeerd Schoolverband in kon worden gevonden? Of moest dit van karakter veranderen, zoodat het in overeenstemming kwam met art. 3 van de statuten? Gelukkig zag men eindelijk een uitweg. Men kwam tot de conclusie, dat het eigenlijk een kwestie was tusschen Christelijk Nationaal en Gereformeerd Schoolverband. Wanneer dit laatste geen onderdeel zou zijn van de eerste organisatie, zou het een aparte vereeniging zijn en verviel het bezwaar tegen aansluiting.

Een nieuwe conferentie en wel tusschen beide organisaties werd dus in uitzicht gesteld. Deze had dan ook plaats en hier bleek, dat Christelijk Nationaal Schoolonderwijs geen bezwaar had, dat Gereformeerd Schoolverband zou worden toegelaten, mits het verklaarde, dat het een zelfstandige vereeniging was. ⁴⁶⁾

Hoewel hier overeenstemming was bereikt, was de zaak nog niet in kannen en kruiken. De Schoolraad wachtte nu op een verzoek van de nieuwe vereeniging, om te worden toegelaten. Dit kwam echter niet, omdat het bestuur er van klaarblijkelijk meende, dat dit nu automatisch zou geschieden. Toen dit niet gebeurde, vroegen de afgevaardigden van Gereformeerd Schoolverband, wat daar de oorzaak van was. Zoo

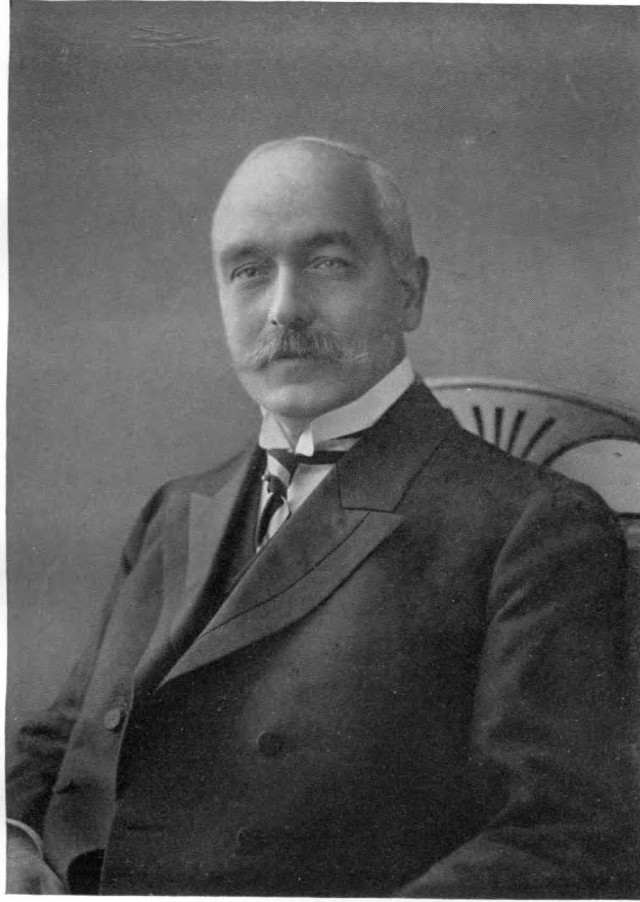
traineerde het nog eenigen tijd, totdat aan alle formaliteiten was voldaan en in 1913 het Gereformeerd Schoolverband zijn plaats kreeg in den Schoolraad.

Ds. H. PIERSON had het einde van deze kwestie als voorzitter niet meegemaakt. Zooals we boven zagen, nam hij in 1911 als zoodanig ontslag. Het was een treffend oogenblik, toen de 77-jarige grijsaard zijn afscheidswoord richtte tot de aanwezigen, die naar de algemeene vergadering waren gekomen. Met weemoed ging hij heen en maakte zich los van den arbeid, die hem in de ruim twintig jaren, die achter hem lagen, zoo lief was geworden. Van het begin af was hij voorzitter van den Schoolraad geweest. Hij had zich verblijd, wanneer de organisatie de wind in de zeilen had, maar ook, het had hem bedroefd, wanneer de tegenwerking fel was. Het was een telkens terugkeerende teleurstelling, als hij zag, dat zij, die met hem moesten optrekken, zich tegen den Schoolraad keerden. Zooals hij het in 1905 uitdrukte : „Met smart moet ik gewagen, dat thans velen tegenstanders zijn, die vroeger aan onze zijde stonden.” Vooral heeft hij steeds zijn best gedaan, om de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs bij den Schoolraad te krijgen.

Hij was een man des vredes, die de eenheid zocht. Hiervan geven zijn openingswoorden getuigenis. Telkens en telkens weer legde hij er den nadruk op, hoe noodzakelijk samenwerking was. „Zonder de liefde beteekent onze strijd voor Christelijk onderwijs niet veel”, zeide hij eens. Samenbinding wenschte hij met geheel zijn hart. Hij wist, dat de druk het cement kan zijn om met elkander op te trekken. Wanneer dan ook de vijand weer krachtig aanviel, wanneer het gevaar naderde, wanneer de leerplicht als een dreigend spook de gemoederen veront-rustte, wees Ds. PIERSON op de goede zijde van den tegenspoed. Misschien, hoopte hij, zou de druk de partijen op schoolgebied bij elkander brengen, „maar beter is het, als die samenbinding geschiedt door den Geest Gods ; niet uit een politiek oogpunt, maar uit liefde tot Gods koninkrijk en tot de kinderen onzes volks.”

In zijn afscheidswoord wees hij er op, hoe gevaarlijk de voorspoed kan zijn. Dan is er zooveel kans, dat de energie vermindert, dat er inzinking komt. Het is alsof we weer zijn openingswoord in 1906 hooren, nadat de meerderheid in de Kamer naar links was overgegaan : „Thans heeft de Heere Zijn grootste bewijs van trouw ons betoond, door ons te beletten de macht te misbruiken, waartoe het zondige hart steeds geneigd is.”

Er was nog een gevaar, waarvoor de aftredende voorzitter waarschuwde, n.l. dat van intellectualisme. Hij zag hierin, en terecht, meer en meer den vijand van de school met den Bijbel. Wanneer we dit blijven aanhangen, loopen we de kans weer verzeild te geraken in het rationalisme

DS. J. L. PIERSON

van de 18e eeuw. Een paar jaar te voren had hij hier ook op gewezen : „De groote fout van het liberalisme is het intellectualisme. Dit beginsel heeft helaas ! ook min of meer bij de Christelijke school ingang gevonden.”

De zwanenzang van den ouden PIERSON eindigde met een woord van welkom tot zijn zoon, Ds. J. L. PIERSON, die voortaan de voorzittershamer zou hanteeren. Hij hoopte, zooals hij zelf de *trait-d'union* genoemd werd tusschen menschen van verschillende richting, zijn zoon dit met recht zou zijn.

Zoo bekleedde opnieuw een PIERSON het presidium. We mogen wel zeggen, dat deze naam met dien van den Schoolraad gedurende bijna een halve eeuw, onlosmakelijk verbonden is geweest.

In ditzelfde jaar 1911 werkte minister HEEMSKERK aan een wetsontwerp tot verhooving van de bijdragen ter gemoetkoming in de onkosten van schoolbouw. Voor het bijzonder onderwijs zou dit een belangrijke verlichting van lasten beteekenen. Het aantal nieuwe scholen zou gemakkelijker worden uitgebreid. Vlug ging het met dit ontwerp evenwel niet. Reeds in Februari 1910 had het moderamen van den Schoolraad een vertrouwelijk schrijven van minister HEEMSKERK ontvangen, met het verzoek om advies in deze materie. Voor den Schoolraad kon deze erkenning door de regeering niet anders dan aangenaam zijn. Er werd op het departement van Binnenlandsche Zaken met hem gerekend, op zijn oordeel werd prijs gesteld. Nu was dit van dezen minister wel te verwachten. Zestien jaar lang, van 1890—1906 was hij lid van den Schoolraad geweest. Hij had meegewerkt aan zijn oprichting. Maar toch bleek uit deze vraag om advies de groote waardeering voor deze organisatie in het Christelijk schoolwezen.

Het moderamen stelde zich in verbinding met het bestuur van de Unie en zond na dit overleg een antwoord bij den minister in, waarin werd aangedrongen op zoodanige regeling, dat de gelijkstelling met het openbaar onderwijs, wat de tegemoetkoming in de bouwkosten betrof, dicht zou genaderd worden.

In 1910 kwam er van een bouwwet echter niets. Wel ontving het moderamen het volgend jaar opnieuw een vertrouwelijk schrijven van minister HEEMSKERK, om een advies voor een K. B. met betrekking tot schoolbouw. Weer werd, in overleg met het bestuur van de Unie dit advies gegeven. Van dit K. B. kwam ook niets, wel scheen er meer gang te komen in het wetsontwerp. Dit bereikte tenminste eindelijk de Tweede Kamer. Het schijnt, dat het eenige teleurstelling bij het moderamen opwekte. We kunnen dan ook met reden veronderstellen, dat de adviezen door den minister niet waren gevolgd.

Daarom kwam het moderamen in actie. Het had een onderhoud met het Kamerlid VAN DER VOORT VAN ZIJP, om te spreken over een

amendement tot verhooging van de voorgestelde vergoeding. Het resultaat hiervan was, dat het moderamen een schrijven zond aan J. VAN DER MOLEN, om in overleg met de H.H. Jhr. Mr. DE GEER en Baron VAN WIJNBERGEN, de voorzitters van de Christelijk-Historische en de Roomsche-Katholieke Kamerclub, zoodanige amendementen op het wetsvoorstel in te dienen, dat de vergoeding voor den bouw van scholen ongeveer twee maal zoo hoog zou worden als die volgens het ontwerp bedroeg.

VAN DER MOLEN, die zelf uit het lager onderwijs was voortgekomen, voelde veel voor het Christelijk schoolwezen. Hij meldde dan ook, dat hij dit voorstel in overweging wilde nemen en verklaarde zich tevens bereid om in het vervolg de wenschen van den Schoolraad met de vertegenwoordigers der beide andere groepen van rechts te bespreken.

Voor het moderamen had deze zaak nog een minder aangenamen kant. Toen het in de vergadering van den Schoolraad het verloop er van meedeelde, was dit niet naar den zin van sommige leden. Vooral M. BREMER en Ds. A. DE GEUS, resp. gedelegeerden van C. N. S. en van de Unie protesteerden tegen de handelwijze van het moderamen. Dit was, volgens hen, buiten zijn bevoegdheden getreden. Zij wilden dit in het vervolg voorkomen en wenschten daarom, dat duidelijk omschreven werd, hoever het moderamen in zulke gevallen kon gaan en wat zij mochten doen buiten voorkennis van den Schoolraad. Daarom werd er besloten, dat het moderamen bij belangrijke zaken voortaan den Schoolraad zou samenroepen. BREMER stelde nu voor, om het moderamen namens den Schoolraad op te dragen, een schrijven tot den minister van Binnenlandsche Zaken te richten, om deze het oordeel van de organisatie over het aanhangige wetsontwerp mee te deelen en van dien brief afschrift te zenden aan den heer VAN DER MOLEN. ⁴⁷⁾

Het volgend jaar werd „het Bouwwetteke” in de Kamers aangenomen. In de Tweede Kamer stemden de Liberalen en Socialisten eenparig tegen. De vrede inzake de schoolkwestie op politiek gebied was nog ver te zoeken. Gelukkig dat de eenheid in den Schoolraad bewaard was, al bleven Christelijk Volksonderwijs en de Unie van Christelijke onderwijzers nog steeds buiten staan.

Veel actie ging er in de eerstkomende jaren niet van den Schoolraad uit. De wereldoorlog richtte de gedachten op geheel andere zaken dan het onderwijs, terwijl de werkkraft van den secretaris met het klimmen van de jaren meer en meer afnam. In dezen tijd vierde de Schoolraad zijn 25-jarig jubileum.

Het waren donkere dagen voor ons vaderland. Het leger en de vloot waren gemobiliseerd en een vijandelijke aanval behoorde niet tot de onmogelijkheden. Men kon zoo weinig vooruitzien en wist niet, wat

MR. TH. HEEMSKERK

de dag van morgen brengen zou. Het is dan ook te begrijpen, dat Ds. J. L. PIERSON, de voorzitter, in zijn openingswoord zeide : „Wij hebben een *bevend* hart gehad bij de voorbereiding tot dezen dag. Zouden de tijdsomstandigheden het ons veroorloven, samen te komen? Zou Nederland dan nog zijn een gespaard land, een Oranje-Vrij-staat?” Toch was men den 7en April 1915 in de Concertzaal te Utrecht uit alle deelen van het land samengekomen, om het zilveren feest te vieren en te hooren naar de rede van Prof. Dr. H. BAVINCK. Na het opwekkend woord, dat men mocht beluisteren, kon men weer bemoedigd naar zijn dorp of stad terugkeeren.

Bemoediging hadden o.m. de besturen wel noodig, want de financiële toestand der scholen was vaak benauwend. Het leven werd duurder, de onderwijzers leden armoede, het subsidie kwam steeds te laat om de leege schoolkas van het noodige te voorzien. Daarom wendden velen zich tot den minister van Binnenlandsche Zaken met het verzoek om een vervroegd voorschot te mogen ontvangen. Minister CORT VAN DER LINDEN zond deze stukken alle naar het moderamen van den Schoolraad, dat in 144 gevallen van advies kon dienen. ⁴⁸⁾

In deze oorlogsjaren leed de Schoolraad een gevoelig verlies door het overlijden van den secretaris, R. DERKSEN. In de vergadering van 15 Februari 1918 was hij, ondanks zijn ouderdom, weer voor 3 jaar benoemd. Wanneer we het notulenboek opslaan, zien we de welbekende hand van den secretaris, die begonnen was het verslag van genoemde vergadering neer te schrijven. Eén bladzijde had hij gedaan en dan vervolgt een ander het afgebroken werk van DERKSEN. In het begin van Maart, enkele weken na zijn herbenoeming, nam de dood hem weg. Bijna dertig jaar had hij met groote liefde voor den Schoolraad en met voorbeeldige accuratesse zijn werk voor de organisatie verricht.

Terecht herdacht Ds. J. L. PIERSON hem in de 28e jaarvergadering met de volgende woorden : „DERKSEN heeft zijn hart tot het ééne saamgevoegd en dat ééne was : de school met den Bijbel. Zij *had* niet zijn liefde, zij *was* zijn liefde. Zij was zijn kind, waarover zijn oogen altijd open waren, waarover zijn hart altijd met pijnlijke zorg waakte. Hoe dikwijls hebben wij zijn blijde woorden gehoord, als hij iets goeds kon mededeelen over zijn werk ; en zijn klachten, soms zoo regelmatig terugkeerend, ze waren klachten der bezorgde liefde, die met het onvolkomene geen vrede wil hebben. Altijd waakzaam, altijd werkzaam, zijn hart leggend in zijn werk, geen rust begeerend, bereid om te dienen, heeft hij den langen werkdag, hem van God gegeven, gebruikt tot den bloei en de gestadige ontwikkeling van ons Christelijk schoolwezen.” Deze werker had het verdiend, dat zijn weduwe niet onverzorgd achter bleef. De Schoolraad en de Unie, waarvan DERKSEN ook secretaris was geweest, zorgden te zamen voor een pensioen.

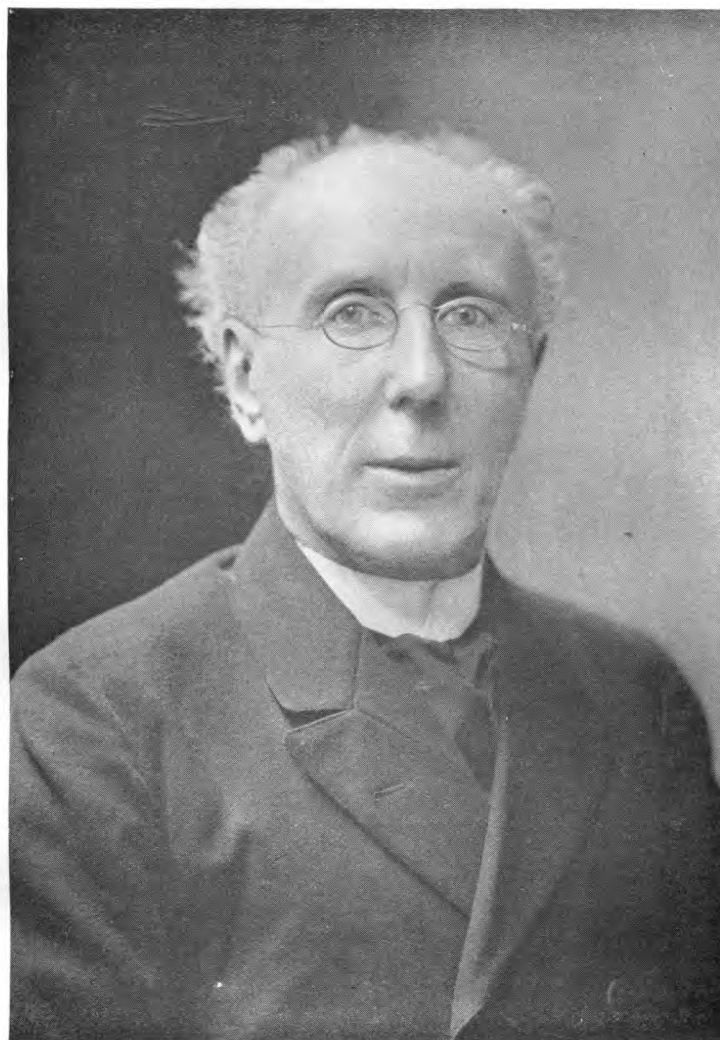
Een groote moeilijkheid was het, om een anderen secretaris te vinden, vooral, omdat het Christelijk onderwijs aan het begin van een nieuw tijdperk stond. Reeds in 1913 had minister CORT VAN DER LINDEN een Bevredigingscommissie ingesteld, die de verzoening tusschen openbaar en bijzonder onderwijs moest voorbereiden. Deze kwam met een rapport, dat de grondslag werd van de financiële gelijkstelling, die bij de grondwetsherziening van 1917 haar beslag kreeg.

Nauwer dan te voren zouden de Christelijke scholen aan den staat verbonden zijn en meer dan tot nu toe zou de juridische verhouding tusschen regeering en school naar voren komen. Maar ook — het zou nog meer dan vroeger op het particulier initiatief aankomen.

Toen in 1889 de wet-MACKAY was aangenomen, had DE SAVORNIN LOHMAN er reeds op gewezen, dat het nu van de ouders zou afhangen of de vrije school regel zou worden en de openbare aanvulling. Nu had men den subsidieweg ten einde gebracht, alle kosten voor het bijzonder onderwijs zouden voortaan door den staat worden betaald. Daarom lag nu meer nog dan te voren de verplichting voor rekening van de ouders, om het land te veroveren voor de vrije school. Wanneer zij dit ernstig wilden, zou er niets meer zijn, dat hen zou verhinderen de leus : „de vrije school voor heel de natie”, in werkelijkheid te doen overgaan.

Deze nieuwe toestand plaatste den Schoolraad voor nieuwe eischen en terecht merkte de voorzitter het in zijn openingsrede van 1918 op, dat het secretariaat zich zou moeten reorganiseeren en dat het misschien wel zou moeten uitgroeien tot een soort ministerie van het bijzonder onderwijs. Er waren dan ook verschillende leden van den Schoolraad, die oordeelden, dat men een jurist tot secretaris zou benoemen. Een geschikt kandidaat voor deze betrekking vonden zij in Mr. J. TERPSTRA, die uit het lager onderwijs voortgekomen, kort te voren zijn studie aan de Vrije Universiteit had beëindigd. Niet allen waren het daarmee eens en er is heel wat over de kwestie gedelibereerd of men al of niet een jurist zou aanstellen. Eindelijk gaf het woord van Prof. Dr. H. BAVINCK den doorslag en Mr. TERPSTRA werd als secretaris aangewezen, een keuze, waarover men nooit berouw gehad heeft. Nu had men een man, die zich geheel aan het werk van den Schoolraad kon wijden. En dit was hoog noodig, daar dit veel omvangrijker zou worden. Maar ook — er moest een centraal punt komen, van waaruit men het geheele Christelijk onderwijs kon overzien, een bureau, waar de draden samen kwamen van het gansche land. Het plan was daarom een huis in Den Haag te koopen, waar de zetel van den Schoolraad gevestigd zou zijn.

Met de reorganisatie verliep het evenwel niet zeer voorspoedig. Nu was dit wel te verklaren, daar het onderwijs zich in een overgangstoestand bevond. De grondwetsherziening was wel tot stand gekomen,

R. DERKSEN

MR. J. TERPSTRA

maar de nieuwe onderwijswet liet nog op zich wachten. En de Schoolraad zou zich moeten aanpassen aan den toestand, die geschapen zou worden door de schoolwet. Met dat al werden de menschen ongeduldig. In de algemeene vergadering van 1919 drong men aan op vlugger groei. K. VAN DEN BERG was de tolk van velen, toen hij klaagde, dat de Schoolraad niet genoeg licht liet vallen op den tijd, dien men toen beleefde. Hij wenschte meer inlichtingen over de reorganisatie. De voorzitter, Ds. PIERSON, trachtte hem te bevredigen door te zeggen, dat de reorganisatie reeds begonnen was door de grootere beteekenis, die aan het secretariaat was gegeven. Maar dit voldeed de vergadering toch nog niet. Toen stond WIRTZ op, die den groei wilde bespoedigen. Hij wees op den geest van den nieuwen tijd, die na den wereldoorlog was aangebroken. Vooral op sociaal gebied hadden er versnellingen plaats gevonden, die men vroeger niet mogelijk had geacht. Dit nu wenschte hij ook voor den Schoolraad en hij vroeg wat men in dat opzicht zou kunnen doen. Hij zou willen voorstellen, dat het moderamen een kleine commissie van onderzoek zou instellen. Het applaus van de vergadering bewees wel, dat hij hier sprak naar het hart der aanwezigen.

Aan dezen wensch gaf het moderamen gehoor, door naast zich K. VAN DEN BERG, Ds. A. DE GEUS, A. JONKMAN en J. C. WIRTZ in die commissie te benoemen. Weldra toog zij aan het werk en kwam met haar voorstellen. Deze hielden in, dat de schoolbesturen, de onderwijzers en de groote vereenigingen eenzelfde aantal gedelegeerden zouden afvaardigen, n.l. 8. Dan zouden b.v. de onderwijzers zich onder elkaar kunnen verstaan, hoe deze 8 over de verschillende onderwijzersorganisaties zouden kunnen worden verdeeld. Het moderamen zou bestaan uit 5 leden, van wie 3 door den Schoolraad gekozen konden worden uit de gedelegeerden van de Christelijke onderwijsvereenigingen, één uit die der schoolbesturen en één uit die van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen.

Deze voorstellen werden behandeld op een buitengewone algemeene vergadering, den 5en November 1919. Hier zouden de statuten worden veranderd. Daar Ds. PIERSON een reis naar Amerika maakte, presideerde de vice-voorzitter, Dr. J. C. DE MOOR. Hij deelde mede, dat de Schoolraad rechtspersoonlijkheid verkregen had, wat zeer noodig was, omdat deze in een nieuwe verhouding tot de regeering was gekomen. Met blijdschap memoreerde hij, dat de salarismet was aangenomen, zoodat de onderwijzers gelijkstelling hadden verkregen van traktementen met hun openbare collega's.

De voorstellen van de commissie vielen bij de vergadering nogal in den smaak. Wel ontspon zich over de verdeling van de zetels een drukke discussie, maar verandering werd er toch niet in aangebracht. Art. 14 had de commissie vrij wat hoofdbrekens gekost. Eindelijk had zij een redactie gevonden, die haar voldeed. Christelijk Nationaal

Schoolonderwijs, Gereformeerd Schoolverband, de Unie „Een School met den Bijbel” en Christelijk Volksonderwijs zouden in de algemeene vergadering ieder tien stemmen uitbrengen. Elk schoolbestuur kreeg zooveel stemmen, als het scholen onderhoudt, doch niet meer dan drie, terwijl er aan de Vereeniging van Christelijke onderwijzers veertig werden toebedeeld. Alle besluiten zouden met meerderheid van stemmen worden genomen.

Veel oppositie kwam er uit de vergadering niet, zoodat het geheele concept-voorstel zonder hoofdelijke stemming kon worden aangenomen.

Zooals we uit art. 14 kunnen zien had men hierbij reeds gerekend op de toetreding van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs. Deze was dan ook, evenals de Unie van Christelijke onderwijzers aangezocht, om zich bij den Schoolraad aan te sluiten. Zoo zouden alle krachten vereenigd worden.

Dit ideaal, waarvoor vroeger Ds. H. PIERSON zich reeds zooveel maal had ingespannen, scheen echter onbereikbaar te zijn. We willen over de onderhandelingen het een en ander meedeelen.⁴⁹⁾

Den 22en Januari 1919 was er een vergadering van den Schoolraad belegd, waar ook de Unie van Christelijke onderwijzers vertegenwoordigd was. Hier werd de mogelijkheid en de wenschelijkheid overwogen van een gezamenlijke actie in verband met het aanhangige wetsvoorstel. Men kwam tot overeenstemming, zoodat een adres aan de Tweede Kamer gezonden werd met betrekking tot de salariëering van de onderwijzers. Aan het einde van de vergadering zeide de vice-voorzitter, Dr. DE MOOR: Deze perzik smaakt naar meer, daarmee doelende op mogelijke samenwerking.⁵⁰⁾

Het was geheel in dien geest, dat de Unie in het laatst van April een uitnoodiging ontving, om met den Schoolraad samen te werken bij het overwegen van de wenschen, die men had ten opzichte van het wetsontwerp-DE VISSER. Het hoofdbestuur stemde hierin toe en den 25en Juni toog men naar Amsterdam, waar 14 organisaties bij het Christelijk onderwijs haar afgevaardigden hadden gezonden.

Het resultaat van de besprekingen zou in een rapport worden neergelegd, dat den 31en Augustus gereed kwam. Nu was er, onder invloed van de Unie in art. 21 hiervan opgenomen, dat het leerplan door het hoofd der school zou worden vastgesteld „na overleg met het personeel”. Dit overleg zou geschieden door personeelvergaderingen, die wettelijk verplicht gesteld moesten worden.

Na afloop van de slotsamenkomst waren de afgevaardigden van de Unie naar huis gegaan met den indruk, dat deze wensch ook in het adres, dat aan de Tweede Kamer en de regeering zou worden gezonden, zou opgenomen worden. In een buitengewone vergadering van den Schoolraad zou een en ander nog nader worden besproken.

DR. J. C. DE MOOR

Intusschen had het moderamen namens den Schoolraad aan het hoofdbestuur van de Unie de uitnoodiging gericht, om tot de organisatie toe te treden, nu deze gereorganiseerd zou worden. De Unie was hiervan niet afkeerig en sloot zich, bij schrijven van 4 November 1919 aan. Den volgenden dag werd de buitengewone vergadering van den Schoolraad te Utrecht gehouden.

In de morgenvergadering werd de brief van de Unie voorgelezen. Niet alle aanwezigen stonden even sympathiek tegenover deze aansluiting. Er werden stemmen gehoord, die er tegen protesteerden, maar de warme verdediging, o.a. van A. JONKMAN behield de overhand en onder vele bewijzen van instemming werd de Unie toegelaten. 's Middags werd gehandeld over de conclusies uit het rapport. Tot bevreemding van de afgevaardigden van de Unie was de zinsnede over de personeelvergaderingen hieruit weggelaten en zij vroegen naar de reden daarvan. Nu deed Dr. DE MOOR voorlezing van een schrijven van Gereformeerd Schoolverband, dat bezwaar maakte tegen het opnemen van genoemde conclusie en WIRTZ onderstreepte dit nog eens in de vergadering. Tevergeefs probeerden de voorstellers de aanwezigen tot andere gedachten te brengen. Met groote meerderheid werd besloten de conclusie niet in het adres op te nemen. Uit protest verlieten nu de afgevaardigden van de Unie de zaal.⁵¹⁾

Deze beslissing van den Schoolraad had tot gevolg, dat de Unie op haar besluit terugkwam en 14 November haar toetreding herriep. De vereeniging was juist 10 dagen lid geweest.

De Schoolraad liet het hier evenwel niet bij zitten. De drang naar samenwerking was sterk genoeg, om nogmaals te probeeren bij elkander te komen. Zoo werd er dan ook een conferentie belegd van het hoofdbestuur van de Unie met het moderamen van den Schoolraad. Deze had 13 December 1919 plaats. Hier kwam men overeen, dat de Schoolraad een formule zou overwegen, die door de Unie zou worden voorgesteld, „waarbij aan de regeering een nader adres (zou) worden aangeboden, waarbij aan gerechtvaardigde Unieverlangens (werd) tegemoet gekomen.”

Het hoofdbestuur van de Unie zag echter geen mogelijkheid, om een dergelijke formule te vinden, die allen zou bevredigen. Het besloot dan ook, dat zijn advies aangaande al- of niet toetreding afhankelijk gesteld zou worden van het antwoord, dat de Schoolraad nu zou zenden.⁵²⁾

Deze voelde zich evenwel niet geroepen, om een formule te zoeken „als zijnde niet de partij, die zich bezwaard gevoelt”.⁵³⁾ Nu werden de onderhandelingen afgebroken.

Met de aansluiting van Christelijk Volksonderwijs ging het al niet beter. Zij was op de jaarvergadering van deze vereeniging in 1919 aan de orde gekomen. Daar was gevraagd om meer licht in deze zaak

en werd besloten een commissie te benoemen, die het voor en tegen zou overwegen, om dan met een positief voorstel te komen. ⁵⁴⁾

Toen dit bericht bij den Schoolraad inkwam, besloot deze met de reorganisatie te wachten en meldde dit aan Christelijk Volksonderwijs. In den loop van 1920 had het moderamen een samenspreking met enkele leden van de commissie, die de mededeeling deed, dat de zaak op de algemeene vergadering zou worden gebracht, om tot een beslissing te komen. ⁵⁵⁾

Deze jaarvergadering stond dan ook in het teken van de al of niet aansluiting aan den Schoolraad. De rust was daar ver te zoeken. „De golven van de bewogenheid der gemoederen sloegen soms geducht tegen de kanten.” De minderheid was voor aansluiting, maar de overgrootste meerderheid achtte er den tijd nog lang niet rijp voor. De beslissing, die de vergadering nam, werd vooral beslist door de tegenstelling Hervormd—Gereformeerd. ⁵⁶⁾

Zoo was deze poging van den Schoolraad, om de eenheid te bevorderen in het Christelijk schoolwezen op niets uitgelopen en in het antwoord, dat het hoofdbestuur van Christelijk Volksonderwijs zond, moest dit melden, dat het in zijn meerderheid tegen aansluiting was en dat de algemeene vergadering zich ook in dien zin had uitgesproken. ⁵⁷⁾

Nu de toetreding van de Unie van Christelijke onderwijzers en van Christelijk Volksonderwijs mislukt was, besloot de Schoolraad met de reorganisatie voort te varen. In 1922 kwam zij dan ook op de algemeene vergadering weer op het tapijt. Reeds waren de definitieve statuten aan H. M. de Koningin ter goedkeuring toegezonden en nu meende Ds. PIERSON, dat het noodig was, om als voorzitter af te treden, waarna de vergadering over de keuze van een nieuwen president zou kunnen beslissen. Dr. DE MOOR stelde evenwel voor, om Ds. PIERSON bij acclamatie opnieuw te benoemen, wat bij applaus van de aanwezigen geschiedde.

De Schoolraad was door de reorganisatie een nieuw tijdperk ingetreden. Zijn samenstelling was geheel veranderd. Voortaan zou de Raad bestaan uit 29 leden en wel drie groepen van 9 leden, den voorzitter en den secretaris. De drie groepen waren : *a.* 9 gedelegeerden, gekozen door de aangesloten schoolbesturen, die daartoe in 9 districten werden verdeeld, *b.* 9 gedelegeerden, aangewezen door de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, het Gereformeerd Schoolverband en de Unie „Een School met den Bijbel”, *c.* 9 gedelegeerden, aangewezen door de Vereeniging van Christelijke onderwijzers.

Bij de indeeling in districten werd zooveel mogelijk rekening gehouden met die van het land in inspecties van het rijksschooltoezicht. Aan het hoofd van elk district wilde men een bestuur plaatsen, waarvan de gedelegeerde van dat district voorzitter zou zijn. In dit bestuur

HET GEBOUW VAN DEN SCHOOLRAAD,
SWEELINCKSTRAAT 39, 'S-GRAVENHAGE

moesten zooveel mogelijk vertegenwoordigers der bij den Schoolraad aangesloten vereenigingen zitting hebben.

Behalve de statuten moest nu ook het huishoudelijk reglement worden veranderd. Ook hierover kwam men in den Schoolraad tot overeenstemming, terwijl de algemeene vergadering van 1923 het eveneens goedkeurde. Hier hield de voorzitter een lofrede op de reorganisatie en zag hoopvol de toekomst tegemoet voor de gestadige ontwikkeling van den Schoolraad. Het zou nu mogelijk zijn om de belangstelling van de besturen te prikkelen door de districtsvergaderingen. Hij legde er den nadruk op, dat de uitkomst van den arbeid, die nu in de districten wachtte, af zou hangen van de toewijding en medewerking van de schoolbesturen.

Veel werd er ook verwacht van het bureau, waarvan Mr. TERPSTRA de ziel was. Deze was bij zijn optreden in 1918 in Voorburg gaan wonen, in afwachting van een definitieve oplossing van het vraagstuk, waar de Schoolraad zijn vaste zetel zou hebben. Er werd dan ook ijverig gezocht naar een eigen gebouw. Dit vond men in Den Haag, Sweelinckstraat 39, welk perceel men kocht voor f 41.000.—. De hypotheek van f 15.000.— wilde men zoo spoedig mogelijk aflossen. Dit lag op den weg van de schoolbesturen, die de feitelijke eigenaars waren. Dus werd er een oproeping gedaan, om naar draagkracht bij te dragen. De animo daarvoor scheen niet bijster groot, daar van $\frac{3}{4}$ van het aantal aangesloten scholen niets werd vernomen. Euphemistisch sprak de voorzitter hier van „begrijpelijke vergeetachtigheid”. Maar hierbij kon de Schoolraad zich niet neerleggen. Nu een vrijwillige bijdrage niet werd gegeven, werd de betaling bindend aan de besturen opgelegd. Daarnaast werd besloten dat schoolbesturen, die zich na 1920 aansloten als entrée een jaar extra-bijdrage zullen moeten storten.

In de laatste jaren was de leerplichtkwestie nu en dan weer eens naar voren gekomen. Vooral van de zijde der S. D. A. P. wenschte men herziening der wet. Het initiatiefvoorstel van K. TER LAAN c.s., dat 19 September 1911 was ingediend, lag in die lijn. Ook de regeering kwam 6 Februari 1912 met een concept. Tot een wet konden deze voorstellen het voorloopig echter niet brengen. Tijdens den wereldoorlog had de regeering wel wat anders te doen, dan zich over deze materie te bekommeren. De grondwetsherziening van 1917 en wat daarmee verband hield, bracht de politieke belangstelling mede in andere richting. In 1919 kwam hierin verandering. Een half jaar nadat minister DE VISSER een ontwerp-onderwijswet had ingediend, zond hij den 15en November 1919 de memorie van antwoord in op het voorloopig verslag van 22 December 1914, betreffende bovengenoemd voorstel-leerplichtwet.

DE VISSER wilde den leerplicht op zeven jaar brengen en het landbouwverlof inkorten. De onderwijswet werd evenwel aangenomen, voordat de nieuwe leerplichtwet in het Staatsblad kwam en omdat de bestaande niet met den veranderden toestand overeenkwam, was een noodwetje noodzakelijk.

Het was hierover, dat Prof. Dr. A. NOORDTJIZ op de jaarvergadering van den Schoolraad in 1921 een motie indiende. Deze bedoelde te protesteeren tegen meerdere besnoeiing van de ouderlijke macht en de geleidelijke verscherping der strafbepalingen. Hij wilde aan de zedelijke middelen een breedere plaats inruimen en wenschte, dat er een nieuw ontwerp zou worden ingediend, waarin deze grondgedachte werd belichaamd.

Bij het debat over deze motie kwamen twee stroomingen naar voren. De meeste sprekers waren het in beginsel eens met den voorsteller, maar er deed zich ook een stem hooren van een man uit de praktijk, die den leerdwang niet zoo heel erg vond en „bijna wel de leerplichtwet verkiezen zou ook voor het herhalingsonderwijs”.⁵⁸⁾

Na een kleine wijziging werd de motie met overgrootte meerderheid aangenomen.

Ook het volgend jaar bleef de belangstelling voor deze materie bij den Schoolraad levendig. Bij de overheid werd hierover een actie gevoerd, evenals over het wetsontwerp op den schoolbouw.

Dit ontwerp was een gevolg van de praktijk der wet van 1920. Deze had het aantal scholen als paddestoelen uit den grond doen verrijzen. Wanneer men aan de eischen van de wet voldeed, bekostigde de overheid den bouw van nieuwe scholen. Van deze vrijheid werd niet altijd op bescheiden wijze gebruik gemaakt en hier en daar ging het zelfs over den schreef. Daarom besloot de regeering de excessen tegen te gaan. De minister kwam 30 September 1921 met een ontwerp in de Tweede Kamer. Hierin werden maatregelen voorgesteld, die moesten voorkomen, dat zonder noodzaak scholen voor lager onderwijs werden gesticht.

De Schoolraad zag in dit ontwerp een gevaar voor de vrijheid, die pas was verkregen. Vandaar dat het in de vergadering van 20 October een punt van breedvoerige discussie werd. Het resultaat daarvan was de volgende beslissing: „De Schoolraad, overwegende, dat door het ingediend wetsontwerp, houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs, de wettelijke zekerheid wordt opgeheven en het door de grondwet gewaarborgd recht wordt gebroken, besluit een actie te voeren, om te voorkomen, dat het bouwen en dus het openen van bijzondere scholen worde afhankelijk gesteld van het goedvinden van de kroon en voorts

een commissie te benoemen, die zal hebben te onderzoeken of en zoo ja, in hoeverre de bestaande wetgeving op het lager onderwijs ten opzichte van den schoolbouw herziening behoeft."

Maar de Schoolraad deed meer. Het moderamen vroeg een audientie aan bij minister DE VISSER, die 25 October werd toegestaan. Het bracht het besluit ter kennis van den minister en lichtte het mondeling toe. En nu deed het moderamen iets, waaruit blijkt, dat het den Schoolraad beschouwde als een organisatie van importance, een semi-officieel lichaam, dat door de regeering niet over het hoofd gezien mocht worden. Het voerde n.l. het bezwaar aan, dat de minister met den Schoolraad niet in overleg getreden was, voor hij het ontwerp indiende. De Schoolraad moest beschouwd worden als de vertegenwoordiger van $\pm$ 1100 bijzondere scholen en als zoodanig protesteerde het moderamen ten sterkste tegen de inbreuk op de vrijheid. Want, zoo zeiden de heeren, zooals het ontwerp daar ligt, hangt de beslissing over den bouw van een school af van één persoon, zonder dat hooger beroep mogelijk is. Ook voelden zij het als een bezwaar, dat het schooltoezicht een overwegende positie ten opzichte van het bijzonder onderwijs zou krijgen, daar het in gevallen van schoolbouw natuurlijk door den minister zou worden geraadpleegd.

Het moderamen gaf den minister harde noten te kraken. Wel erkende het zijn verdiensten voor de financiële gelijkstelling, maar „de Schoolraad zal, hoe pijnlijk dit ook moge zijn, als het *moet*, ten slotte op de bres staan voor de aan het Christelijk onderwijs bij de wet gewaarborgde rechten". Natuurlijk hoopten de heeren, dat de minister een zoo pijnlijk conflict zou voorkomen.

Deze beantwoordde het moderamen zeer welwillend. Hij wilde de pacificatiebeginselen zoo goed mogelijk toepassen en hij verzekerde, dat hij hiertegen in geen enkel opzicht zou willen in gaan. Het ontwerp had hij dan ook alleen ingediend, om uitwassen te voorkomen en omdat hij zooveel spoed had moeten maken, was hij niet in de gelegenheid geweest, om ook maar een van de organisaties te raadplegen. Hij beloofde, dat hij met de bedenkingen van den Schoolraad ernstig rekening zou houden.

Kon deze audiëntie tot tevredenheid stemmen, voldaan was het moderamen niet. Het gevaar bleef bestaan en daarom besloot het niet af te wijken van het besluit van den Schoolraad, door de actie tegen het ontwerp stop te zetten. Het benoemde in de commissie, die de kwestie nader zou bestudeeren, de heeren Prof. Jhr. Mr. B. C. DE SAVORNIN LOHMAN, Mr. V. H. RUTGERS en Mr. J. TERPSTRA, die de benoeming aannamen.⁵⁹⁾

Deze commissie maakte er haast mee en diende reeds den 15en December 1921 een rapport in. De inhoud hiervan is van belang, omdat het ons een blik gunt op de houding van verschillende besturen ten

opzichte van de toepassing van de wet-1920 en op den omvang van het kwaad van niet-noodzakelijken schoolbouw.

De commissie moest toestemmen, dat er misbruiken bestonden en zij somde er enkele op. Het was voorgekomen, dat men naast een bestaande confessioneele school een andere stichtte, zonder dat daar een geldige reden voor was. Alleen om een klein verschil in richting was men tot dien stap overgegaan. Erger nog was het, wanneer een nieuwe school werd opgericht uit persoonlijke antipathie tegen het hoofd of tegen den voorzitter van het bestuur. Ook had men in buurtschappen scholen gebouwd, niettegenstaande de afstand tot het dorp in het geheel geen bezwaar opleverde de kinderen daarheen te zenden. Een kwaad was het evenzoo, dat er om lichtvaardige redenen U.L.O.scholen werden gesticht, waardoor het aantal veel grooter werd, dan in de bedoeling van den wetgever gelegen had. De grootte der mulo-marge speelde hierbij maar al te dikwijls een rol.

Maar er was meer. Het gebeurde, dat men een betrekkelijk gering aantal leerlingen onderbracht in 7 lokalen, zoodat de klassen zeer klein werden, terwijl men voor ieder een leerkracht vroeg. Dit stelde te zware eischen aan de schatkist. Misbruik werd er ook gemaakt van de overgangsbepalingen omtrent „scholen in aanbouw”. Meer dan eens was er nog geen sprake van, dat men met den bouw zelfs maar zou beginnen, ja men was er vrij zeker van, dat de school eerst over eenige jaren zou worden gebouwd, lang nadat de uiterste datum van den overgangstijd, n.l. 1 Januari 1921, was verstreken. Maar men had dan het voordeel, dat de gemeentebesturen over de keuze van het terrein of van het gebouw geen aanmerkingen konden maken.

Natuurlijk waren deze misbruiken streng af te keuren, maar de commissie had door haar onderzoek toch niet den indruk gekregen, dat de omvang van het gesignaleerde kwaad zoo groot was, als in de pers van de openbare school werd voorgesteld. De oude tegenstelling werd in sommige organen weer toegespitst. Er was een agitatie onder de voorstanders van het openbaar onderwijs ontstaan, die de feiten door een vergrootglas zag en die zich maar al te graag van niet behoorlijk gecontroleerde berichten bediende, om haar ongenoegen over de pacificatie te toonen.

Na de constatering van de misbruiken kwam de commissie met de vraag, welke middelen moesten worden aangewend om tot betere toestanden te komen. Voorop stelde zij, dat ouders, die met bestaande scholen geen genoegen konden nemen, een nieuwe school mochten stichten. Dit was een eisch in overeenstemming met art. 192 van de grondwet. De commissie wilde de contrôle op den schoolbouw verleggen van de regeering naar de Gedeputeerde Staten, die volgens haar, daar beter geschikt voor waren. Zij zouden niet in schoolbouw moeten toestemmen, wanneer nog een bruikbaar gebouw aanwezig was. De

verscherpte contrôle zou een rem zijn tegen verkwistende neigingen. De commissie vond het ook noodig, om de voorwaarden voor subsidiëring te verscherpen. Zoo zou het minimum aantal leerlingen voor middengemeenten kunnen worden verhoogd van 60 op 80, openbare aanbesteding van bijzondere scholen zou geëischt moeten worden. Wilde een schoolbestuur een groter school bouwen dan voor het aantal kinderen noodig was, dan zou het zelf de meerdere kosten moeten dragen.

Door deze en meer andere maatregelen zou evenwel nog geen voldoende bezuiniging worden verkregen, ook al werden deze mede toegepast op het openbaar onderwijs. Want dat bezuiniging noodzakelijk was, hiervan was de commissie overtuigd. De toestand van de schatkist maakte die tot een dringender eisch. Er zouden offers moeten worden gebracht door alle voorstanders van goed onderwijs, onverschillig of zij aan bijzonder of openbaar onderwijs de voorkeur gaven. Verschillende maatregelen zouden moeten worden teruggenomen of uitgesteld. Een vijftal daarvan werden genoemd : 1. Bepaling van het maximum aantal leerlingen op 400. Verviel deze, dan zouden er minder scholen noodig zijn. 2. Afschaffing van het ambulantisme aan openbare scholen, daar hierdoor gewerkt werd in de richting van kleine scholen. 3. De verplichte invoering van het zevende leerjaar moest vervallen. 4. Evenzoo de uitbreiding van den leerplicht tot het zevende leerjaar. 5. Teruggenomen zou moeten worden de vermindering van het aantal leerlingen bij één onderwijzer.

Inmiddels maakte de minister haast met het Bouwwetje, dat den 21en April 1922 in het Staatsblad kwam. Hierbij werd bepaald, dat geen openbare noch bijzondere school verbouwd of vergroot mocht worden tusschen 16 Maart 1922 en 1 Januari 1923 zonder toestemming van den minister. Deze termijn werd bij de wet van 29 December 1922 verlengd tot 1 April 1923. Na dezen datum was koninklijke machtiging niet meer noodig en was deze beperking der vrijheid opgeheven.

Een andere kwestie, die een gevolg was van de wet van 1920, was de vraag, of het bestuur van de gemeente dan wel dat van de school de schoolgelden moest innen. Volgens art. 95 lag het in de bedoeling van den wetgever, dat het laatste het geval zou zijn.

Dit was ook de opvatting van den Schoolraad. Te meer was dit het geval, omdat er gevaar dreigde, dat de band tusschen de ouders en de school zou worden verbroken. Door de financiële gelijkstelling behoeften de voorstanders van Christelijk onderwijs geen offers meer te brengen voor de school, waarheen ze hun kinderen zonden. Toen dit wel het geval was, toen zij moesten zorgen dat de rekening van de school sluitend werd gemaakt, gevoelden zij liefde voor deze inrichting,

die zij als de hunne beschouwden. Nu waren er na 1920 gemeentebesturen, die door middel van het belastingbiljet de schoolgelden inden. Daardoor werd de financiële relatie tusschen ouders en school geheel verbroken, wat het bijzonder onderwijs niet ten goede kwam. Hierop had DE SAVORNIN LOHMAN reeds gewezen bij de behandeling van de wet in de Tweede Kamer.⁶⁰⁾

Er was evenwel een bezwaar, wanneer het schoolbestuur de gelden inde. Dit bestond hierin, dat er ouders waren, die onmachtig of ook wel onwillig waren om te betalen. Dit was dan een schadepost voor dat bestuur, daar dit aansprakelijk was voor de verschuldigde schoolgelden. Een voordeel was, dat ze kasgeld ontvingen, zoodat ze niet behoefden te leenen, wanneer het subsidie wat lang uitbleef.⁶¹⁾

Bleef de Schoolraad paraat, om de belangen van het Christelijk onderwijs te verdedigen, bij de voorstanders er van in den lande was weinig belangstelling merkbaar. Hier deed zich het gewone verschijnsel voor : De roede was van de rug, dus waren de slagen vergeten. De wet van 1920 had financiële gelijkstelling gebracht en daardoor was het bijzonder onderwijs van den druk bevrijd. In blijde stemming was men opgegaan naar Utrecht, waar in de Domkerk een dank- en bedestond was gehouden voor de verkregen verlossing. Maar al heel spoedig bemerkte men, dat aan de wet een groote schaduwzijde moest worden geconstateerd en wel het verlies van de vrijheid. Van alle kanten was deze door bepalingen aan banden gelegd.

Nog erger werd het toen de materiële welvaart, die na den oorlog was ingetreden, plaats maakte voor een economische crisis. De onderwijsbladen kwamen met hun klachten, men sprak van een catastrofe, van een chaos. Men meende, dat de débâcle van het onderwijs gekomen was en voelde zich door de schoolwet bitter teleurgesteld. En nu moest er bezuinigd worden, waardoor het verlies van de vrijheid te pijnlijker werd gevoeld. De tijd van de afbraak was gekomen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de openingsrede van den voorzitter in mineur stond. Hij wees er op, dat in verschillende bladen was geschreven, dat bijna alles verloren was, waarvoor in 1920 werd gedankt. Men had geloofd, dat men in het Land van Belofte gekomen was, in werkelijkheid was men het Verloren Paradijs binnengegaan. De staatsbemoeïing had zich bovenmate uitgebreid, het systeem van de wet is verkeerd en dit heeft de chaos veroorzaakt. In 1920 was nog een kleine vrijheid aan de bijzondere school gelaten, bij stukjes en beetjes wordt dit weinige haar nog ontfutseld. Door deze wet is de school van het gezin losgeraakt.

Met dit onderwerp bereed Ds. PIERSON zijn stokpaardje en wie hem hebben gekend, weten, dat hij dan de grieven tegen de wet wel eens heel sterk accentueerde. Maar toch, in den grond had hij wel degelijk gelijk. Het begon er voor de Christelijke scholen niet best

uit te zien. Zij waren de laatste jaren verwend en hadden financieel een tijd beleefd, zooals nog nooit was voorgekomen. Nu moest men bezuinigen en dat viel velen niet gemakkelijk. Verscheidene scholen waren in financiële moeilijkheden gekomen en klopten aan om hulp bij den Schoolraad. Op voorstel van het bestuur van Pijnacker werd er, in 1924, een commissie benoemd, om te onderzoeken, welke Christelijke scholen in geldelijke moeilijkheden verkeerden. Daarna zou zij middelen moeten beramen om hulp te verleen.

Wij kunnen wel zeggen, dat alle bijzondere scholen den druk van den tijd ondervonden en ieder bestuur trachtte de bezwaren zelf zoo goed mogelijk te overwinnen. Men paste zich aan de omstandigheden aan en van klinkende protesten was geen sprake. Het lag geheel in het karakter van den voorzitter van den Schoolraad, om tot het thema van zijn openingsrede in 1925 te nemen: „Wij hebben het land doorwandeld, en ziet, het gansche land zit en het is stil.” Hij zag dit zitten als een bewijs van zwakheid, de stilheid als inzinking, als doodsheid. Het had hem verblijd, toen er een jaar tevoren geen stilheid was, toen de klachten zich vermenigvuldigden, toen er „een heerlijke onvoldaanheid” was, toen men niet zweeg over de nadeelen van de wet. Hieruit had hij moed geput. Maar nu was de bedenkelijke stilheid gekomen. In dezen trant ging de voorzitter voort en wie den persoon van Ds. PIERSON wil leeren kennen, mag deze openingsrede niet verzuimen te lezen. Hij zal zien, dat PIERSON in het geheel geen pessimist was. Hij eindigde deze rede dan ook niet in mineur. Hij zag nog veel moedgevends, hij zag de liefde, die ons volk nog had voor zijn school met den Bijbel. Hij mocht met blijdschap constateeren, dat de Uniecollecte zich in opwaartsche richting bewoog. Hij vermeldde, dat de Schoolraad zelf de stilheid had verbroken. Deze had een wetscommissie ingesteld, die een rapport uitbracht over een betere schoolgeldregeling. Dit rapport werd beheerscht door de gedachte: „De bijzondere school is geen instelling van de overheid, maar een eigen zelfstandig instituut, opgekomen uit het volksleven. Het schoolbestuur verschaft op eigen initiatief en verantwoordelijkheid lager onderwijs. Het ontvangt deswege van de overheid subsidie.”

Hij eindigde met de hoop, dat „de gelukkige dag niet verre mocht zijn”, dat ook voor onze scholen met den Bijbel het goddelijk antwoord zou worden gehoord: „Ik ben tot Jeruzalem wedergekeerd met ontfermingen. Mijn huis zal daarin gebouwd worden”.

De opvattingen van Ds. PIERSON aangaande de verloren vrijheid werden in dezelfde algemeene vergadering geïllustreerd door de mededeeling van een der aanwezigen, dat het gemeentebestuur van Akkrum de zaken zoodanig traineerde, dat men daar reeds 4½ jaar bezig was, om de wet op het lager onderwijs uitgevoerd te krijgen. Het was een feit, dat niet alle gemeentebesturen con amore meewerkten. Dit

verklaart ook het voorstel van het schoolbestuur van Wormerveer,⁵ dat de Schoolraad een plan in studie zou nemen, om een andere administratieve regeling te treffen ten opzichte van den gemeenteraad. Men besloot deze zaak te renvoyeeren naar de wetscommissie.

Hoewel de wet van 1920 aan het overgrootste deel van het Christelijk onderwijs verruiming gegeven had, waren er toch nog scholen, die noodlijdend waren. Zij waren onder ongunstige omstandigheden duur gebouwd en met een grooten schuldenlast bezwaard. Deze moesten geholpen worden. In 1924 had het moderamen van den Schoolraad een commissie benoemd, die onderzoek moest doen naar de financieel zwak staande scholen. Het rapport van deze werkzaamheden kwam in de algemeene vergadering van 1925 ter tafel. Het stelde voor een accordé te treffen met de crediteuren, om uitstel van rentebetaling te krijgen. Men kwam niet tot een oplossing, maar besloten werd, dat de Schoolraad de zaak tot een goed einde zou trachten te brengen.

Een belangrijk punt op de agenda van deze vergadering was de bespreking van het regeeringsvoorstel tot revaccinatie. Den vorigen dag was er in de vergadering van de Unie „Een School met den Bijbel” een motie aangenomen, die gericht was tegen het ontwerp, omdat daardoor de vrijheid van conscientie en het recht van de ouders en de onderwijzers ernstig werd aangetast. De vaccinatie was steeds een moeilijk punt geweest voor vele voorstanders van het Christelijk onderwijs, daar hierbij zoo gemakkelijk de vrijheid van geweten in het gedrang kon komen. Tegen staatsbemoeiing in deze zaak ging dan ook altijd het verzet. De vergadering was het met de motie eens, die ter kennis van de regeering en van de Staten-Generaal zou worden gebracht.

De steeds toenemende inmenging van den staat in de opvoeding van de jeugd werd door het bestuur van den Schoolraad steeds meer gevoeld en het wilde ook, dat alle voorstanders van Christelijk onderwijs zich deze vrijheidsbeperking zouden realiseeren. Daarom ook had het Dr. K. DIJK verzocht in te leiden het onderwerp : „Overheidstaak of oudertaak”.

De taak, die de overheid bij de wet van 1920 op zich genomen had ten opzichte van de bijzondere school werd er niet kleiner op, toen wijziging van die wet noodzakelijk bleek. Dit vond zijn oorzaak in de economische inzinking, die haar terugslag deed gevoelen op de inkomsten van rijk en gemeente. Dit had weer tot gevolg, dat de begrotingen niet sluitend waren te maken zonder drastische bezuinigingen. Het budget voor onderwijs was de laatste jaren ongekend hoog geweest, wat nog te meer opviel, omdat dit voor 1920 steeds een belangrijk lager cijfer had aangewezen.

Over deze hooge onderwijsbegroting hadden velen verontwaardigd hun stem laten hooren. Zij verloren echter twee zaken uit het oog. In

MR. J. Æ. A. LISMAN

de eerste plaats, dat de begrotingen in vroeger jaren zooveel lager waren, doordat de voorstanders van de bijzondere school miljoenen uit eigen zak betaalden. Verder moesten zij niet vergeten, dat het geld belangrijk in waarde gedaald was, waardoor voor het openbaar onderwijs ook een grooter bedrag moest uitgetrokken worden.

Het viel echter niet te ontkennen, dat er hier en daar wel wat te bezuinigen was en de minister besloot daarom tot de z.g.n. technische herziening van de lager onderwijswet.

Voor het bijzonder onderwijs was hieraan een niet denkbeeldig gevaar verbonden en wel, dat de pacificatie zou worden aangetast. Het was de taak van den Schoolraad, om nu voor de belangen van het Christelijk onderwijs te waken. Hij bleef niet in gebreke en benoemde een commissie, waarin zitting hadden Mr. J. Æ. A. LISMAN en Mr. J. TERPSTRA. Deze wekte de schoolbesturen en hoofden telkens weer op hun bezwaren tegen de wet aan haar kenbaar te maken.⁶²⁾

Ook de Unie „Een School met den Bijbel”, die steeds in zoo nauw contact met den Schoolraad stond, had de urgentie hiervan ingezien. Het bestuur van deze organisatie zag het gevaar, dat de vrijheid van onderwijs zou worden beperkt en het persoonlijk initiatief gedood. Daarom besloot het den Schoolraad uit te noodigen, een commissie te benoemen, om hem van advies te dienen, wat betrof de middelen, die ter voorkoming van dit gevaar konden aangewend worden.

Dit verzoek kwam 5 October 1922 bij den Schoolraad ter tafel en alle gedelegeerden waren het er over eens, dat daaraan gevolg moest gegeven worden. Het resultaat was, dat aan de leden van de Tweede Kamer een rapport aangeboden werd naar aanleiding van het wetsontwerp, waarin de Schoolraad zich beperkte tot opmerkingen, die vielen binnen het kader van een technische herziening, terwijl hij tevens bezuiniging in het oog hield.

Het rapport kwam op tegen de vrijheidsbeperking van het bijzonder onderwijs door de nieuwe bepalingen, tegen „de nieuwe banden, welke door niets gerechtvaardigd werden”. Het protesteerde tegen de afwering van elk particulier initiatief, waardoor de staatsbemoeiing zich steeds benauwender deed gevoelen. Het wees er in dit verband op, dat de onderwijswetgeving op den verkeerden weg was en dat alleen door terugkeer naar de opwekking van de in de maatschappij levende krachten het onderwijs waarlijk vrij zou zijn.⁶³⁾

Wij kunnen niet zeggen, dat de regeering dit advies geheel genegeerd heeft. Het moderamen moest in een later rapport met dankbaarheid erkennen, dat enkele gewichtige bedenkingen tegen het oorspronkelijk ontwerp waren weggenomen.⁶⁴⁾ Het uitte evenwel zijn teleurstelling, dat er nog zoovele vrijheidsbeperkingen in het ontwerp waren gebleven, zoodat „het bijzonder onderwijs dus ook hier met een *minimum van*

vrijheid tevreden zal moeten zijn". Dit nieuwe rapport heeft weinig of geen invloed op het ontwerp uitgeoefend, dat den 22en December 1922 in de Tweede Kamer aangenomen werd en 16 Februari 1923 in het Staatsblad verscheen.

Bij deze bezuiniging bleef het niet. De regeering bepaalde bij K. B. van 19 Januari 1924, dat de toelatingsleeftijd verhoogd zou worden. Dit had tot gevolg, dat de meeste scholen het volgend cursusjaar geen eerste klas zouden kunnen vormen. Zoo werd het aantal leerlingen verminderd, waardoor de kosten daalden.

Tegen dezen maatregel kwam de Schoolraad op, daar hij dien niet in het belang van het onderwijs achtte. Hij stelde aan de regeering voor, om voor alle lagere scholen de minimum toelatingsleeftijd op 5½ jaar te stellen. Wanneer de gemeente- en de schoolbesturen daarboven wilden gaan, zou hun dat vrij mogen staan. Ook drong hij aan op een 6-jarige leerverplichting.

Zonder resultaat zijn de wenschen van den Schoolraad niet gebleven, al verkreeg hij niet alles, wat hij gevraagd had. Toen het moderamen d.d. 23 Mei 1924 een adres zond aan de regeering en aan de Tweede Kamer, uitte het zijn dankbaarheid, omdat de minister aan enkele bezwaren van den Schoolraad tegemoet gekomen was.

In dit adres werd gewezen op nog enkele punten van de leerplichtwet, die naar het oordeel van het moderamen meer bezuiniging zouden kunnen geven, wanneer zij op andere manier werden gewijzigd.

De „technische herziening" kreeg weldra haar beslag en de veranderingen, die in de leerplicht- en lageronderwijswet waren aangebracht, kwamen 20 Juni 1924 in het Staatsblad.

Er verliepen twee jaren zonder dat er ingrijpende wijzigingen op het gebied van het lager onderwijs werden aangebracht. Den 11en Maart 1926 trad het intermezzo-kabinet DE GEER op en werd Mr. M. A. M. WASZINK minister van onderwijs.

Men kan moeilijk zeggen, dat er in dien tijd groote voldaanheid heerschte in de onderwijswereld. De voorstanders van de openbare school klaagden over den druk, waaronder het openbaar onderwijs, tengevolge van de wetsbepalingen zuchtte. De vrienden van de bijzondere school wenschten meer vrijheid op paedagogisch en administratief gebied.

Minister WASZINK wilde aan deze grieven tegemoet komen en besloot tot het instellen van een staatscommissie, die 2 Juli 1926 werd benoemd. Haar taak zou bestaan in „het ontwerpen van een nieuw stelsel van gelijkstelling, krachtens hetwelk de kosten van het lager onderwijs blijvend binnen redelijke grenzen (werden) gehouden". Wanneer de commissie hierin niet mocht slagen, dan zou „zij in ieder

PROF. MR. V. H. RUTGERS

geval hebben na te gaan, wat er (moest) geschieden, om onnoodige vrijheidsbeperkingen, hetzij deze van paedagogischen dan wel van administratieven aard (waren), hetzij zij (betroffen) het openbaar, dan wel het bijzonder onderwijs, weg te nemen, vervolgens welke technische verbeteringen in de wet, met het oog op de achter ons liggende praktijk, zullen zijn aan te brengen en hoe de administratie (kon) worden vereenvoudigd.”⁶⁵⁾

In deze commissie, waarvan Mr. V. H. RUTGERS voorzitter was, zat o.m. de secretaris van den Schoolraad, Mr. J. TERPSTRA. Om op de hoogte te komen van wat er in de onderwijswereld omging, zond zij d.d. 1 November 1926 een rondschrĳven aan de verschillende organisaties, om te verzoeken, dat zij hun wenschen zouden kenbaar maken.

De Schoolraad besloot hĳeraan te voldoen en in overleg met de 4 hoofdvereenigingen wendde hij zich tot de commissie.

Daar het van belang is te weten, welke wenschen er leefden onder de voorstanders van het Christelijk onderwijs, willen we enkele punten naar voren brengen, die aan de commissie werden meegedeeld.

Bij de wet van 1920 was bepaald, dat in iedere lagere school per week minstens 22 uren moesten besteed worden aan de vakken, die als verplicht waren voorgeschreven. Het gevolg hiervan was, dat de Bijbelsche geschiedenis in het gedrang kwam. Hiervoor konden niet voldoende uren worden uitgetrokken, evenmin als voor andere leer-vakken, die voor het Christelijk onderwijs van groote beteekenis zijn, zooals Kerk- en Zendingsgeschiedenis. In deze regeling wenschte de Schoolraad gaarne verandering te zien aangebracht. Hij stelde dan ook voor, om in het 1e en 2e leerjaar 15 en in de hogere klassen minstens 20 uren in de verplichte vakken te eischen. Zoodoende zou er meer ruimte komen voor de vrije leerstof.

De Schoolraad vond het ook gewenscht, dat de oudercommissie van de openbare school een grooter bevoegdheid zou krijgen. Daardoor zou de beteekenis van zulk een commissie dichter naderen tot die van een schoolbestuur. Wanneer dit in de wet werd vastgelegd, had men een stap voorwaarts gedaan naar de verwezenlijking van de leus: De vrije school voor heel de natie.

De wet had het particulier initiatief wel heel sterk aan banden gelegd. De opwekking daarvan stelde de Schoolraad zich mede tot zijn taak. Daarom pleitte hij voor meer vrijheid van de bijzondere school in dien zin, dat het den besturen vrij zou staan, uit eigen middelen boven de normaalsalarissen uit te gaan.

De vrijheid van onderwijs zou ernstig geschaad worden, wanneer leerplan en lesrooster zouden moeten worden goedgekeurd door den onderwijsraad of door het rĳksschooltoezicht. De Schoolraad wilde, dat er een lichaam, voortgekomen uit het bijzonder onderwijs, mee belast zou worden.

Tot nu toe mocht het hoofd van een school van den rooster afwijken, na toestemming van den inspecteur. Het bezwaar was, dat deze niet altijd een verstandig gebruik maakte van dit recht, terwijl deze bepaling niet gold voor het openbaar onderwijs. De Schoolraad zou het gewenscht vinden, wanneer men kon volstaan met mededeeling van de afwijking aan den inspecteur.

Ook tegen het rijkstoezicht op de Christelijke scholen had men bezwaar. Tientallen jaren had een eigen inspectie al op het program gestaan en inplaats daarvan was men bij de wet van 1920 door de rijks-schoolopzieners nog meer gebonden. De Schoolraad wilde een andere oplossing en wel door middel van een bond van schoolbesturen, die rechtspersoonlijkheid bezat. De wet moest dan een minimum vaststellen van het aantal scholen, dat bij zulk een bond moest zijn aangesloten. Deze kon dan een eigen inspectie instellen.

We spraken boven reeds over de moeilijkheden, die verbonden waren aan de schoolgeldinning door het gemeentebestuur. Ook hierbij drong de Schoolraad aan op meer vrijheid, terwijl de oninbare posten niet ten laste van het schoolbestuur zouden moeten komen.

Sinds de wet van 16 Februari 1926 was het aantal leerlingen per klas belangrijk verhoogd. Dit kwam het onderwijs niet ten goede. Integendeel. In het belang van de scholen zou een herziening van de leerlingenschalen noodig zijn, zoodat het onderwijs beter tot zijn recht zou kunnen komen.

Eindelijk vroeg de Schoolraad nog een rechtvaardiger regeling voor de vergoeding van de exploitatiekosten, die in hooge mate onbevredigend was. ⁶⁶⁾

De commissie-RUTGERS heeft lang werk gehad. Niet minder dan 4½ jaar ging er voorbij, voordat het rapport gereed was, dat 29 December 1930 werd gepubliceerd. Dit was wel het belangrijkste, wat er op onderwijsgebied in die dagen voorviel. Wel was er in den loop van 1929 een nieuw kabinet opgetreden, waarin Mr. J. TERPSTRA de portefeuille van onderwijs beheerde.

Dit bracht in den Schoolraad een groote verandering. Ds. PIERSON noemde de plotselinge benoeming van minister TERPSTRA voor den Schoolraad een donkere wolk, omzoomd met zilveren rand. „Wij zagen hem noode uit onzen kring als weggerukt”, vervolgde de voorzitter op de algemeene vergadering in 1930. „Zijn arbeid voor onzen Schoolraad toonde zijn waarde vooral in de groote gerustheid, die steeds het hart van het moderamen vervulde. Dit had het bijna al te gemakkelijk. Het kon alles wat gedaan moest worden zoo geheel aan zijn secretaris toevertrouwen, al begeerde deze dit nooit.” Vooral met deze laatste woorden was de afgetreden secretaris zeer juist geteekend. Het was geheel in den geest van de vergadering, dat de voorzitter voorstelde

een telegram van hulde en waardeering te zenden aan den nieuwen minister van onderwijs.

Drie weken na het aftreden van Mr. TERPSTRA als secretaris van den Schoolraad, werd Mr. J. J. HANGELBROEK tot adjunct-secretaris benoemd. Voorloopig zou hij als zoodanig optreden, omdat zijn voorganger verzocht had zijn plaats vacant te laten. Hierin had het moderamen gaarne bewilligd als een „verdiende erkenning van den arbeid van elf jaren, door den heer TERPSTRA aan den Schoolraad bewezen”.⁶⁷⁾

Minister TERPSTRA had zich tot taak gesteld een wetsontwerp in te dienen, dat gebaseerd was op het rapport-RUTGERS. Met grooten ijver werkte hij er aan, zoodat het tegen het einde van het zittingsjaar 1930—1931 gereed was.

De indiening van dit wetsontwerp geschiedde wel in een zeer ongelukkigen tijd, ja, wij kunnen wel zeggen, dat minister TERPSTRA, zolang hij aan het bewind geweest is, altijd de wind tegen gehad heeft. De economische crisis, die zich over de geheele wereld uitbreidde, deed zich ook in ons land steeds meer gevoelen. Alle takken van bedrijf werden er door aangetast. De inkomsten van het rijk verminderden zienderoogen en krasse bezuiniging was meer dan ooit eisch. De troonrede op 15 September 1931 stond dan ook in mineur. En wel kon de minister van onderwijs zijn ontwerp op het bureau van de Tweede Kamer deponeren, maar van een behandeling er van kon voorloopig niets komen. Alleen datgene er in, dat bezuiniging kon bevorderen, zou er worden uitgelicht.

Met dezen gang van zaken kon de Schoolraad in Mei 1931 natuurlijk nog niet op de hoogte zijn. Hij had kennis genomen van het rapport-RUTGERS en wist, dat de minister aan een nieuw wetsontwerp bezig was. Daarom diende hij d.d. 12 Mei een request in bij de regeering.

In dit adres uitte de Schoolraad zijn dankbaarheid en waardeering over den inhoud van het rapport, daar dit gebaseerd was op doorvoering van de gelijkstellingsgedachte en belemmeringen daarvoor wilde wegnemen. Hij moest erkennen, dat op meerdere punten aan de wenschen van den Schoolraad was tegemoet gekomen. Maar hoewel dankbaar was hij toch niet voldaan. Want de wet, die steunde op dit rapport zou principieel aan den toestand niets veranderen, daar de commissie-RUTGERS tot de slotsom was gekomen, dat „de grondslagen van het bestaande stelsel moesten behouden worden”. De Schoolraad was daarentegen van oordeel, dat deze grondslagen veranderd moesten worden, anders zou de Nederlandsche wetgeving nooit erkennen, dat de behartiging van het onderwijs de taak der ouders is.

Daarom bood de Schoolraad zijn opmerkingen betreffende het rapport den minister aan. Verschillende daarvan zijn we reeds tegengekomen in vorige adressen. Over het algemeen waren het wenschen,

die in verband stonden met een grooter vrijheid van onderwijs en tegemoetkoming aan principiële bezwaren tegen eventuele regeeringsmaatregelen, die van de wet het gevolg zouden zijn.

In aansluiting aan het request van 12 Mei 1931 zond de Schoolraad den 5en Juni d.a.v. een verzoekschrift aan den minister over de opleiding en het eigen schooltoezicht.

Hij had ernstige bezwaren tegen het stelsel van opleiding, zooals het door de staatscommissie-RUTGERS was aanbevolen. De Schoolraad was van oordeel, dat bij dit systeem de praktische opleiding van den onderwijzer niet voldoende tot haar recht zou komen. Dit zou zich wreken, wanneer de jonge man voor de klas kwam, terwijl hij ook nog voor de hoofdacte zou moeten studeeren. Om dit bezwaar te ondervangen wenschte de Schoolraad, dat de opleiding tot het 20e jaar zou duren, maar dat deze dan ook volledig zou zijn, zoodat een aparte studie voor de hoofdacte kwam te vervallen.

Hier tegen was wel in te brengen, dat men daardoor op den duur niet over een voldoende aantal onderwijzers zou kunnen beschikken en dat de kosten van de opleiding zouden stijgen, maar dit zou te voorkomen zijn. Immers, men kon de opleiding van de afdeeling A. in den vorm, waarin zij bij het K. B. van 11 September 1923 geregeld was, behouden. Daarnaast zou de toelating tot de kweekschool op 13-jarigen leeftijd kunnen worden gesteld, desnoods door een voorbereidende klas aan de kweekschool te verbinden. In de laatste jaren zou dan meer gelet kunnen worden op de praktische opleiding. In de B.-afdeeling, die moest worden georganiseerd, zouden zij, die hierin hun hoofdactestudie wenschten voort te zetten, als kweekeling met acte gelegenheid krijgen, een gedeelte van den tijd onder speciaal toezicht onderwijs te geven aan lagere scholen, terwijl zij den overigen tijd les aan de kweekschool zouden kunnen krijgen.

Een der voornaamste wenschen van den Schoolraad was voorts de vrijheid van het hoofdacte-examen, onder toezicht van gecommitteerden, die door de overheid waren aangewezen.

Een belangrijk punt was de bevoegdheid van directeur en leeraren eener kweekschool. Het zou wel gewenscht zijn, dat zij een middelbare acte bezaten, maar in de praktijk zou dit niet te verwezenlijken zijn, daar een leeraar aan een kweekschool gewoonlijk twee of meer vakken moet onderwijzen. Daarom meende de Schoolraad, dat het goed zou zijn, wanneer de geldende regeling gehandhaafd bleef.

De Schoolraad verzocht tevens, dat de z.g.n. godsdienstige vakken op het eindexamen der beide afdeelingen zouden voorkomen.

Met ernst drong de Schoolraad er bij den minister op aan, dat in de wet zou worden neergelegd een erkenning van het schooltoezicht, dat voortkwam uit het georganiseerd bijzonder onderwijs zelf.⁶⁸⁾

MR. J. J. HANGELBROEK

Toen minister TERPSTRA, den 10en September 1931, zijn wetsontwerp had ingediend, waardoor de wet van 1920 grondig zou worden gewijzigd, kwam de Schoolraad weer met een adres aan den minister en aan de leden van de Tweede Kamer, die het Protestantsch-Christelijk onderwijs voorstonden. De zakelijke inhoud van dit request verschildte niet van de vorige verzoekschriften. ⁶⁹⁾

Van een behandeling van het wetsontwerp kwam voorloopig nog niets. Dit maakte den Schoolraad ongeduldig, die d.d. 23 November 1932 een request aan de Tweede Kamer zond met het verzoek de wet zoo spoedig mogelijk in behandeling te nemen, daar de goede hoedanigheden van het ontwerp tegen de bezwaren in vele opzichten ruimschoots opwogen. ⁷⁰⁾

De Tweede Kamer stond echter niet zeer welwillend tegenover het concept en dit had minister TERPSTRA er toe gebracht, een spoedontwerp in te dienen, om het mogelijk te maken de bezuinigingen, die in de onderwijsbegroting van 1933 waren opgenomen, te kunnen doorvoeren. Deze omvatten: het recht van gemeenten en schoolbesturen op de rijksvergoeding voor onderwijzerssalariissen, de rijksvergoeding voor u.l.o.-scholen, de wachtgelden, de leerlingenschaal en de herplaatsing van wachtgelders. Den 29en December 1932 werd het ontwerp door de Eerste Kamer aangenomen en 1 Januari 1933 trad het in werking.

De drang naar bezuiniging werd niet alleen bij de regeering gevoeld. Ook de Schoolraad was er ten zeerste van overtuigd, dat alle onnoodige uitgaven bij het onderwijs voorkomen moesten worden. Nu gebeurde het nog wel eens, dat een Christelijk Nationale school, waarin dus kinderen van verschillende gezindten onderwijs ontvingen, werd ontwricht, doordat een groep een kerkelijke school wilde stichten. Dit had niet alleen geestelijke schade tengevolge, maar was ook financieel nadeelig. Daarom besloot de Schoolraad om een algemeene waarschuwing rond te zenden tegen ongemotiveerde en lichtvaardige schoolsplitsing. ⁷¹⁾

Hierbij liet hij het niet. Het moderamen had zich gewend tot het dagelijksch bestuur van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, om te zamen pogingen aan te wenden, in verband met de tijdsomstandigheden, teneinde onnoodige schoolsplitsing te voorkomen. Christelijk Volksonderwijs wilde hierop evenwel niet ingaan. ⁷²⁾

Toch staakte de Schoolraad zijn pogingen niet. In de vergadering van 27 October 1932 kwam er een concept-accord ter tafel tusschen den Schoolraad, de Unie „Een School met den Bijbel”, de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, die voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, het Gereformeerd Schoolverband, de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, die voor Christelijk

Gereformeerd Schoolonderwijs. Dit concept had ten doel, een contact-commissie te vormen tusschen deze organisaties. Volgens het ontwerp zou deze commissie tot taak hebben, advies uit te brengen aan de samenwerkende vereenigingen, telkens wanneer haar medewerking werd gevraagd voor de stichting van een school met den Bijbel. Deze actie zou onnoodige en schadelijke splitsing van Christelijke scholen trachten te voorkomen.⁷³⁾

In deze vergadering werd de adjunct-secretaris Mr. J. J. HANGELBROEK definitief tot secretaris benoemd.

Dit was de eerste samenkomst van den Schoolraad na den dood van zijn voorzitter, Ds. J. L. PIERSON. Deze was in Mei van dat jaar overleden. Voor de leden der organisatie, zoowel als voor de bezoekers der algemeene vergadering was het een ongewone gewaarwording, PIERSON niet meer den presidentszetel te zien innemen. Terecht sprak Dr. K. DIJK, de vice-voorzitter, het op de algemeene vergadering in 1933 uit: „Het zal u zoo wonder te moede zijn, dat in dit oogenblik niet hij het woord voert: die levendige, bewogen verschijning met den glimlach des geloofs op zijn zonnig gelaat; met zijn klankvolle, tot luisteren dwingende stem; met zijn krachtig warm woord, waarin altijd het vuur van den echten humor vonkte en waarin een fijn-beinstrumenteerde geest de taal van overtuiging en idealisme sprak.”

Met PIERSON ging een eerlijk man heen, die niet uit partijzucht of eigenbaat den strijd voerde voor de vrije school. Hij heeft de wet van 1920 steeds weer gecritiseerd, haar vrijheidsbeperking aan de kaak gesteld, al gebruikte hij bij de schildering van den toestand wel eens te felle kleuren op het palet. Hij heeft het gedaan als een strijder, „die voor de geestelijke vrijheid van onze christenouders geworsteld heeft met wapenen, welke hij door des Heeren genade onbevlekt mocht bewaren”.⁷⁴⁾

Meer dan veertig jaren had een PIERSON de leiding in den Schoolraad. Dit zou voortaan niet meer zoo zijn. De plaats van den overledene werd ingenomen door Ds. J. BARBAS, Hervormd predikant te Hengelo (G.), die door de algemeene vergadering als voorzitter gekozen werd.

Korten tijd daarna legde Mr. TERPSTRA de portefeuille van onderwijs neer en werd opgevolgd door Mr. MARCHANT. Deze had met dezelfde moeilijkheden te worstelen als zijn voorganger, wiens ontwerp-schoolwet met hem van het tooneel verdween. Nog steeds hield de economische crisis aan en was bezuiniging op het staatsbudget meer dan ooit gebiedende eisch. Daarom diende minister MARCHANT een nieuw ontwerp in tot wijziging van de wet-1920. De regeering maakte er haast mee, zoodat de wet reeds 4 Augustus 1933 in het Staatsblad

Ds. J. BARBAS

kwam. Er was bepaald, dat zij terugwerkende kracht had tot 1 Juli 1933 en van kracht bleef tot 1 Januari 1935.

Het werd nu veel moeilijker, om nieuwe scholen te stichten. Het getal leerlingen, dat men tevoren noodig had, om hiervoor vergunning te krijgen, werd nu anderhalf maal zoo hoog gesteld.

Hierbij bleef het niet, want reeds den 9en Augustus 1933 kwam minister MARCHANT met een nieuw bezuinigingsontwerp, dat hij een paar maanden later wijzigde, waarna het 20 December d.a.v. door de Tweede Kamer aangenomen en 1 Januari 1934 ingevoerd werd.

In 1934 diende de minister een ontwerp in betreffende de opleiding van onderwijzers, dat hem door den drang tot bezuiniging was ingegeven. Ook hier weer de afbraak van het gebouw van minister DE VISSER. Het aantal kweekscholen moest sterk verminderd worden. Dit veroorzaakte onrust bij den Schoolraad, die van oordeel was, dat opheffing van Protestantsch-Christelijke kweekscholen, gezien het aantal, niet verantwoord was. Daarom diende het moderamen een request in bij de leden der Eerste en Tweede Kamer. Hierin wees de Schoolraad ook op de belangen der ouders. De verlenging van den duur der opleiding zou hen op hogere kosten jagen, zonder dat het ontwerp sprak van een vaste tegemoetkoming uit de publieke kassen gedurende de laatste twee jaren voor het eindexamen. Op grond hiervan pleitte het request voor het behoud van de 4-jarige opleiding. ⁷⁵⁾

Nog was de maat niet vol. Nog meer bezuiniging was noodzakelijk. De hooge onderwijsbegroting moest omlaag en weer bezon de regeering zich op nieuwe middelen, om hiertoe te komen. Nu had zij het oog geslagen op de vele verschillende scholen bij het bijzonder onderwijs en zij vroeg zich af, of het niet mogelijk zou zijn, scholen bijeen te voegen, waardoor de exploitatiekosten zouden dalen. Dwang kon de minister wettelijk niet uitoefenen. Hij kon geen bijzondere scholen opheffen of haar bestaan door intrekking van subsidie onmogelijk maken, zoolang het leerlingenaantal niet beneden het wettelijk minimum daalde. Concentratie van bijzondere scholen kon alleen vrijwillig gebeuren.

Het beste middel om de scholen daartoe over te halen was, dat de minister zich in verbinding stelde met de organisaties. Zoo kwam het, dat ook de Schoolraad een schrijven ontving, waarin de aandacht gevestigd werd op scholen, die naar het oordeel van de regeering gecombineerd zouden kunnen worden. Zij voegde daarbij het verzoek, of de Schoolraad in vrijwillig overleg met de betreffende schoolbesturen zou willen nagaan, of er in dit opzicht iets te bereiken zou zijn zonder financiële en ideële schade voor het Christelijk onderwijs.

De Schoolraad verklaarde zich hiertoe genegen. Het moderamen zond dan ook in September 1934 een schrijven aan een aantal schoolbesturen, om hun te verzoeken of zij in beginsel bereid zouden zijn,

de samenvoeging met een andere school te overwegen en daarover met den Schoolraad in overleg te treden. Het overgrootste meerendeel der aangeschreven scholen wilde zoo mogelijk, wegens de dringende tijdsomstandigheden, de regeering tegemoet komen en verklaarde zich tot overleg bereid.

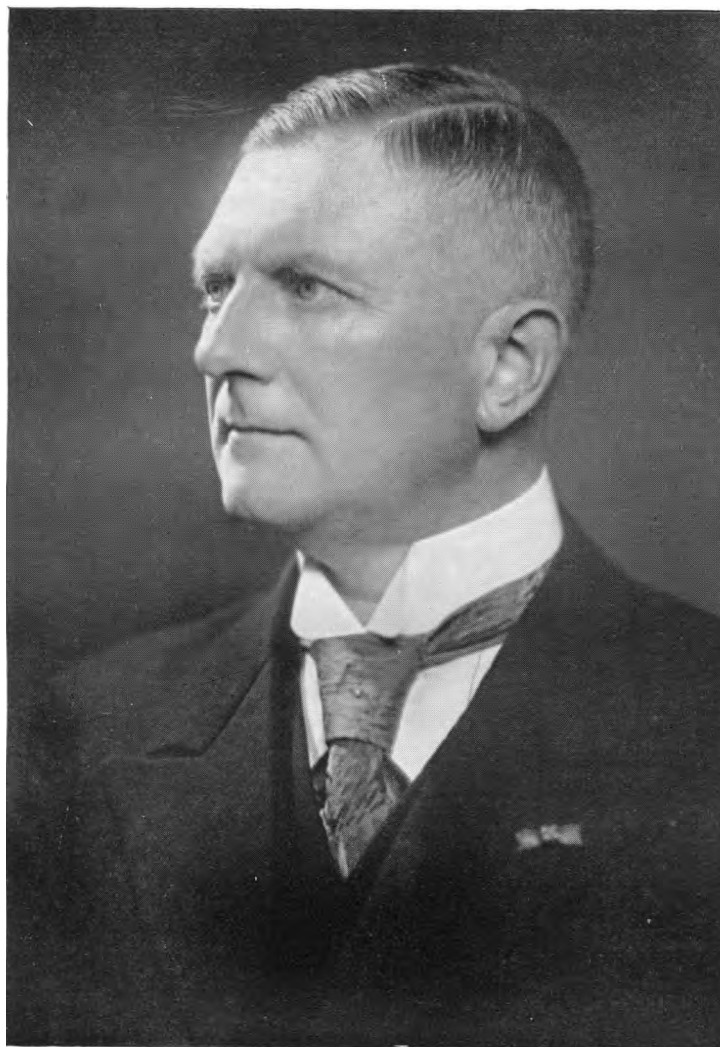
Het resultaat van deze actie was, dat verscheidene scholen werden gecombineerd, hoewel de regeering nog geen definitieve regeling had gemaakt voor terugbetaling van de waarborgsommen van zulke scholen. De Schoolraad trok zich de belangen van deze inrichtingen aan en zoo zond het moderamen den 9en November 1934 een schrijven aan den minister met het verzoek, om deze zaak zoo spoedig mogelijk in orde te brengen. De minister was erkentelijk voor de moeite, die de Schoolraad zich voor de concentratie had getroost en zegde een regeling toe. ⁷⁶⁾

De moeilijkheden, waarin zich het Christelijk onderwijs bevond, bracht de voorstanders er van wel iets dichter bij elkaar. De scholen van Christelijk Volksonderwijs ondervonden de slechte tijden evenzoo goed als de andere. Samenspreking vond men dan ook, zoowel van de zijde van Christelijk Volksonderwijs als van den Schoolraad, gewenscht. In de vergadering van de laatste organisatie, den 15en Mei 1935, waren als gedelegeerden van het bestuur van Christelijk Volksonderwijs aanwezig de heeren BRANTS en QUARLES VAN UFFORD, om besprekingen te houden over het aanhangig bezuinigingsontwerp.

Natuurlijk was men het er over eens, dat in verband met 's lands financiën er op de uitgaven besnoeid moest worden, maar waar men zich tegen keerde, dat was de beperking der vrijheid, wanneer dit concept aangenomen werd. Men besloot daarom zich tegen de voorgestelde regeling uit te spreken en in algemeene bewoordingen de aandacht te vestigen op een bezuinigingsmethode, zooals door het hoofdbestuur van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers was aangegeven.

Beide vereenigingen zonden toen te zamen een verzoekschrift aan de leden der Kammers, waarin haar bezwaren tegen het ontwerp uiteengezet werden. Zij signaleerden de gevallen, waarbij de vrijheid van onderwijs in het gedrang kwam en aan de rechten van het bijzonder onderwijs te kort gedaan werd. Ook kwamen zij op voor de vrijheid, waarbij de scholen geheel voor eigen rekening meer leerkrachten zouden kunnen verbinden.

Zij protesteerden er tegen, dat de inspecteurs en de minister zouden beoordeelen „de vorderingen en den aanleg” der leerlingen, die tot een ulo-school zouden worden toegelaten. Wel stemden zij natuurlijk toe, dat de wet eischen kon stellen voor de deugdelijkheid van het onderwijs, waaraan de scholen moesten voldoen, wanneer ze uit 's lands kas wilden gesteund worden. Dit subsidierecht mocht

PROF. DR. K. DIJK

echter niet afhangen van het subjectief oordeel van een inspecteur of van den minister. De beslissing over de toelating van de leerlingen moest aan de scholen en niet aan de overheid blijven.

Zij maakten ook bezwaar tegen de regeling omtrent de kweekelingen met acte. Werd deze doorgevoerd, dan zouden er voor de onderwijzers slechts 5/8 van het aantal plaatsen overblijven. De overige zouden door kweekelingen met acte worden ingenomen. Zij stemden toe, dat hierdoor wel het bedrag der salarissen belangrijk zou dalen, maar gaven den minister in overweging daarvoor de salarissen over de geheele linie te verlagen.

De organisaties vonden de bepaling onaannemelijk, waarbij de minister volgens uitsluitend technische factoren bijzondere scholen zou kunnen opheffen, zonder te rekenen met principiële richtingsverschillen. Zij voelden het ook als een bezwaar, dat de voorgestelde regeling niet gold voor de openbare scholen. Wanneer dit wel het geval was, zouden ongeveer 900 van deze inrichtingen haar subsidierecht verliezen.

Het adres kon zich wel vereenigen met pensionneering der onderwijzers op 60-jarigen leeftijd, maar de organisaties vonden niet wenselijk dat dit verplicht werd gesteld. Er zijn nl. tal van onderwijzers, die op dien leeftijd nog volkomen tegen hun taak opgewassen zijn en die in verband met hun dienstjaren of de belangen van hun gezin ernstige financiële schade zouden lijden. Daarom pleitten zij voor facultatieve pensionneering.

Ook braken zij een lans voor het personeel aan de buitengewone scholen, opdat dezen ook in de voorgestelde regeling zouden worden opgenomen.⁷⁷⁾

In December 1935 werd het bezuinigingsontwerp door de Tweede Kamer aangenomen en 1 Maart d.a.v. trad de wet in werking.

Het adres van den Schoolraad en van Christelijk Volksonderwijs was niet geheel zonder resultaat gebleven. Zoo kwam b.v. bij de toelating tot een uloschool de beoordeeling over voldoende aanleg en ontwikkeling om het onderwijs daar te volgen aan het hoofd van zulk een inrichting.

Voor dit soort scholen zou de 30 leerlingenschaal gelden, voor de gewone lagere school mochten er eerst bij 41 twee en bij 81 leerlingen drie verplichte leerkrachten worden aangesteld. Voor het overige bleef de regeling ongewijzigd.

De onderwijzers waren desgevraagd verplicht hun medewerking te verleen bij de schoolgeldinning.

De verplichte invoering van de lichamelijke oefening werd uitgesteld tot 1 Januari 1941.⁷⁸⁾

Op 1 Juli 1937 zouden de besturen, behalve wanneer aan hun school een wachtgelder was, vrij zijn in het benoemen van onderwijzers.

Al de bezuinigingen van de laatste jaren hadden het voor de onderwijzers moeilijk gemaakt. Verscheidenen van hen werden op wachtgeld gesteld en moesten nu hier, dan daar in het land voor korten tijd hun werk verrichten, wanneer ze in een tijdelijke betrekking werden benoemd. Nog erger hadden het de pasgeslaagden. Voor hen waren de vooruitzichten zeer somber. Zij mochten blij zijn, wanneer ze vergunning van de besturen kregen, in de school als kweekelingen met akte les te geven. Zij waren dan tenminste in het schoolleven ingeschakeld.

Ergerlijk was het, dat deze jonge mensen meermalen werden geëxploiteerd, dat zij voor enkele guldens in de maand het werk moesten doen van een volledig betaalden onderwijzer. Dit kwam de school ten goede, daar nu de klassen konden verkleind worden. Ook waren er wel eens hoofden, die daardoor hun werkzaamheden tot een minimum zagen beperkt.

Het wachten van de kweekelingen met akte was op een vacature. De regeling door de wet was hun ook in dit opzicht niet gunstig. Een enkele maal kwam er een plaats open en dan was het aantal sollicitanten legio. Zoo verliepen voor velen de beste jaren, zonder hoop op de toekomst. En we kunnen het begrijpen, dat wrevel en moedeloosheid hun harten vervulden, wanneer ze zagen, dat bij de vervulling van een vacature de voorkeur werd gegeven aan een veel jongere kracht, maar die familie was van een bestuurslid of van het hoofd van de school.

Dit waren misstanden, die nu en dan wel eens werden gesignaleerd, maar waar weinig andere dan zedelijke middelen tegen konden worden aangewend.

Dien weg sloegen dan ook de organisaties in. De Schoolraad en de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs zonden, in overleg met de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, een schrijven aan de schoolbesturen, om er op aan te dringen, vooral de oudere kweekelingen, die reeds vóór 1932 geslaagd waren en gedurende 2 jaar of langer praktisch werkzaam geweest waren, het eerst in aanmerking te doen komen. Vervolgens gaven zij aan, welke kweekelingen met akte h.i. achtereenvolgens aan de beurt moesten komen om benoemd te worden.⁷⁹⁾

Inmiddels had minister MARCHANT plaats gemaakt voor Prof. Dr. J. R. SLOTEMAKER DE BRUÏNE. Deze diende den 6en November 1936 opnieuw een ontwerp in tot wijziging van de wet op het lager onderwijs. In verband hiermee zond de Schoolraad een request aan de A.-R. en C.H. leden van de Eerste en Tweede Kamer met de bezwaren tegen het concept.⁸⁰⁾

De wet werd aangenomen en trad 28 Mei 1937 in werking. Kort daarop, 1 Juli 1937, werd de z.g.n. Concentratiewet ingevoerd. Hierbij verviel de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten en van de Kroon,

om opheffing van openbare scholen te bevelen. Een nieuwe regeling werd hiervoor in de plaats gesteld. Voortaan zou het blijven bestaan van openbare scholen afhangen van het aantal leerlingen. Er werden bij de wet leerlingenminima, z.g.n. normgetallen, vastgesteld, die afhankelijk waren van de grootte der gemeenten. Wanneer het gemiddeld aantal leerlingen lager was dan deze getallen, moesten ze volgens de wet worden opgeheven, behoudens enkele uitzonderingsgevallen.

Voor de bijzondere scholen werden de stichtingsgetallen met 25 % verhoogd. De Kroon kon hiervan dispensatie verleenen, maar dan zou het schoolbestuur een waarborgsom van 30 % in plaats van 15 % moeten storten.⁸¹⁾

Steeds bleef de Schoolraad bij deze snelle opeenvolging van wetten paraat, om op te komen voor de belangen van het Christelijk onderwijs. Zoo diende hij in October 1938 een request bij de regeering in tot verbetering van de leerlingenschaal.⁸²⁾

Belangrijke diensten heeft de Schoolraad in de halve eeuw van zijn bestaan aan de vrije school bewezen door zijn contact met de regeering. Vooral was dit in de jaren na de reorganisatie het geval.

Dit is evenwel niet de eenige verdienste van den Schoolraad. Krachtig heeft hij gewerkt voor de inwendige versterking van het Christelijk schoolwezen en voor de verbetering daarbij van de verhoudingen.

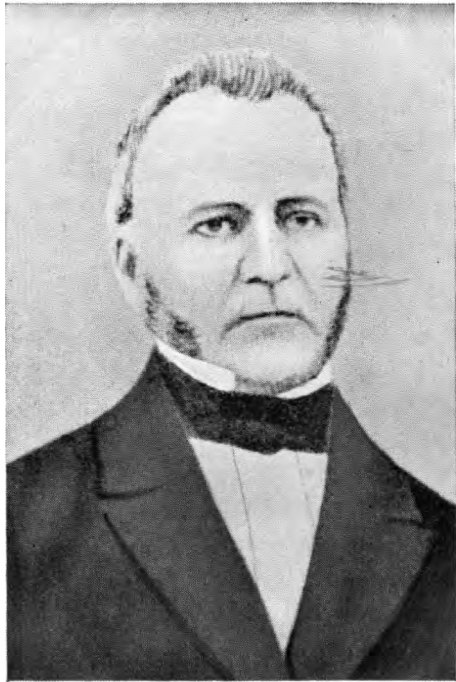
In een nieuw hoofdstuk willen we deze zijde van de werkzaamheid van den Schoolraad nader bezien.

DE ARBEID VAN DEN SCHOOLRAAD VOOR DEN INWENDIGEN GROEI VAN HET CHRISTELIJK SCHOOLWEZEN.

De voornaamste taak van den Schoolraad was wel de bevordering van den groei van het Christelijk schoolwezen. Deze taak was in art. 6 van de Statuten aangegeven en werd in de artt. 9 t/m 14 nader omschreven. Nu deed zich hierbij een moeilijkheid voor en wel deze, dat in art. 6 stond, dat de Schoolraad de scholen te hulp moest komen in al datgene, wat geacht kan worden *aller gemeenschappelijk belang* te zijn. Maar de zaken, die hiertoe behoorden, lagen gedeeltelijk ook op het terrein, dat andere organisaties, zooals Christelijk Nationaal Schoolonderwijs of de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen bestreken. Nu stond er wel in art. 8, dat de Schoolraad „stiptelijk de grenzen eerbiedigt, die tusschen zijn college en de hoofdbesturen” bestonden, maar in de praktijk waren deze wel eens moeilijk te trekken. Dan ontstond er wrijving, en op den duur is dan ook een deel van den arbeid van den Schoolraad naar de andere organisaties teruggegaan.

Wij willen het werk, dat de Schoolraad voor den inwendigen groei van het Christelijk onderwijs gedaan heeft, nader bezien en zullen achtereenvolgens de verschillende commissies, die ieder een afzonderlijke taak bij dezen arbeid kregen, de revue laten passeeren.

Wij beginnen met de commissie, ingesteld volgens art. 9, die zich had te interesseeren voor schoolstichting, in dier voege, dat zij „door het gansche land de kansen tot vermeerdering van scholen, waar die reeds bestaan, en van de oprichting van scholen in plaatsen, waar die nog ontbreken”, moest nagaan. Wanneer zij bericht kregen, dat ergens de omstandigheden voor schoolstichting gunstig waren, liet zij door een harer leden deze nauwkeurig onderzoeken. Als hij tot een gunstig resultaat was gekomen, werd een van de vereenigingen voor Christelijk Nationaal of voor Gereformeerd Schoolonderwijs of de Unie „Een

J. A. WORMSER

J. BOUWES

W. KROESE

DS. J. J. A. PLOOS VAN AMSTEL

School met den Bijbel" er mee in kennis gesteld, die dan verder financiëlen steun kon bieden.

Al dadelijk was men het over deze taak in de commissie niet eens. Reeds in de eerste vergadering, op 5 December 1890, werd dit een punt van ernstige bespreking. Er waren leden, die meenden, dat de commissie meer passief moest zijn. Zij moest afwachten, tot iemand zich tot haar zou wenden met de mededeeling, dat men ergens een Christelijke school wenschte te stichten. Dan kon zij raad en hulp bieden. Haar eerste werk zou dus zijn, publiek bekend te maken, dat zij bestond en wat zij verwachtte en dan kon zij rustig op zien komen spelen.

Met deze opvatting was de meerderheid het echter niet eens. Zij wilde haar taak breeder opvatten en actief optreden. Zij moest allerlei middelen beproeven, om tot schoolstichting te komen, zoo noodig daartoe zelf het initiatief nemen op plaatsen, waar men door allerlei omstandigheden verhinderd werd tot handelen over te gaan. Deze leden oordeelden, dat dit door den nieuwen tijd geëischt werd. Door de nieuwe wet was het gemakkelijker geworden, Christelijke scholen op te richten en op verschillende plaatsen zou de mogelijkheid daartoe bestaan. Nu was het de taak der commissie om daar „opwekkend, vermanend en aanmoedigend” op te treden. Wanneer op zulk een plaats leiding ontbrak of een persoon, die den moed had, de koe bij de horens te vatten, dan moest van de commissie den stoot uitgaan, om te komen tot een Christelijke school. Men besloot volgens de laatste opvatting te werk te gaan.

Als voorzitter van de commissie fungeerde J. A. WORMSER en als secretaris J. DEN BOER te Almkerk. De overige leden waren : J. BOUWES, J. W. CHEVALLIER, A. ELSHOUT Rz., TH. PLUYTER en P. ROODHUIJZEN. Aan elk van deze heeren werd een bepaald arbeidsveld toegewezen, waartoe het land in 7 districten werd verdeeld.

Het eerste werk van den Schoolraad was nu, om de commissie bij het Christelijk publiek te introduceeren. In Januari 1891 stelde J. A. WORMSER een circulaire op, waarin gewezen werd op den nieuwen toestand, die door de wet van 1889 was geschapen. Hij wees op den plicht van de ouders, om scholen met den Bijbel te stichten, want van hen zou het afhangen, of het Christelijk onderwijs zich zou uitbreiden. De commissie volgens art. 9 zou hierbij kunnen helpen, maar dan moest zij ook van de omstandigheden op de hoogte zijn, om te kunnen beoordeelen of het mogelijk zou zijn, een school op te richten. Om het den ouders gemakkelijk te maken de gewenschte inlichtingen te verschaffen, waren aan de circulaire vijf vragen toegevoegd. Hierin informeerde de commissie naar de begeerte tot Christelijk onderwijs, naar de pogingen, die aangewend waren, naar de tegenwerkende krachten, naar de Unie-collecte en naar het bestaan van een schoolfonds.

Bij de verspreiding van deze circulaire moest de commissie met voorzichtigheid te werk gaan. Zij moest terdege rekening houden met de gespannen verhoudingen op kerkelijk gebied. Hervormden en Gereformeerden stonden, door de Doleantie, op tal van plaatsen tegenover elkaar. Als het eenigszins mogelijk was, moest men beide groepen voor het bouwen van een Christelijke school bij elkaar zien te brengen. Dit was een moeilijk werk. Stuurde men de circulaire alleen aan Gereformeerden, dan behoefde men op den steun van de Hervormden niet te rekenen en in het omgekeerde geval was de samenwerking eveneens in gevaar gebracht.

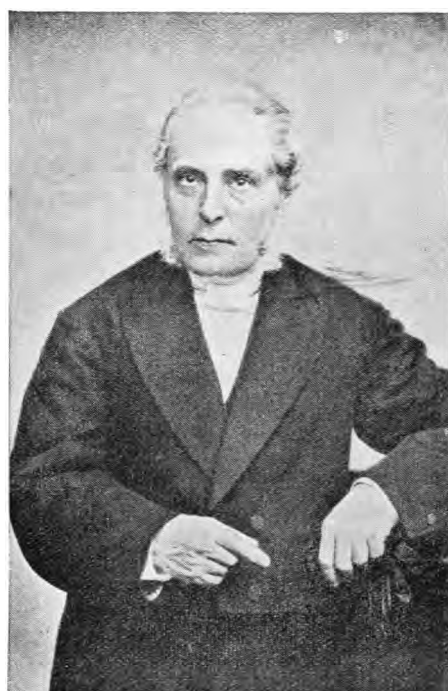
Er waren nog andere bezwaren. Een van de voornaamste was wel het geld. De commissie begreep heel goed, dat men met woorden geen school kon stichten. Daarvoor was kapitaal noodig en dat was niet altijd aanwezig op de plaatsen, waar een school met den Bijbel noodzakelijk was. Ja, gewoonlijk ontbrak het daar juist of wel men bezat er slechts een klein gedeelte van de bouw- en onderhoudskosten. Nu kon daar wel een commissielid komen en de menschen wijzen op hun plicht een school te stichten, maar als hij met leege handen kwam, zou de wal het schip keeren. Wel kon hij hen sturen naar de vereenigingen voor Christelijk Nationaal of Gereformeerd Schoolonderwijs, maar de geldvoorraad van deze organisaties was ook niet onuitputtelijk.

Hoe komen we aan de financiën? Het was deze vraag, die op de algemeene vergadering van 1891 in den breede besproken werd. Het lag voor de hand, dat in deze discussie ook Christelijk Nationaal een plaats kreeg, daar deze vereeniging bezig was haar voorschottenfonds door een leening van f 100.000.— uit te breiden.

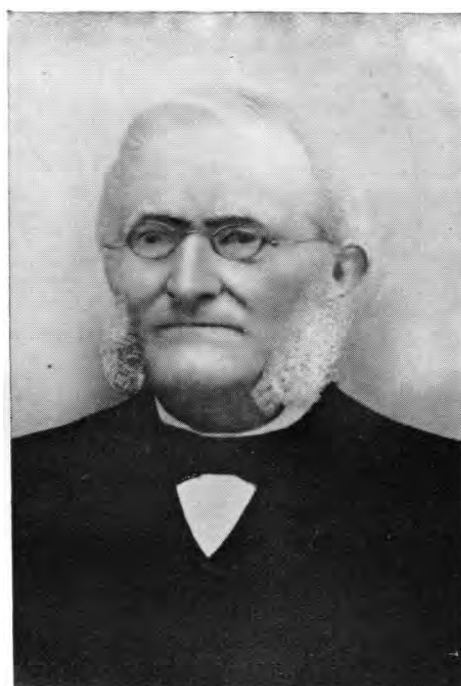
Niet alleen bij den Schoolraad drong deze moeilijkheid. Den vorigen dag was deze kwestie ook in de Unievergadering ter sprake gekomen. Daar had men er op gewezen, dat het wenschelijk was, dat de regeering subsidie gaf voor schoolbouw en dat de Schoolraad het aangewezen lichaam was, om hierop bij de overheid aan te dringen.

In den Schoolraad waren de meeningen over deze zaak verdeeld. Dit was ook het geval onder de leden van de Anti-revolutionaire Kamerclub. De heer C. M. E. VAN LÖBEN SELS deelde in de algemeene vergadering mede, dat deze afgevaardigden een amendement gereed hadden, waarbij 25 % van de kosten voor den bouw van bijzondere scholen gevraagd zou worden. Dit was niet ingediend, omdat DE SAVORNIN LOHMAN zich er tegen verzette. Hij was n.l. van oordeel, dat de nadeelen de voordeelen zouden overtreffen, daar hij vreesde, dat de regeering dan zeer strenge eischen zou stellen aan den schoolbouw.

Na deze mededeeling werd er nog heel wat heen en weer gepraat over deze kwestie, totdat VAN LÖBEN SELS voorstelde „den Schoolraad uit te noodigen deze zaak” (d.w.z. of het wenschelijk zou zijn de regeering om 25 % van de bouwkosten te vragen) „te onderzoeken, ten einde

A. MEIJER

P. ROODHUIJZEN

A. W. VAN KLUIJVE

TH. PLUYTER

tot een besliste overtuiging te komen". Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen, waarna de voorzitter aan de commissie voor schoolstichting opdroeg den Schoolraad hierover van advies te dienen.

De commissie toog aan het werk en was 20 Februari 1892 met haar advies gereed. Hierin werd op den voorgrond gesteld, dat zulk een subsidie volgens de wet van 1889 ons recht zou zijn. Zij deelde niet het bezwaar van DE SAVORNIN LOHMAN, en geloofde niet, dat de vrijheid daardoor in het gedrang zou komen. Zelfs, wanneer er aan de inrichting der scholen strenge eischen gesteld werden, achtte zij dit nog niet nadeelig voor de zelfstandigheid der besturen. Toch meende zij niet te moeten adviseeren, met een verzoek te komen, om een subsidie voor scholenbouw. De liberale regeering, die aan het bewind was, zou dit zeker niet toestaan, ja, zelfs bestond niet het minste uitzicht, dat zij de zaak in overweging zou nemen. Het eenige, wat de commissie aan den Schoolraad kon adviseeren, was, dat hij diligent zou blijven en aantekening zou houden van de punten, die in aanmerking kwamen, om in de lager onderwijswet op den duur veranderd te worden.⁸³⁾

Inmiddels had de commissie verscheidene antwoorden ontvangen op haar vragen, in de circulaire gesteld. Wij krijgen daaruit eenig inzicht in de moeilijkheden, die er zich op vele plaatsen voordeden, wanneer men een vrije school wilde stichten. Het waren niet alleen financiële bezwaren, die de oprichting tegenhielden, al waren deze ook vaak overwegend. We moeten niet vergeten, dat in deze jaren een economische depressie in ons land heerschte, waarover we boven reeds spraken, en die velen tot de uiterste zuinigheid dwong.

Er was meer. Nog altijd maakten de voorstanders van de openbare school gebruik van de gediensigheden van de praktijk. In verscheidene streken van ons land was de bevolking over het geheel orthodox en daarbij gehecht aan de openbare school, die nog min of meer een Christelijk karakter had. De onderwijzer zorgde er wel voor, dat hij bij zijn onderwijs niets leerde, dat de gevoelens van de ouders kon krenken, zelfs werd het schoolgebed niet vergeten. Gewoonlijk was zijn onderwijs meer negatief, dan positief, of, zooals het in het verslag luidde: „de onderwijzer beijvert zich, om zijn onderwijs zoo in te richten, dat Christenouders niet den minsten aanstoot kunnen nemen aan hetgeen daar wordt *onderwezen*. Dat het *verzwijgen* van „den Eenigen Naam”, waardoor ook kinderen alleen kunnen zalig worden, zulk een school als geheel onbruikbaar voor Christenouders moest stempelen, met het oog op hun doopbelofte, wordt nog maar al te weinig begrepen.”⁸⁴⁾

In dit verband was het zeer verklaarbaar, dat de Schoolraad ernstig bezwaar had tegen de gewijzigde houding van het bestuur van de Christelijke Normalessen te Nijmegen, dat wel van de gediensigheden van

de praktijk wilde gebruik maken. De directie besloot haar kweekelingen ook op te leiden voor de openbare school, waardoor zij hoopte deze te kunnen christianiseeren.

In sommige streken van ons land kwamen gechristianiseerde openbare scholen voor, al was het ook in strijd met de wet. Dit was het geval op de Veluwe, b.v. te Kootwijkerbroek, in het land van Heusden en Altena, in Zeeland en in sommige deelen van Zuid-Holland.

Het was de oude kwestie, die ook in den tijd van GROEN VAN PRINSTERER de gemoederen onder de voorstanders van het vrije onderwijs in beweging had gebracht. Er was evenwel een kentering te bespeuren. De gevallen kwamen niet zooveel meer voor als enkele tientallen jaren te voren. Het modernisme, maar vooral het socialisme had vele jonge openbare onderwijzers gegrepen en hun houding tegenover het godsdienstig karakter van hun school was beslist afwijzend.

Wat er niet minder op geworden was in ons land was de tegenstelling op kerkelijk gebied. Dit had voor de ontwikkeling van het Christelijk onderwijs funeste gevolgen. De samenwerking tusschen Gereformeerden en Hervormden liet veel te wenschen over. Dit was heel jammer, want op de dorpen waren de groepen meestal te klein, om ieder een eigen school te stichten, die levensvatbaarheid bezat, zoodat er van de oprichting van een school met den Bijbel op zoo'n plaats niets kon komen.

Niettegenstaande al deze moeilijkheden en deze tegenwerkende krachten was het werk van de commissie toch niet zonder resultaat geweest. Op verschillende plaatsen had zij den eersten stoot gegeven tot schoolbouw, maar dan was gewoonlijk haar werk af. De ondervinding leerde haar, dat zij zich moest terug trekken, wanneer een vereeniging van ouders en belangstellenden was geconstitueerd. Deze moest dan op eigen beenen staan. De commissie vergeleek dan ook haar arbeid met dat van menschen, die belast waren met het onderzoek naar edele metalen in den grond. Wanneer deze waren gevonden, werd het werk overgedragen aan een maatschappij, die de mijn moest graven en exploiteeren.

Een ruim arbeidsveld lag open voor de commissie in het Zuid-Oosten van Friesland. Op de algemeene vergadering van 1892 hing W. KROESE van de toestanden in deze streek een droevig tafereel op. De armoede was er verschrikkelijk, de woningtoestanden allererbarmelijkst. Sommige heidebewoners huisden in een gat in den grond en hadden voor bed niet meer dan wat struikgewas. Hun voedsel bestond uit maïsmeel en roggebrood. Hier was gebrek aan het allernoodigste en wanneer men in die heidedorpen een school wilde stichten, moest zoo goed als al het geld van buiten worden aangebracht. Deze armen konden niet meer dan een klein gedeelte van de bouwsom bij elkaar

brengen. Deze streken waren een vruchtbaar arbeidsveld voor het socialisme en wanneer er geen tegenactie van Christelijke zijde werd gevoerd, zou het ongeloof daar stellig zegevieren. Gelukkig was er in verschillende dorpen een drang naar Christelijk onderwijs. KROESE kon mededeelen, dat er op enkele plaatsen reeds een schoolfonds was gesticht, al bedroeg dit te Hoornsterzwaag slechts f 1.87^s; zelfs werd te Beetsterzwaag een school gebouwd.

In dezen uithoek van Friesland heeft de commissie volgens art. 9 meer indirect, dan direct gewerkt. Dit kwam hierdoor, dat er zich reeds een vereeniging had gevormd, die zich de schoolkwestie daar had aangetrokken. Natuurlijk vond zij bij den schoolbouw volle sympathie, wat bleek uit de motie, die op de jaarvergadering in 1892 bij acclamatie werd aangenomen: „De Vergadering, gehoord de mededeelingen omtrent den Z.-O. hoek van Friesland; overtuigd van de dringende noodzakelijkheid om daar Christelijke scholen te stichten; en verblijd, dat zich daar reeds een commissie opmaakt om de stichting van scholen met den Bijbel tot stand te brengen; beveelt dezen arbeid ten sterkste aan in de voorbede en den financiëelen steun van allen, die het Christelijk onderwijs liefhebben.”

De belangstelling van den Schoolraad voor deze streken bepaalde zich niet tot een motie. Ook het volgend jaar nam de algemeene vergadering met ingenomenheid kennis van wat er in het Z.-O. van Friesland voorviel. Een apart punt op de agenda was toen: „Rapport van de vereeniging tot stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel in Frieslands Zuid-Oosthoek”. Temeer was deze belangstelling te verklaren, doordat deze vereeniging, die 3 Mei 1892 gesticht was, bij den Schoolraad was aangesloten.

Op dien datum had men te Gorredijk een vergadering gehouden, om plannen te beramen voor den bouw van scholen. Algemeen was men van meening, dat men geen scholen van een bepaalde kerkelijke richting moest stichten. Niettegenstaande de vereeniging op een zoo ruim standpunt stond, genoot zij in den lande niet algemeen de sympathie, die zij verdiende. Dit kwam, doordat in de statuten alleen sprake was van Christelijk Nationaal en Gereformeerd schoolonderwijs en nu wilden vele Hervormden geen steun verleenen. Het bestuur van de vereeniging besloot daarom de statuten te wijzigen in dien zin, dat Christelijk Volksonderwijs er ook in werd opgenomen. Maar ook toen bleven nog velen van verre staan.

De commissie volgens art. 9 was eveneens voortgegaan met haar werk, dat nog steeds beïnvloed werd door de slechte economische toestanden. Toch was er in sommige deelen van ons land wel leven. In Groningen en Friesland ging het niet slecht. Daar waren tezamen ongeveer 150 scholen en nog steeds werkte men daar ijverig aan de

uitbreiding. In Drente en Overijsel ging het minder goed. Een dertigtal scholen was daar gesticht, maar hoop op vermeerdering was er weinig. Gelderland en Utrecht bezaten ongeveer 130, Zuid-Holland 140, Zeeland 26 en Noord-Brabant 16 scholen.⁸⁵⁾

Hier en daar was de vijandschap openbaar geworden, wanneer er een nieuwe school werd gebouwd. Dit was o.a. het geval geweest te Pingjum in Friesland. Het was echter niet de tegenstand, die sommige leden der commissie moedeloos maakte. Er waren andere oorzaken, waardoor zij hun propaganda-arbeid vaak zuchtende verrichtten. De voornaamste daarvan was wel, dat zij geen geld beschikbaar konden stellen, wanneer zij aandrongen op schoolbouw. J. A. WORMSER uitte zijn teleurstelling in een brief, waarin hij schreef: „'t Stuit mij tegen de borst om niets te kunnen doen voor de menschen dan te zeggen: Ga heen en word warm!”⁸⁶⁾

Daarom bedankte hij als lid van de commissie, evenals Jhr. Dr. L. DE GEER. Zoo had moedeloosheid over de onvruchtbaarheid van het werk sommigen van de commissie aangegrepen. Gelukkig, dat niet allen het bijltje er bij neerlegden. De anderen waren nog vol goeden moed en zonnen op middelen, om met meer vrucht werkzaam te kunnen zijn. In 1894 zonden zij een circulaire aan alle correspondenten van de Unie „Een School met den Bijbel” met vragen om inlichtingen over de mogelijkheid, in hun omgeving een Christelijke school te stichten.

Met dat al gevoelden ook zij het financieel bezwaar als een handicap bij hun pogingen, om het Christelijk onderwijs uit te breiden. Het was geheel in hun geest, dat Jhr. Mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN de wenschelijkheid uitsprak, dat de Schoolraad deze moeilijkheden zou oplossen. Hij achtte het noodzakelijk, dat deze organisatie een flink kapitaal bijeen zou brengen, door een leening te sluiten tegen lage rente, om daaruit voorschotten tegen hooger procent uit te geven. Dit was te meer noodig, daar het voorschottenfonds van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs zoodanig met aanvragen was overladen, dat deze eerst 2 à 3 jaar na de indiening in overweging konden worden genomen.

De Schoolraad ging op het plan van DE SAVORNIN LOHMAN niet in en ook de circulaire aan de correspondenten van de Unie had geen succes.

Op deze wijze werd de arbeid van de commissie aan twee zijden bemoeilijkt. Daarom besloot zij haar taak nauwer te begrenzen en zich te bepalen tot het bewerken van eenige plaatsen, waar werkelijk behoefte aan een school met den Bijbel bestond. Veel gaf het niet en de teleurstellingen volgden elkaar op. Geen wonder, dat de vraag bij de leden oprees of er nog wel plaats was voor een commissie van schoolstichting, of het niet beter was, dat zij hun mandaat maar neerlegden.

Het schijnt, dat de Schoolraad er zelf ook geen weg mee wist. Een krachtige ruggesteun had de commissie in de organisatie zeker niet en toen de heer PLUYTER moedeloos gewaagde van ontbinding, werd hem gezegd, dat het 't best was, dat de commissie bleef bestaan „om in geval van nood dienst te kunnen doen of om een adres te hebben, waar men zich om hulp of raad kon vervoegen.”

Wij vragen ons af, wat de oorzaak van deze slappe houding van den Schoolraad kon zijn. Het komt mij voor, dat hij wat scrupuleus was, om een krachtige actie te ondernemen op een terrein, waar Christelijk Nationaal, Gereformeerd Schoolonderwijs en de Unie reeds zooveel jaren werkzaam waren. Hoe licht kwam men niet over elkaars grenzen heen, wat aanleiding kon geven tot onverkwikkelijke verhoudingen.

Zoo sukkelde de commissie voort en haar klachten over gebrek aan geld waren niet van de lucht. Langzamerhand geraakte zij in een doorlopend mistroostige stemming, die in 1897 wel heel sterk geïllustreerd werd door het feit, dat de commissieleden aan den secretaris meldden, dat zij niets hadden te rapporteeren. Niemand wendde zich meer tot hen, want het was een ieder wel duidelijk geworden, dat zij van de commissie geen financiëelen steun te verwachten hadden en meestal had men juist geld noodig, om te kunnen bouwen.

In de algemeene vergadering van 1898 adviseerde dan ook de meerderheid van de commissie, om haar maar op te heffen. Wanneer de Schoolraad het hier niet mee eens zou zijn, vroegen de heeren ROODHUIJZEN, ELSHOUT en DEN BOER ontslag, omdat zij de 70 reeds gepasseerd waren en daarom hun werk aan jonger krachten wilden overgeven.

In het eerste wilde de vergadering niet treden, het laatste kon zij aan de mannen van de oude garde moeilijk weigeren. Daardoor kwam er een geheel vernieuwde commissie, waarvan TH. PLUYTER, Ds. P. N. KRUYSWIJK en Mr. A. G. WOLF als bestuur optraden.

Natuurlijk beteekende dit niet, dat er nu direct groote successen te boeken vielen, want de omstandigheden veranderden hiermee niet. Ook het volgend jaar was er niets positiefs te melden, maar er was een betere stemming waar te nemen. „Laat ons stille zijn en wachten ; die gelooven, haasten niet. Laat ons bovendien het gebed tot God vermenigvuldigen om een rijke en krachtige werking Zijns Geestes, ons vasthoudend aan dit Zijn woord : Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden.” Deze woorden van geloof en vertrouwen uit het jaarverslag karakteriseerden den nieuwen geest.

Deze kwam ook uit in de regeling van het werk, zooals die werd neergelegd in een huishoudelijk reglement.⁸⁷⁾ Maar al was de wil goed, men kon geen ijzer met handen breken. Resultaten bleven uit,

wegens gebrek aan middelen en de rapporten stonden in mineur. Er werd weinig gedaan, het aantal nieuwe scholen bleef beneden de verwachting. Wel roemde de commissie de krachtsinspanning van de Friezen en in het Noorden verrees hier en daar nog wel een school, soms tamelijk onverwacht, na jarenlange inspanning, maar droevig was het, dat oneenigheid tusschen de voorstanders van het Christelijk onderwijs, belemmerend werkte. Op verschillende plaatsen in het land liet de samenwerking tusschen Hervormden en Gereformeerden nog steeds veel te wenschen over. Het koude Noord-Holland, de zetel van het modernisme, was een onvruchtbaar arbeidsveld en ook hier bleef door kerkelijke oneenigheid resultaat uit. Door deze en nog meer belemmerende factoren werd ook de vernieuwde commissie in haar arbeid tegengewerkt.

Zij liet evenwel den moed niet zakken. Wanneer wij het rapport over 1900 lezen, schijnt het ons toe, dat er een opleving kwam. Wij hooren verblijdende klanken over schoolstichting en versterkte activiteit. Wij mogen veronderstellen, dat de leden der commissie hiertoe het hunne hebben bijgedragen. In ieder geval deden zij hun best en zij spraken den wensch uit, dat de schoolvereenigingen zich van het begin van hun actie met de commissie in verbinding zouden stellen, waardoor vaak veel moeilijkheden konden voorkomen worden. Verder wilde de commissie gaarne in correspondentie treden met die plaatsen, waar men reeds een schoolfonds had gevormd, zoodat er eenige hoop kon gekoesterd worden, dat in niet te verre toekomst men daar tot gunstige resultaten kon komen. De klacht, dat zij niet financieel kon steunen, bleef echter.

In 1901 werd de taak van de commissie nog uitgebreid. Voortaan zou zij de schoolbesturen ook advies kunnen geven, op welke wijze deze het best een school konden bouwen. Zij wees dan personen aan, die ter dezer zake kundig waren.

Het scheen nu toch wel, alsof men op den goeden weg was, alsof de meerdere activiteit van de commissie haar weerslag vond in het land. Of was het misschien een wisselwerking? Hoe dit zij, er waren hoopvolle teekenen te bespeuren, wat in de rapporten tot uiting kwam. De nieuwe secretaris, Mr. A. G. WOLF, leverde in 1902 een optimistisch verslag en al moet men dit ten deele op rekening zetten van de mentaliteit van dezen functionaris, het was niet te ontkennen, dat de schoolstichting zich in opgaande lijn bewoog. Op tal van plaatsen werden voorbereidende maatregelen getroffen, op andere waren de plannen reeds gereed, had men de gelden bijeengebracht, of stond de school al onder de kap.

Niet lang kon men Mr. WOLF in de commissie behouden. Wegens vertrek naar West-Indië bedankte hij en werd vervangen door Ds. J. L. PIERSON. Ook deze zag de zonzijde bij de ontwikkeling van het Christelijk

onderwijs. Hij roemde de resultaten van het werk van de commissie in verschillende provinciën en zag verblijdende verschijnselen van vooruitgang.

En toch — niettegenstaande het alles zoo mooi scheen, waren de dagen van de commissie geteld. In 1906 bracht Ds. PIERSON het laatste rapport uit van haar werkzaamheden, daar door verandering van de statuten „de arbeid, dien zij tot dusverre mocht verrichten, aan andere handen (zou) worden toevertrouwd”.

Wat was hier de oorzaak van? We hebben in een vorig hoofdstuk melding gemaakt van het streven der Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, om het Christelijk onderwijs te reorganiseeren (zie pag. 38). Deze actie had voor den Schoolraad o.m. het gevolg, dat art. 9 der statuten werd geschrapt, daar de bevordering van de schoolstichting aan de Unie „Een School met den Bijbel” zou worden overgedragen.

Deze verandering was niet iedereen even sympathiek en in de algemeene vergadering van 1906 kwam dit tot uiting, vooral door de woorden van TH. PLUYTER. Deze had de werkzaamheden van de commissie van het begin af meegemaakt, en hij kon het uit naam van zijn medeleden zeggen, dat zij de schrapping van art. 9 met een gevoel van leedwezen hadden vernomen. Door haar arbeid waren zij geheel met den toestand van het Christelijk schoolwezen op de hoogte gekomen en hij vroeg zich af, of de Unie beter werk zou leveren, dan zij hadden gedaan. In ieder geval achtte hij het wenschelijk, de commissie te laten bestaan en haar 't werk te laten voortzetten. Ook Ds. J. L. PIERSON sprak in denzelfden geest als PLUYTER, maar zij konden de opheffing niet tegenhouden en zoo verdween de commissie van het tooneel.

Ds. H. PIERSON luidde haar uit met de volgende woorden: „Het was haar steeds aangenaam van nabij kennis te mogen nemen van al dien stillen arbeid, die door ons gansche vaderland henen, op plaats bij plaats wordt verricht, om aan de gedoopte kinderen van ons volk te kunnen geven, wat hun toekomt, omdat Gods genade het hun schonk. Wij hebben het land doorwandeld, maar Gode zij dank, het zit niet stil. Langzaam maar zeker werkt de zuurdeesem voort van het geloof der gemeente Gods; moge welhaast het *geheele* deeg doorzuurd zijn! Zegene daartoe de Heere ook dezen arbeid door uw commissie verricht en blijve Hij het Christelijk onderwijs in gunst gedenken. Sterke Hij genadiglijk de handen van hen, die de taak uwer commissie mochten overnemen, opdat dit werk voorspoedig blijve voortgaan, en elk volgend rapport het vorige in belangrijkheid overtreffe, totdat elk rapport over schoolstichting overbodig worde, omdat *overal* in Nederland een Christelijke school openstaat voor de kinderen van ons volk.”

Hiermede had de Schoolraad haar interesse voor den schoolbouw niet geheel verloren, wat bleek uit het nieuwe art. 9. Dit luidde als volgt :

„Ter bevordering van de *algemeene* belangen der scholen en onderwijzers stellen de gedelegeerden der schoolbesturen zich, mede door jaarlijks in hun district tenminste één vergadering van de schoolbesturen en onderwijzers te houden, op de hoogte van hetgeen er in hun district gedaan wordt of behoort gedaan te worden, zoowel met het oog op de bestaande, als op de te stichten scholen. Van een en ander brengen zij door een hunner, die daartoe door het moderamen van den Schoolraad wordt benoemd, jaarlijks in de algemeene vergadering van den Schoolraad, een schriftelijk rapport uit, waarover discussie is toegelaten, om dan de resultaten van deze discussies aan de algemeene vereenigingen, op de algemeene vergadering van den Schoolraad vertegenwoordigd, aan te bieden.”

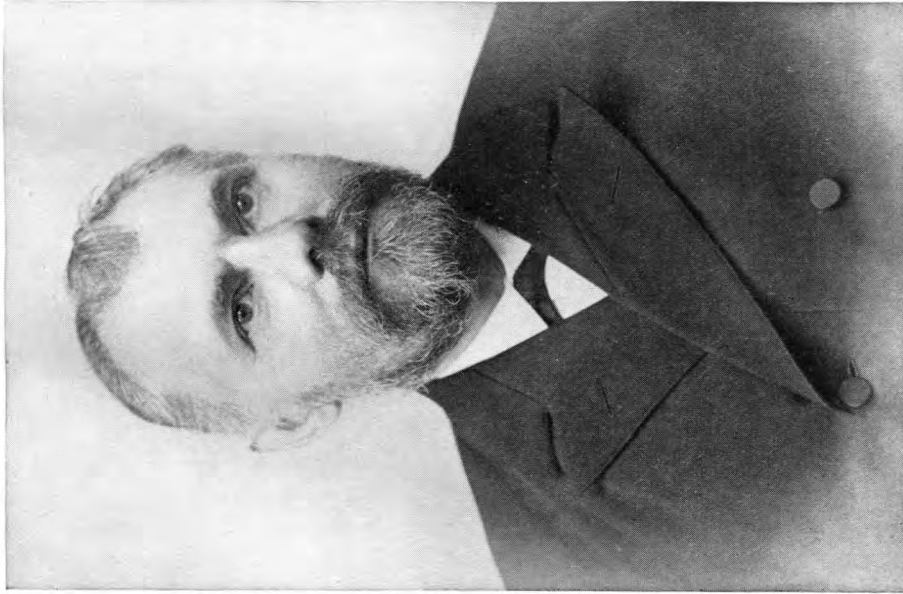
Zooals we zien had de actieve belangstelling van den Schoolraad in de stichting van scholen opgehouden. Noodgedwongen had hij hierin moeten toestemmen en het werk der districtsvergaderingen in deze richting was een schamele vervanging van de taak, die de commissie volgens art. 9 zich had zien opgedragen.

* *

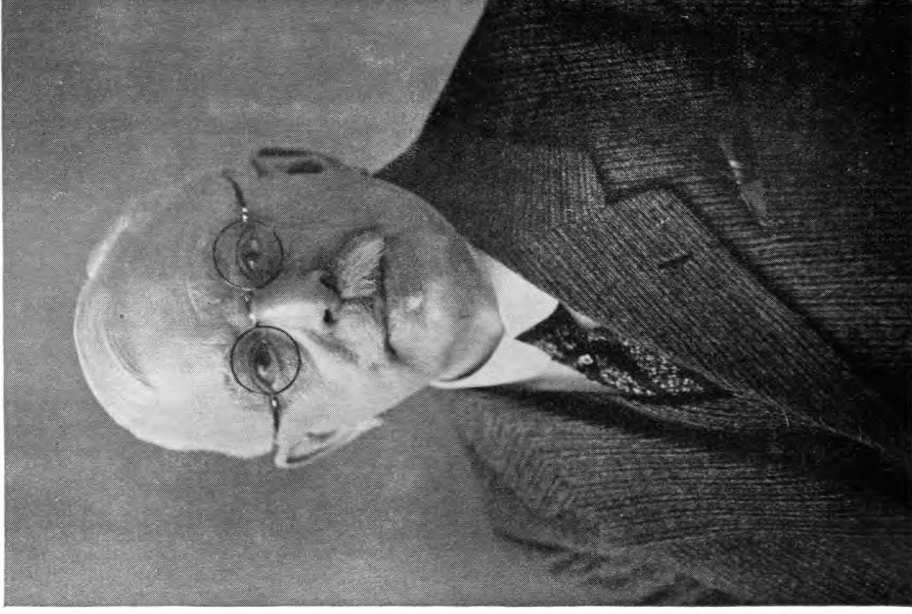
Behalve voor de bevordering van oprichting van scholen met den Bijbel had de Schoolraad in 1890 ook op zich genomen, om den bloei der scholen *op paedagogisch terrein* te stimuleeren. Daartoe, zoo lezen we in art. 10 der Statuten, „regelt hij de inspectie ; benoemt hij, uit of buiten zijn midden, een commissie van 20 leden, die de invoering van een deugdelijk leerplan ter harte neemt ; het ontstaan en eenparig in gebruik nemen van een deugdelijke schoolliteratuur bevordert ; en na een ingesteld onderzoek diplomata aan de candidaat-onderwijzers uitreikt.

Indien door de candidaten aantekening voor de kennis in het *leerstellige* wordt verlangd, wordt door elk der beide vereenigingen de gelegenheid tot verkrijging hiervan, in verband met bovenbedoeld onderzoek, opengesteld, waartoe zij 3 leden uit of buiten de commissie kunnen aanwijzen.”

Zooals we zien, had de commissie, die volgens dit artikel was ingesteld, een ruim arbeidsveld en kon, wanneer de omstandigheden haar gunstig waren, zegenrijk werkzaam zijn voor den paedagogischen bloei. Juist dit was zoo noodig voor het Christelijk onderwijs. Nog al te vaak moest dit zich behelpen met wat de openbare school bood. We kunnen niet zeggen, dat de Christelijke school toen reeds een eigen karakter bezat. Daaraan ontbrak nog zeer veel. De lees- en leerboekjes, die daar gebruikt werden, waren voor het grootste deel geschreven door mannen van het openbaar onderwijs, een leerplan voor de school met den Bijbel ontbrak ten eenenmale, terwijl de opleiding van onderwijzers in de richting van het staatsexamen geschiedde, zelfs aan Christelijke normaallessen. Slechts sporadisch werden Christelijke

R. J. F. J. H. NOGAREDE

C. F. VERSCHOOR

onderwijzers in de examencommissies benoemd, maar vooral ook, het programma voor dit onderzoek was geheel in den geest van de openbare school. De vakken, die men op het staatsexamen onderzocht, waren die, welke in de lager onderwijswet genoemd werden en met de speciale richtingsvakken, die voor de Christelijke school van zoo groote betekenis waren, werd niet gerekend.

Het hoofdvak, dat er onderwezen werd, de Bijbelsche geschiedenis, stond daar niet op het programma, evenmin als Bijbelsche aardrijkskunde en Kerkgeschiedenis. Wel vond men er de Vaderlandsche geschiedenis en de Opvoedkunde. Maar met de stof, die voor deze vakken op het staatsexamen werd gevraagd, kon de Christelijke school niet tevreden zijn. De behandeling en de keuze hiervan verschilt zooveel, naar gelang men op een humanistisch of een Christelijk standpunt staat. En het staatsexamen van onderwijzer was op een humanistische basis opgebouwd. Wanneer nu een kweekeling van een Christelijke kweekschool of normaalles eenige kans van slagen zou hebben, moest de opleiding rekening houden met de eischen, die op dit examen gesteld werden. Het gevolg daarvan was, dat er praktisch maar al te vaak zeer weinig verschil bestond tusschen de stof, die men op openbare en Christelijke opleidingsinrichtingen bestudeerde.

Dit hadden de Vereenigingen voor Christelijk Nationaal en Gereformeerd Schoolonderwijs reeds lang ingezien. Wel waren zij niet in staat het onderwijs aan de Christelijke kweek- en normaalscholen geheel van karakter te doen veranderen, maar zij wilden door de studie voor een aanvullingsexamen, de bezwaren, die aan het staatsonderzoek verbonden waren, zoo klein mogelijk maken. Reeds in 1867 had de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs een commissie benoemd, om in de genoemde richtingsvakken te examineeren en Gereformeerd Schoolonderwijs volgde hierin reeds spoedig. Zóó groote waarde hechtte Christelijk Nationaal aan deze studie, dat zij in 1877 besloot het bezit van het diploma verplichtend te stellen voor hoofden van scholen, die door deze vereeniging werden gesubsidieerd.

De drang naar een na-examen is dus niet met de stichting van den Schoolraad opgekomen, maar zij bestond reeds. De Schoolraad deed niet anders, dan aan de historische lijn aan te knopen. Dit begrepen de beide hoofdvereenigingen zoo goed, dat zij haar eigen na-examen afschaften en aan de nieuwe organisatie overdroegen. Alleen behielden zij het recht een apart onderzoek in te stellen naar de kennis in het leerstellige, waarvoor aan het diploma-Schoolraad een aantekening kon worden toegevoegd. Christelijk Nationaal omschreef de eischen hiervoor aldus: „Kennis van en instemming met de onveranderlijke waarheden, waarvan in art. 1 van het reglement der Vereeniging voor C. N. S. sprake is” en voor die van Gereformeerd

Schoolonderwijs lezen wij: „De hoofdwaarheden, waardoor de Gereformeerde leer kenmerkend is onderscheiden, en zooals die in de Heidelbergsche Catechismus, de Nederlandsche geloofsbelijdenis en de Dordtsche leerregels zijn geformuleerd. Van de kandidaten kan geëischt worden bewijzen te leveren van hun bekwaamheid om een opgegeven onderwerp uit de Bijbelsche geschiedenis op een bevattelijke wijze aan kinderen van de verschillende klassen te verklaren.”

Het examen voor den Schoolraad zou omvatten: de Bijbelsche geschiedenis, de Bijbelsche aardrijkskunde, de geschiedenis der Christelijke kerk, de geschiedenis des Vaderlands en de Christelijke opvoeding. In een „Programma voor het onderzoek” werden de eischen voor deze vakken nader omschreven.

Het eerste examen van den Schoolraad had plaats 5 en 6 November 1891. Hier verschenen 17 kandidaten, van wie er 7 werden afgewezen. Het is hier de plaats, om een einde te maken aan de legende, alsof in vroeger jaren het diploma werd „weggegeven”. Men behoefde er, zoo liep het gerucht, maar weinig voor te doen, en wanneer men eenige jaren bij het Christelijk onderwijs werkzaam was, vooral wanneer men hoofd was, slaagde men zonder eenige inspanning. Deze opvatting heeft een taai leven gehad. Nu is het wel waar, dat de eischen in den loop der jaren strenger zijn geworden, maar dit was niet meer dan billijk. De hulpmiddelen voor deze studie zijn zooveel beter geworden dan vroeger, er zijn studiewerken naar keuze, cursussen zijn opgericht, waar deskundigen voor het examen opleiden. Daarbij komt nog, dat de schoolbesturen het bezit van het diploma behoorlijk honoreeren, vaak zelfs beter dan dat van een taalacte. Vroeger was dit alles anders. Toen ontbraken meestal de geschikte boeken en was men op zelfstudie aangewezen.

Wij willen eens een examen bijwonen. 't Is kwart over 9 en in de wachtkamer, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht zijn een twintigtal onderwijzers en onderwijzeressen bijeen. Daar verschijnt de secretaris van de commissie, die de kandidaten uitnodigt, de examenzaal binnen te gaan, waar een aantal examinatoren reeds vergaderd is. Dezen staan nog in groepjes met elkaar te praten, menschen uit alle deelen van het land, die hier oude kennissen en vrienden weer eens ontmoeten. Een enkele komt wat later, omdat zijn trein net op het nippertje is gearriveerd.

De voorzitter staat achter de lange tafel bij het podium, den Bijbel voor zich, hij zelf geflankeerd door den secretaris en enkele leden van de commissie. Weldra hebben de kandidaten zich voor de tafel opgesteld, daarachter de examinatoren.

Het examen gaat beginnen. Altijd weer is het een plechtig oogenblik, wanneer de voorzitter een toepasselijk gedeelte van de H. Schrift

EXAMEN-SCHOOLRAADDDIPLOMA, ZAAL 11, GEBOUW VOOR K. EN W., UTRECHT

voorleest. Dat geeft rust, ook voor de kandidaten, die met hoop en vrees in het hart, vaak een tikje zenuwachtig, zich aan het onderzoek zullen onderwerpen. Nu hooren zij het woord van bemoediging, van geloofsvertrouwen, dat zij zoo noodig hebben op dezen dag. Dan gaat de voorzitter voor in het gebed, kort, maar met warmte, waardoor hij als 't ware de troost uit den Bijbel, die zij zooeven hebben gehoord, onderstreept.

Na deze gewijde opening komt de secretaris in het geweer. Als iemand, die het reeds jaren achtereen gedaan heeft, wijst hij kalm, maar zakelijk aan ieder het tafeltje, waar de examinatoren zich eveneens neerzetten. Het onderzoek begint vaak met een inleidend gesprek over de plaats, waar de candidaat vandaan komt, hoe zijn opleiding geweest is, wat hij in het bijzonder heeft bestudeerd enz. De ervaringen, die de examinatoren opdoen, zijn van zeer verschillenden aard. Heeft de candidaat zich grondig voorbereid, heeft hij volgens het programma gestudeerd, dan verloopt het onderzoek gewoonlijk vlot en voor beide partijen is het half uur om, voor zij er aan denken. Dan is het een genot om te examineeren en gewoonlijk ook om geëxamineerd te worden en meermalen kan dan het hoogste waardeeringscijfer worden gegeven. Jammer dat we moeten zeggen, dat dit geenszins regel is. Maar al te vaak komen er nog kandidaten, die er met de muts naargegooid hebben. Zij zijn van de veronderstelling uitgegaan, dat „het maar 't Schoolraad-examen is”. Zij zouden er niet aan denken, zich zoo onvoorbereid aan een staatsexamen te wagen, maar meenen, dat het bij dit diploma wel los zal loopen. Het loopt evenwel niet los en het cijfer één moet dan meermalen worden toegekend. Terecht zegt een verslag, met het oog op zulke dames en heeren : „Zij, wier cijferlijst totaal onvoldoende was, en zij, die zelf ook erkenden, de examenstof „„,maar zoo'n beetje te hebben nagezien””, mogen bedenken, dat een behoorlijke voorbereiding, althans een gebruik maken van de bestaande hulpmiddelen, voor dit examen, dat den Schoolraad jaarlijks veel moeite en veel geld kost, voor een Christelijk onderwijzer of onderwijzeres een *gewetenszaak* moet zijn.”

Deze twee groepen vormen de uitersten. Het groote meerendeel behoort tot de middelmatigen, naar wien de stand der kennis over het geheel wordt afgemeten. Wanneer we de verslagen lezen, behoeven we niet pessimistisch te zijn. We hooren dan verblijdende klanken : Er is vooruitgang te bespeuren, over het algemeen was men goed voorbereid, over het geheel genomen zijn wij tevreden, er is wel gestudeerd, en men had aan de eischen voldaan. Toch mogen we van dit onderwerp niet afstappen, zonder te wijzen op algemeene klachten. Te veel had men zich gespitst op feitenkennis zonder te letten op het verband, zoodat inzicht in de stof werd gemist, men had te oppervlakkig gestudeerd, waardoor men zich de begrippen niet eigen gemaakt had.

Een telkens weerkerende klacht was, dat de Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen een minimale kennis bezitten van de geschiedenis van het Christelijk schoolwezen en van den strijd, die onze vaderen voor het vrije onderwijs gestreden hebben.

Na deze uitweiding keeren we weer tot de kandidaten terug. Met een pauze van een uur wordt het examen voortgezet tot half vier. De examinatoren scharen zich rondom de lange tafel en schrijven de cijfers in. De bespreking neemt dan een aanvang en over de dubieuze gevallen wordt ernstig gediscussieerd. Wanneer men tot een beslissing gekomen is voor alle kandidaten, worden eerst de afgewezenen binnengeroepen. Dit is ook voor de examinatoren niet het mooiste moment van den dag, want er zullen onder deze slachtoffers wel zijn, die hun best gedaan hebben. De voorzitter spreekt de hoop uit, dat ze het volgend jaar terug zullen komen om dan, zoo mogelijk, een beter resultaat te bereiken.

Dan is de beurt aan de geslaagden. De opgewekte gezichten spreken boekdeelen. Met een vroolijk gemoed ontvangen zij de acte en daarna gaat een van de examinatoren voor in dankgebed. Daarin worden echter de afgewezenen niet vergeten, die in de gunst Gods worden aanbevolen.⁸⁸⁾

Toen van het eerste examen verslag uitgebracht werd in de algemeene vergadering, kwam de critiek los bij monde van B. H. KORFKER. Hij was het niet eens met de richting van het onderzoek. Deze was theoretisch, juist als bij het staatsexamen en ingesteld op het kennen van den candidaat. Hij wenschte, dat het onderzoek meer practisch zou zijn. Niet het kennen, maar wel het kunnen moest op den voorgrond staan. Vooral bij de Bijbelsche geschiedenis was examineeren overbodig. De candidaat moest, volgens hem, voor een klas geplaatst worden, om daar een Bijbelles te geven. J. C. WIRTZ was het met hem eens, terwijl R. HUSEN met beiden van meening verschilde.

De commissie werd door deze critiek niet van haar weg afgevoerd. Zij was overtuigd in de goede richting te gaan en eveneens dat het examen niet te moeilijk was. Dit bleek ook in 1893, toen het moderamen van den Schoolraad voorstelde, het onderzoek te splitsen in diploma's A en B. De commissie was het hier in geen deele mee eens. De bedoeling van het moderamen was, dat de hulponderwijzers aan een lichter examen zouden worden onderworpen dan de hoofden van scholen. Dit zou echter grooter kosten en dubbele examens noodzakelijk maken. Voorloopig was, door het advies van de commissie, deze zaak van de baan. Eenige jaren later kwam zij echter weer op het tapijt. In 1899 stelde n.l. het bestuur van de Unie „Een School met den Bijbel” het volgende voor: „a. De Schoolraad zoek middelen, om het „„Onderzoek”” (na-examen) te verdeelen in A en B. Het diploma A (onderzoek in Bijbelsche geschiedenis en Geschiedenis des vaderlands)

worde zooveel mogelijk behaald door de onderwijzers(essen) binnen de 2 jaar na het verkrijgen der acte volgens art. 56a voor het lager onderwijs. Het diploma B strekke zich uit tot de overige vakken van het programma voor het „„Onderzoek””.

b. De schoolbesturen worden opgewekt van wege den Schoolraad om mede te werken, dat het diploma A verkregen wordt.

c. De besturen der normaallessen worden opgewekt om het onderwijs zoo in te richten, dat daarbij ook worden opgenomen de vakken van het programma van het „„Onderzoek”” in te stellen door den Schoolraad.”

Over dit voorstel was eenige discussie in de algemeene vergadering. Een der aanwezigen was van oordeel, dat de jonge onderwijzers, als zij de school binnenkwamen, geen voldoende kennis van de Bijbelsche geschiedenis bezitten. Dit was te wijten aan de normaallessen, waar dit vak achter zou staan bij de staatsexamenvakken, zoodat het niet met denzelfden ijver werd bestudeerd als deze. Daarom vond hij een verlicht examen, maar dan dadelijk na het verkrijgen der hulpacte, noodzakelijk.

Een ander uitte de klacht, dat de schoolbesturen er niet voldoende op letten bij de keuze van een hoofd, of hij de na-acte bezit.

Over het voorstel zelf nam de vergadering geen beslissing, maar het werd gerenvoeyd naar de commissie volgens art. 10, met het verzoek, dat zij nog in dit jaar hierover haar rapport bij het moderamen van den Schoolraad zou inzenden, opdat er op de eerstvolgende algemeene vergadering een beslissing zou kunnen genomen worden.

Den 4en April 1899 benoemde de commissie 10 in verband hiermee een drietal personen, n.l. Prof. M. NOORDTJIJ, G. SCHUTTE en J. DE JONG, die de kwestie moesten onderzoeken. Zij brachten in de vergadering van 7 Juni d.a.v. verslag uit. Wel waren zij er van overtuigd, dat het peil van het examen verhoogd moest worden, maar zij betwijfelden sterk of dit op de voorgestelde wijze zou kunnen geschieden. Daarom was zij tegen splitsing en zij grondde dit op de volgende bezwaren : De kosten zouden in dat geval zeer stijgen ; niet weinigen zouden zich met A tevreden stellen en geen moeite doen B te verkrijgen ; door deze regeling zouden de kandidaten niet *meer* kennis verkrijgen, terwijl die, welke de 18-jarigen van Bijbelsche geschiedenis zouden hebben, als zij A zouden behalen, onvoldoende zou zijn en de kans bestond, dat dit zoo zou blijven ; al ware een en ander niet zoo, dan nog zou de splitsing toch geen nut hebben, omdat de schoolbesturen al heel weinig belangstelling toonden voor het na-examen.

De commissie raadde wel aan een beredeneerde opwekking tot de schoolbesturen te richten, om toe te zien, dat geen hoofd benoemd werd, die niet in het bezit was van het diploma-Schoolraad. Met deze conclusie was de commissie 10 het geheel eens.

Op de volgende algemeene vergadering werd het rapport uitgebracht. Daar kon men zich niet vereenigen met het advies van de commissie. Wel werd toegestemd, dat de schoolbesturen hierin veel schuld hebben. Zij werkten, door gebrek aan belangstelling, de zaak tegen. De meerderheid wilde echter splitsing van het examen. Hierover waren twee meeningen. De afgevaardigde van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs deelde mee, dat de hoofdcommissie een volledig onderzoek verlangde. Voor het diploma A kon men wel lagere eischen stellen, maar alle 5 vakken moesten toch worden geëxamineerd, evenals voor B, waarvoor dan moeilijker gevraagd moest worden.

Een andere opvatting werd vertolkt door R. DERKSEN, die splitsing voorstelde in een licht diploma A, dat de vakken Bijbelsche en Vaderlandsche geschiedenis zou omvatten en een zwaardere acte B, waarvoor in alle 5 vakken zou worden geëxamineerd. Dit laatste voorstel vond den bijval van de vergadering, die besloot, dat de commissie 10 dit in overweging zou nemen en een plan samenstellen, dat aan de goedkeuring van den Schoolraad kon worden onderworpen.

De commissie 10 was het echter met dit besluit niet eens. In haar vergadering van 30 Mei 1900 sprak zij zich uit tegen splitsing en legde er den nadruk op, dat de oorzaak van den minder gewenschten toestand gelegen was bij de normaallessen, waar de vakken van het na-examen niet voldoende of in het geheel niet bestudeerd werden. Ook de schoolbesturen gingen door hun weinige belangstelling niet vrij uit. Na velerlei besprekingen kwam men, op voorstel van Prof. M. NOORDTZIJ tot de volgende conclusie: „Alvorens ons definitief uit te spreken over splitsing, noodigen wij het moderamen van den Schoolraad uit: 1°. een schrijven te richten aan de schoolbesturen tot het wekken van meer belangstelling in het verkrijgen van het diploma en hierop te letten als voorwaarde van aanstelling; 2°. een verzoek te richten aan de beide hoofdvereeningen, dat ook zij er op werken, dat de schoolbesturen, door haar gesubsidieerd, tot het onder 1° omschreven doel medewerken en dat zij tevens hun invloed aanwenden, dat bij de door haar gesteunde inrichtingen van opleiding meer gedaan worde tot onderrichting in die vakken, waarover het examen loopt; 3°. een verzoek te richten aan de besturen van de Christelijke normaallessen om mede te werken, dat hun leerlingen onderwezen worden in die vakken, die het na-examen omvat.”⁸⁹⁾

Dit laatste punt hield een aanklacht in tegen het karakter van vele opleidingsinrichtingen voor Christelijke onderwijzers, die naar het oordeel van de commissie nog geheel in het zog van de openbare voeren. En dit was niet ten onrechte, want volgens het jaarverslag van 1903 werd aan 37 % van de Christelijke normaallessen geen Bijbelsche geschiedenis onderwezen.

Het moderamen volgde het advies van de commissie op en zond

een circulaire aan bedoelde besturen. Veel animo bestond er bij deze niet voor de zaak. Van de 351 scholen kwamen er maar 140 antwoorden binnen en deze waren nog niet eens alle volledig. Er waren 109 besturen, die bij een benoeming van een hoofd of onderwijzer de voorwaarde van het bezit van het diploma-Schoolraad wilden stellen, 108, die een splitsing in een lichter en zwaarder examen prefereerden. Bij de kweekscholen en normaallessen was de interesse iets grooter. Van de 66 besturen antwoordden er 41. Hiervan wilden 31 het deelnemen aan een onderzoek van den Schoolraad bevorderen, 24 waren voor splitsing, 17 achtten het mogelijk, dat hun kweekelingen zooveel van de 5 vakken konden leeren, dat ze binnen 2 jaar het diploma konden behalen.

Ook onder de onderwijzers was de animo niet groot. In 3 jaar tijds behaalden 551 kweekelingen van Christelijke opleidingsinrichtingen de onderwijzersacte, terwijl er slechts 38 diploma's van den Schoolraad uitgereikt werden.⁹⁰⁾

Hiermede was over de kwestie van het na-examen het laatste woord echter niet gesproken. In de jaarvergadering in 1902 kwam een voorstel van de hoofdcommissie van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs ter tafel, luidende :

„a. De Christelijke kweekscholen en normaallessen, die voldoende waarborg bieden voor deugdelijk Bijbelsch onderwijs, examineeren haar leerlingen, die de acte als onderwijzer behalen in de Bijbelsche geschiedenis en in de methodiek daarvan en reiken bij voldoende kennis een diploma uit ;

b. het onderzoek van den Schoolraad in zijn tegenwoordigen vorm blijft verplichtend voor hoofden van scholen ;

c. scholen, die na 1 April 1905 onderwijzers aanstellen, zonder diploma, genoemd in punt a, of een hoofd der school zonder het diploma van den Schoolraad, genoemd in punt b, houden op aangesloten te zijn bij de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs (voor Gereformeerd Schoolonderwijs) en bij den Schoolraad ;

d. particuliere opleiders kunnen hun kweekelingen laten examineeren door de onderwijzers eener Christelijke kweekschool of normaalles ;

e. onderwijzers, die thans zonder eenig diploma werkzaam zijn, worden door den Schoolraad in de gelegenheid gesteld in de Bijbelsche geschiedenis en de methodiek daarvan examen af te leggen vóór 1 April 1905”.

Aan deze voorstellen waren, naar aanleiding van brieven en opmerkingen, eenige amendementen toegevoegd, om enkele eischen er in iets soepeler te maken. Een schrijven van de Unie van Christelijke onderwijzers had ten doel de aandacht er op te vestigen, dat het redelijk zou zijn, dat het bezit van het diploma met een verhooging van het salaris met f 50.— werd beloond.

Na heel wat heen en weer gepraat werd een gewijzigd voorstel door de hoofdcommissie van C. N. S. in stemming gebracht, luidende :

„De onderwijzers van de Christelijke kweekscholen en normaallessen examineeren hun leerlingen, die de acte als onderwijzer behalen in de Bijbelsche geschiedenis en in de methodiek daarvan en reiken bij voldoende kennis een diploma uit. Dit examen wordt afgenomen met medewerking van een afgevaardigde van den Schoolraad, die bij overeenstemming met het gunstig oordeel der examencommissie het diploma als zoodanig mede onderteekent.”

Dit voorstel werd met 111 tegen 8 stemmen aangenomen, zoodat de splitsing van het onderzoek daardoor voorgoed verworpen was.

Na eenige discussie over de andere punten van het voorstel, werd het volgende aangenomen : „Kweekelingen, die de acte als onderwijzer behalen en niet zijn opgeleid aan Christelijke kweekscholen en normaallessen, kunnen zich, desverlangd door tusschenkomst van den Schoolraad, laten examineeren door de onderwijzers eener Christelijke kweekschool of normaalles.

Onderwijzers, die thans zonder eenig diploma werkzaam zijn en examen wenschen af te leggen in de Bijbelsche geschiedenis en de methodiek daarvan, wenden zich, desverlangd, tot den Schoolraad, door wiens tusschenkomst alsdan gelegenheid zal gegeven worden bedoeld examen af te leggen.”

Met de aanneming van het voorstel van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs was er een nieuw element in de opleiding van onderwijzers aan Christelijke kweek- en normaalscholen gekomen. Er was een stimulans aangebracht, om vooral de Bijbelsche geschiedenis en de methodiek daarvan te onderwijzen, zoodat de pasgeslaagde niet vreemd stond tegenover het belangrijkste vak op de Christelijke school. Het diploma werd het tastbaar bewijs, dat men dit onderwijs met vrucht gevolgd had en het kon als aanbeveling dienen bij een sollicitatie. Ook was het een voorbereiding voor de studie voor het na-examen.

De eerste maal, dat het voorloopig onderzoek werd afgenomen, was in 1902 te Rotterdam aan de Gereformeerde Normaallessen, waar aan 7 personen het diploma werd uitgereikt. Ook in Zetten had zulk een examen plaats. Ds. H. PIERSON maakte er propaganda voor, door er een rapport van te maken, dat door den Schoolraad aan de directeuren van Christelijke kweek- en normaalscholen werd gezonden. Het volgend jaar volgden de normaallessen te Bedum, Anjum en Dordrecht.

In 1904 ging de Schoolraad nog een stap verder. Hij verzocht aan de onderwijzers der Christelijke kweek- en normaalscholen, om een cursus op te richten niet alleen voor het voorloopig onderzoek, maar ook voor de na-akte. Op den duur is aan dit verzoek door verscheidene opleidingsinrichtingen voldaan.

In 1928 kwam de zaak weer in de commissie 10. Het moderamen had n.l. haar advies gevraagd over de kwestie, „hoe het examen in de

Bijbelsche geschiedenis en de methodiek daarvan, dat met medewerking van den Schoolraad aan verschillende kweekscholen en normaallessen afgenomen wordt, in verband ook met het examen voor het eigenlijke Schoolraad-diploma, in de toekomst het beste geregeld kan worden". In de vergadering van 23 Februari 1929 en de daarop volgende werd hierover gehandeld. Er waren leden, die het verband tusschen het voorbereidend en het Schoolraad-examen wilden verbreken, anderen drongen er juist op aan, het te versterken. Tot eenstemmigheid kwam men niet, zoodat de verhouding bleef, zooals zij was. Alleen werd bereikt, dat het peil van het voorbereidend examen werd verhoogd.

Wij willen het onderwerp van het onderzoek besluiten met enkele opmerkingen over het examen zelf.

Het was voor de Christelijke school niet in de eerste plaats van belang of de onderwijzers het diploma in hun zak hadden, maar wel of zij dit ontvangen hadden na ijverige studie, die een degelijke kennis waarborgde. We zagen reeds, dat dit niet altijd het geval was. Er waren onderwijzers, die er voor begonnen te werken, wanneer de oproeping in de kranten verscheen. En dan verwonderden zij zich nog, wanneer zij afgewezen werden. Soms ontving de secretaris van afgewezen kandidaten booze brieven met bittere verwijten aan de examencommissie. En toch was het onderzoek in den regel zeer coulant. Zelfs gebeurde het meermalen, dat na de uitreiking der diploma's een van de geslaagden namens zijn collega's de commissie dank bracht voor de welwillende behandeling, die zij hadden ondervonden.

Natuurlijk waren deze examens niet volmaakt. Er kleefden ook hieraan gebreken. Een daarvan was, dat er te veel examinatoren waren. Zij waren saamgelezen uit professoren, predikanten, leeraren en onderwijzers en dezen kunnen gewoonlijk niet over zooveel vrijen tijd beschikken, dat zij alle examendagen bij het onderzoek aanwezig konden zijn. Het gevolg daarvan was, dat er nog al een groote afwisseling was in examinatoren, wat voor de eenheid in het examen niet gunstig genoemd kon worden. Om dit bezwaar te verhelpen waren er twee mogelijkheden: Men kon het programma nauwkeurig omschrijven en samensprekingen houden van de examinatoren van eenzelfde vak, om vaste lijnen bij hun onderzoek te verkrijgen. Beide middelen zijn beproefd. Reeds in 1910 werd het laatste in de commissie 10 voorgesteld en het volgend jaar kwam men tot een regeling, n.l. dat de examinatoren op de examendagen officieus met elkaar over deze zaak zouden confereren.⁹¹⁾

Afdoende is dit niet geweest, want de klachten bleven. Het was noodig, dat er eens wat nieuw bloed in de examencommissie kwam. Hiervoor heeft de reorganisatie van den Schoolraad gunstig gewerkt. Verscheidene heeren, die reeds lange jaren zitting hadden, werden door

jongere vervangen. Dit deed zijn invloed gevoelen op het examen. Platgetreden paadjes werden verlaten en men ging nieuwe banen op. Toch was ook daarmee de zoo gewenschte eenheid niet verkregen. Telkens weer gingen er stemmen op in de commissie 10 om een betere regeling, en om samenspreking der examinatoren. Sommigen wenschten demping van de kloof tusschen opleiding en examen, maar hiertoe kwam men niet. Wel besloot men om meer publiciteit te geven aan het programma en aan de ervaringen der examinatoren en tevens om een samenspreking te houden over het vak Christelijke opvoedingsleer. Deze had plaats 28 April 1928. Tastbaar resultaat was bezwaarlijk dadelijk te verkrijgen. Men nam de examenstof onder de loupe en trachtte tot een communis opinio hierover te komen.

Een soortgelijke samenkomst werd gehouden den 29en Maart 1932 voor Vaderlandsche geschiedenis. Dit had tot resultaat, dat een gewijzigd en aangevuld programma werd vastgesteld en dat voortaan de geschiedenis van den schoolstrijd bij dit vak en niet meer bij Opvoedingsleer zou gevraagd worden.

In ditzelfde jaar hadden ook, in December, besprekingen plaats over Bijbelsche geschiedenis. De subcommissie voor dit vak was van oordeel, dat de examenverslagen een vrij pessimistische uitslag vermeldde. Er kwamen jaren voor, dat er tusschen de 30 en 40 % onvolledenden moesten worden geboekt. Maar dit was niet altijd zoo en daarom wilden sommige heeren ook een opgewekter toon laten hooren. De examenverslagen mogen niet eenzijdig zijn. Hiermede waren allen het eens en zij „spraken de wenschelijkheid uit, dat voortaan elke examiner een rapport over de door hem afgenomen examens (zal inzenden), waarin over bepaalde, in de „„Omschrijving”” genoemde onderdeelen van het vak een oordeel wordt uitgesproken. Het voor dit vak bijzonder aangegeven lid van commissie 10 zal dan een algemeen rapport hieruit samenstellen.”

Dit werd later ook voor de andere vakken besloten.

Van lieverlede kregen ook de Bijbelsche aardrijkskunde en Kerkgeschiedenis een beurt. Daarna voerde de commissie 10 een regeling in, dat ieder jaar samenspreking gehouden zou worden met de examinatoren van één der 5 vakken, ter overweging of er ook veranderingen in de omschrijving zullen moeten worden aangebracht.

Behalve door de studie van deze vakken kon het Christelijk karakter van de school met den Bijbel mede versterkt worden door een leerplan, dat gebaseerd was op de beginselen, die in de H. Schrift zijn uitgestippeld. Zulk een leerplan bestond niet en het te maken was niet iedereens werk. Ja, we mogen wel zeggen, dat slechts weinigen in staat waren, dezen pioniersarbeid te verrichten. Daarbij kwam nog, dat tal van hoofden, vooral de ouderen, het niet noodig vonden. Zij meenden

het zonder dat wel te kunnen doen en zeiden met een zekeren onderwijzer: Het leerplan heb ik in mijn hoofd.

De commissie 10 vond het wel noodig en begreep ten volle het gewicht van deze zaak. Daarom besloot zij de koe bij de horens te vatten en aan H. BIJLEVELD op te dragen een leerplan samen te stellen.⁹²⁾ De bedoeling was niet, om aan de scholen op te leggen, dit in te voeren, maar het zou als model kunnen dienen, waarnaar ieder hoofd zich zou kunnen richten. Zoo zou er zooveel mogelijk eenheid verkregen worden.

Vlot ging het niet en de maanden verstreken, zonder dat de commissie iets van BIJLEVELD hoorde. Zij begon ongeduldig te worden en besloot hem aan te manen vlugger te werken. Wanneer het hem niet mogelijk was het werk, dat hij op zich genomen had, te volbrengen, dan was het beter, dat hij het zei en de zaak niet op sleeptouw hield. Eindelijk, na twee jaar, bracht BIJLEVELD een gedeelte van een leerplan ter tafel, maar veel is het waarschijnlijk niet geweest, want een jaar daarna was hij nog niet gereed.

Het was inmiddels 1895 geworden, toen het werk plotseling werd afgebroken. BIJLEVELD nam zijn ontslag als lid van de commissie en nu was men nog even ver als in 1892. De commissie kon weer van voren af aan beginnen.

Zij besloot zich nu te wenden tot Dr. J. WOLTJER, H. LANKAMP en G. SCHUTTE. De eerste kon de opdracht niet aannemen, waarom in zijn plaats Dr. A. G. HONIG gekozen werd. Dit had alweer stagnatie tengevolge gehad, maar toch kwam er nu meer schot in het werk. De heeren brachten in de vergadering van de commissie 10, den 7en April 1896, een rapport uit aan de hand van een 7-tal stellingen, waarin de beginselen van een leerplan uiteengezet waren. Er werd besloten, dat dit rapport gedrukt en verspreid zou worden.

Hiermee was men voorloopig al weer aan een eind gekomen. Wel werd er in den breede gediscussieerd over de stellingen, maar een jaar verliep en nog had de subcommissie geen resultaat kunnen boeken. Misverstand, verhindering en ziekte waren de oorzaken, waardoor men niet opschoot. Alleen één lid werkte aan de hem opgedragen taak. Dat was LANKAMP, die bezig was een leerplan voor de Bijbelsche geschiedenis te maken. Deze stelde daarom voor aan de commissie 10, dit te laten drukken, zoodra hij er mede gereed was, wat werd aangenomen.⁹³⁾ In de volgende vergadering, 19 Mei 1897, deed LANKAMP verslag van hetgeen hij gedaan had. De commissie was tevreden en besloot hem f 25.— te geven voor te maken onkosten.

Het scheen wel, dat LANKAMP hierdoor geen stimulans had gekregen om voort te maken, want er verliep weer een jaar en nog was er geen einde te zien. In de commissie 10 geraakten de meeningen over het

werk ook verdeeld. Men had nu en dan kennis genomen van het gedeelte, dat gereed gekomen was en nu kwam de vraag bij sommigen op, of het leerplan niet te Gereformeerd werd. Anderen waren bang, dat het te groot zou worden, weer anderen hadden over het uitgeven er van een zwaar hoofd.

Het moderamen van den Schoolraad begon er zich ook mee te bemoeien. Het zond twee voorstellen naar de commissie 10. Het eerste was, dat de subcommissie het werk voltooide en dat de Schoolraad zou zorgen voor een uitgever en het honorarium van den schrijver. Het tweede hield in, dat de subcommissie zorgde voor de verdere uitwerking van het leerplan, maar dat LANKAMP een uitgever zocht, die het leerplan ten voordeele van den schrijver zou uitgeven onder aanbeveling van den Schoolraad.

Het eerste voorstel werd in de vergadering van 24 Mei 1898 aangenomen, terwijl men met LANKAMP overeen kwam, dat hij een leerplan voor Kerk- en Zendingsgeschiedenis en voor Bijbelsche aardrijkskunde aan dat voor Bijbelsche geschiedenis zou toevoegen.

Nogmaals verstreek een jaar. Eindelijk was het leerplan gereed en in de vergadering van 4 April 1899 kwam het werk ter tafel. Lang en breed werd er over gesproken en de critiek werd LANKAMP niet gespaard.

Vooraf werden er bezwaren ingebracht tegen de behandeling van de Kerkgeschiedenis van de 19e eeuw. Hier lagen voetangels en klemmen. De Afscheiding en de Doleantie waren onderwerpen, die moeilijkheden konden opleveren, want, meenden sommigen, deze waren door den schrijver uit den Gereformeerden gezichtshoek gezien. Het schijnt, dat de critiek LANKAMP ontstemde, want, toen men hem weer had aangevallen, zeide hij : „Hier is het leerplan, laat de commissie het dan veranderen gelijk zij wil, ik kan het *niet* doen en draag daar de verantwoordelijkheid niet voor.”

NOGAREDE goot olie op de golven door een motie voor te stellen, die inhield, dat de schrijver in overleg zou treden met Prof. M. NOORDTZIJ en Ds. T. Bos om een *modus vivendi* te vinden tegen de vergadering van Juni. Deze motie werd aangenomen.

Men behoefde echter niet tot Juni te wachten, want reeds in dezelfde vergadering kwam men tot een overeenkomst, nadat de 3 heeren met elkander geconfereerd hadden. Zij stelden voor, om van de veronderstelling uit te gaan, dat de nieuwste Kerkgeschiedenis op iedere school geheel objectief behandeld zou worden, maar dat men op scholen, waarvan de leerlingen tot eenzelfde kerk behoorden, meer in bijzonderheden kon treden en dat de onderwijzer op scholen met een gemengde bevolking andere bijzonderheden uit de Kerkgeschiedenis meer naar voren kon brengen. Dit amendement werd met algemeene stemmen aangenomen.

Kort daarna kwam het leerplan voor Bijbelsche-, Kerk- en Zendings-geschiedenis uit. Men zou zeggen, dat het in een behoefte voorzag. Hier geleek het echter niet veel op. De besturen en de onderwijzers hadden er geen geld voor over, hoe laag de prijs ook gesteld was. Het was voor den Schoolraad een groote teleurstelling, dat de belangstelling in die kringen zoo gering was, dat na 3 jaar de oplaag nog bij lange na niet was uitverkocht.⁹⁴⁾

Inmiddels had LANKAMP zijn werk voortgezet. Het ging nu vlotter, want reeds in 1901 kon hij mededeelen, dat het leerplan voor Vaderlandsche geschiedenis bijna gereed was. Het volgend jaar werd het in de vergadering der commissie van 13 Mei behandeld en ook nu kwam de critiek los. Vooral KLEYN en SCHUTTE hadden heel wat bezwaren, maar ook anderen, die minder ter zake kundig waren, lieten niet na hun op- en aanmerkingen te doen hooren. We kunnen ons voorstellen, dat het voor LANKAMP minder aangename oogenblikken waren. Gelukkig ontbrak de waardeering van andere commissieleden niet. Het einde was, dat de commissie 10 het leerplan voor Vaderlandsche geschiedenis met groote meerderheid als het hare overnam.

Wij krijgen den indruk, dat het tusschen LANKAMP en de andere commissieleden niet erg boterde. De kwestie van het auteursrecht en het honorarium bracht wel eens een onverkwikkelijk element in de besprekingen.

Voor beide partijen was het prettig, dat er wat schot kwam in den verkoop. Reeds in 1904 moest van het 2e deel een herdruk bezorgd worden, terwijl ook het 1e deel was uitverkocht. Dit zou belangrijk gewijzigd en uitgebreid worden. LANKAMP drong er op aan, dat de Schoolraad weer zou subsidieeren, daar anders de prijs te hoog zou worden. Hier voelde de Schoolraad echter niets voor, daar de kas zulk een uitgave niet toeliet. Indertijd hadden de leden van het moderamen als particulieren geld voor de uitgave verzameld, maar dit was aan het honorarium voor den schrijver grootendeels verbruikt.⁹⁵⁾

Het verschil van opvatting tusschen LANKAMP en het moderamen over de geldkwestie maakte de zaak wat troebel. Het gevolg was, dat LANKAMP mededeelde, dat hij zijn werk niet meer aan de commissie ter beoordeeling wilde zenden.⁹⁶⁾

Dit was geen gelukkig slot van den arbeid der subcommissie van het leerplan. LANKAMP ging verder zijn eigen gang, zonder contact met den Schoolraad en deze liet de zaak verder op haar beloop. Dan verloopen er ongeveer dertig jaren, waarin er in deze richting zoo goed als niets gedaan wordt.

Maar in de jaren dertig werden de paedagogische gemoederen fel bewogen. De roep om onderwijsvernieuwing was niet van de lucht.

Mannen van de openbare zoowel als van de bijzondere school lieten hun licht er over schijnen en oude dingen werden in een nieuw kleed den volke voorgesteld. Ontegenzeggelijk was er veel goeds in het streven, om te breken met het intellectualisme, waarin het onderwijs zooveel tientallen jaren gekluisterd was geweest. En voor het Christelijk onderwijs werd het eindelijk eens tijd, dat het een eigen karakter kreeg, los van alle humanistische beginselen.

Ook in de commissie 10 drongen de nieuwe ideeën door en in de vergadering van 6 November 1937 bracht de voorzitter, Dr. S. O. Los, een eventueele werkverdeeling inzake een nieuwe methodiek voor het Christelijk onderwijs ter sprake. De leden voelden er wel voor en er werd lang en breed over gesproken, tot men besloot een commissie ad hoc te benoemen, bestaande uit Dr. Los, W. J. VISSER en H. J. VAN WIJLEN, terwijl men Prof. Dr. J. WATERINK zou verzoeken als vierde lid toe te treden. Deze stemde hierin later toe.

Deze heeren zouden overwegen : a. of thans een nieuwe methode, resp. leerplan noodig was; b. of de tijd rijp was, om nu reeds tot zoo'n nieuwe methodiek te komen ; c. zoo ja, in welke richting dan daartoe moest worden gearbeid.

Aan deze commissie werd 11 April 1939 opgedragen, om in studie te nemen, wat tegenwoordig „onderwijsvernieuwing” wordt genoemd. In den loop van het jaar zou zij dan een rapport bij de commissie 10 indienen. Zoover is het echter niet gekomen. Op groote schaal was men n.l. begonnen, om een hervorming van het onderwijs voor te bereiden. Alle organisaties op het gebied van de Christelijke school werkten hier aan mee en nu adviseerde Prof. WATERINK, dat de methodiekcommissie haar werk zou opsmelten in die groote commissie. Wanneer men dit niet wilde, dan vond hij het wenschelijk, dat zij haar arbeid stop zette, totdat de resultaten van de uitgebreide commissie bekend waren.

Hiermede eindigde het bestaan van de methodiekcommissie van den Schoolraad. Dr. Los werd lid van de commissie tot onderwijsvernieuwing, waarvan Prof. WATERINK reeds deel uitmaakte.

Een belangrijke werkzaamheid, die aan de commissie 10 opgedragen werd, was het beoordeelen van schoolliteratuur, van leer- en leesboekjes. Immers het was van het grootste gewicht, dat in deze leermiddelen niets voorkwam, dat in strijd was met den geest, die de Christelijke school moest beheerschen. Het zou het beste geweest zijn, wanneer hier alleen boeken werden gebruikt, die geschreven waren door mannen, die stonden op hetzelfde standpunt als de ouders der leerlingen. Dit was echter in de eerste jaren van den Schoolraad een onmogelijkheid. Zulke werkjes waren in dien tijd nog sporadisch. Men moest zich grootendeels behelpen met lectuur, die op de openbare school gebruikt

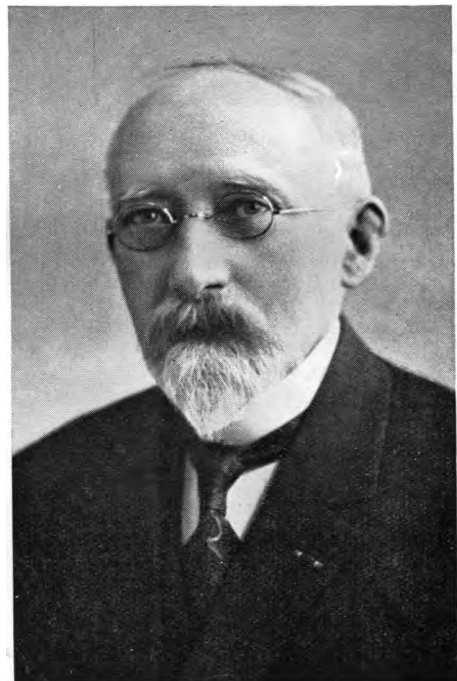
DS. J. H. LANDWEHR

H. LANKAMP

DR. S. O. LOS

A. JONKMAN

werd, en nu was het de taak van de commissie, om te beoordeelen, wat daarvan voorloopig kon worden geaccepteerd.

Daartoe waren verschillende subcommissies benoemd uit de leden van commissie 10, die ieder bepaalde vakken hadden te verzorgen. Het was wel eens moeilijk een goede keuze te doen en dit punt werd op de vergaderingen meermalen besproken. Zoo b.v. op die van 19 Mei 1896. Moest men afkeuren alles wat niet specifiek Christelijk was? Er waren leden, die dit wenschten, die alleen wilden aanbevelen, wat dienstig voor de school met den Bijbel kon zijn. Maar dan zou men wel zeven achtste van de ingekomen werken moeten schrappen. Nadat hierover uitvoerig gehandeld was, werd besloten, om alleen die schoolboeken aan te bevelen, die voor de Christelijke school bruikbaar waren en de studieboeken, die noch materieel, noch formeel tegen het Christelijk beginsel ingingen.

Daarmee was de commissie er evenwel niet. Zij moest ook en vooral er naar trachten, dat schrijvers school- en leerboeken vervaardigden, doortrokken van den Christelijken geest. Daaraan was groote behoefte, inzonderheid moest er lectuur komen voor de aankomende onderwijzers. Dat zou het karakter van de opleiding gunstig beïnvloeden.

In de vergadering der commissie van 28 December 1892 was reeds gesproken over de wenschelijkheid van een Christelijk leesboek voor kweekscholen en normaallessen. Er werd op gewezen, dat de Unie zich vroeger ook al met deze zaak had bezig gehouden en zelfs eens een commissie benoemd had, om te zorgen voor een goede bloemlezing. Nu stelde de voorzitter, Prof. Dr. H. BAVINCK, voor, dat men verbinding zou zoeken met J. A. G. DE WAAL, uit Kampen, opdat deze, onder toezicht van hem, dit werk ter hand zou nemen.

Tot een resultaat heeft dit niet geleid. Een samenspreking met DE WAAL had niet het gewenschte succes en daarna zocht de commissie voorloopig vruchteloos naar iemand, die haar in dit opzicht kon dienen.

Het was ook gebrek aan geld, waardoor zij niet kon slagen. „Indien de commissie over een som van plm. 2000 gulden zou kunnen beschikken, zou hoogstwaarschijnlijk deze gewichtige zaak beteren voortgang kunnen hebben”, lezen we in het jaarverslag van 1897.⁹⁷⁾

Vooraf Ds. H. PIERSON vond het erg jammer, dat alle pogingen mislukten en waarschijnlijk zal hij de man wel geweest zijn, die het moderamen er voor spande. Dit besloot tenminste in zijn vergadering van 2 November 1897 zich in contact te stellen met Dr. A. VAN DER HOEVEN te Utrecht, met het oog op het samenstellen van een bloemlezing voor het Christelijk onderwijs.⁹⁸⁾ Blijkbaar wilde het moderamen nu zelf deze zaak verder behandelen. Het stelde tenminste aan de commissie 10 de vraag, of deze dit wenschte te doen, of dat zij het aan het moderamen wilde overlaten. Met algemeene stemmen heeft zij toen deze zaak in handen van het moderamen overgegeven.⁹⁹⁾

Dit kwam met Dr. VAN DER HOEVEN overeen, dat deze alleen de verantwoordelijke persoon zou zijn, maar met een commissie van 3 personen zou overleggen, n.l. G. C. HOOGWERFF, P. KAT Pz. en Mej. MACLAINE PONT.

Hoewel de commissie 10 de zaak uit handen had gegeven, had zij haar belangstelling er voor evenwel niet verloren. Zij liet dan ook niet na in elke jaarvergadering er toch nog even over te rapporteeren. Het was ook voor haar een teleurstelling, dat de secretaris van den Schoolraad in 1901 moest mededeelen, dat Dr. VAN DER HOEVEN wegens gebrek aan tijd er van af zag, de taak, die hij op zich genomen had, te volbrengen.

Nu was men weer even ver. Maar Ds. PIERSON gaf den moed niet op. Hij zou trachten iemand te vinden, die deze taak overnam. Vlot ging dat niet. De commissie 10 werd ongeduldig en elk jaar bracht haar secretaris, R. J. F. J. H. NOGAREDE, de zaak weer ter sprake. Zoo lezen wij in zijn verslag van 1904: „Het is wellicht wat arrogant van uw commissie over (een bloemlezing ten dienste van het Christelijk onderwijs) weder iets in het midden te brengen, daar zij eenige jaren geleden die in handen van het moderamen heeft gegeven, maar de nood is ons opgelegd, wijl Christelijke normaallessen, kweekscholen, hogere burgerscholen en denkelijk ook de gymnasia er zeer mede gebaat zouden zijn.” Bij het lezen van deze en dergelijke tirades in vorige jaarverslagen kunnen we ons niet losmaken van den indruk, dat het de commissie niet aangenaam is geweest, dat het moderamen zich indertijd voor deze zaak had gespannen. Was er nu misschien bij den secretaris een tikje leedvermaak, dat de voorzitter van den Schoolraad ook niet kon slagen? Uit sommige uitdrukkingen zou men wel eens op die gedachte kunnen komen.

Aan het wachten kwam echter nu spoedig een einde. In de jaarvergadering van 1904 kon Ds. PIERSON mededeelen, dat Dr. J. VAN DER VALK te Rotterdam, het werk van de bloemlezing op zich genomen had.¹⁰⁰⁾ Hierdoor was men weer een stap verder gekomen, doch het was 1906, en nog wist men niet, hoever de schrijver met zijn arbeid was. Dit ontlokte NOGAREDE de volgende verzuchting: „Was het onder de commissie (volgens art. 10) een lijdensgeschiedenis met dezen arbeid, uw rapporteur is genoodzaakt te verklaren, dat het thans ook een lijdensgeschiedenis is: want jaar op jaar wachten wij en verwachten wij, maar *er komt nog niets.*”¹⁰¹⁾ Het volgend jaar luidde zijn rapport: „Dit punt kan voortaan vervallen, omdat de heer Dr. J. VAN DER VALK, rector van het Marnix-gymnasium te Rotterdam, den arbeid heeft aangevangen en hoopt te volbrengen en dus de commissie volgens art. 10 van dit gedeelte van haar arbeid is ontheven.”¹⁰²⁾

Dan zwijgt NOGAREDE verder in zijn rapporten over de kwestie en ook de voorzitter heeft er de volgende jaren niets over te zeggen. Het zal

voor hem wel een verheugende gebeurtenis geweest zijn, dat, in het jaar 1911, toen hij afscheid nam van den Schoolraad, gemeld kon worden, dat de bloemlezing „Onze Letterkunde” door Dr. J. VAN DER VALK in 3 deelen eindelijk verschenen was. Met recht kon worden gezegd : „Hierdoor is een lang gekoesterde wensch van Ds. H. PIERSON vervuld geworden.”

Met het beoordeelen van de boeken bleef er ook wel iets te wenschen over. Niet alle leden van de commissie deden dit werk vlug af en verzonden de boeken zoo spoedig mogelijk. Dit was niet altijd slordigheid, ook drukke werkzaamheden waren vaak oorzaak van de stagnatie.

Maar lastig was het en de klachten kwamen in de commissievergadering telkens weer terug. Er was nog een andere oorzaak, waardoor alles niet even vlot verliep, n.l. dat het aantal boeken, dat beoordeeld moest worden steeds maar aangroeide. Ook de Christelijke schrijvers zorgden, dat er ruimer keus kwam voor de scholen. De toename werd zoo groot, dat de subcommissies het niet meer af konden. Daarom besloot men het aantal van 10 op 20 te brengen.¹⁰³⁾

De groote overvloed had ook tot gevolg, dat de beoordeelingen niet altijd even nauwkeurig konden geschieden, wat critiek opleverde van buitenstaanders. Bij den Schoolraad werden de bezwaren ingebracht, zoodat deze zaak in zijn vergadering van 16 November 1911 aanhangig gemaakt werd. P. OOSTERLEE was van oordeel, dat de boekenlijsten wel konden worden weggelaten, daar er in de bladen recensies in overvloed verschenen.

De Schoolraad maakte een rapport van de klachten en zond dit aan de commissie 10 om advies. Ook had hij verbeteringen voorgesteld, die konden worden aangebracht, indien er besloten mocht worden de boekenlijsten niet te doen vervallen.

Zoo werd dus feitelijk aan de commissie 10 de vraag voorgelegd, wat er gedaan moest worden : verbetering van de wijze van beoordeeling of opheffing van de subcommissies. Algemeen was men het er over eens, dat van ophouden geen sprake mocht zijn, daar men anders een belangrijk deel van den arbeid zou prijs geven.

Twee voorstellen kwamen nu in bespreking. A. JONKMAN pleitte er voor, om de recensie onder zekere voorwaarden aan het Paedagogisch tijdschrift over te dragen. Ds. J. H. LANDWEHR wenschte 3 centrale bureaux op te richten, elk bestaande uit 3 leden van den Schoolraad, die voor hun werk een vast honorarium zouden ontvangen. Nadat beide heeren hun voorstel verdedigd en met elkaar van gedachten gewisseld hadden, werd dat van Ds. LANDWEHR, eenigszins gewijzigd, met 13 tegen 3 stemmen aangenomen. De inhoud daarvan was : 1. De commissie volgens art. 10 (of de Schoolraad) benoeme eenige centrale bureaux ; 2. aan elk dezer bureaux arbeiden eenige leden van den Schoolraad ;

3. deze bureaux ontvangen jaarlijks een zekere som voor hun arbeid en gemaakte onkosten ; 4. alle vakken worden over die bureaux zooveel mogelijk gelijkelijk verdeeld ; 5. elke 3 maanden verschijnt namens den Schoolraad een recensiebode ; 6. iedere uitgever, die een boek daarin besproken wil hebben, betaalt daarvoor een zekere kleine som, welke teruggegeven wordt, als het boek niet wordt besproken ; 7. deze recensiebode wordt gratis aan alle bij den Schoolraad aangesloten scholen verzonden ; 8. niet aangesloten scholen en particulieren betalen den kostenden prijs.

Den 16en Februari 1912 kwam het rapport over deze vergadering in den Schoolraad. Deze besloot voortaan de boekenlijsten te laten vervallen op grond van : „a. dat de boekenlijsten, hoeveel zorg de commissie er aan besteedt, bij de onderwijzers geen waardeering vinden ; b. dat er op allerlei wijze gerecenseerd wordt, niet alleen in de bladen, maar ook door het Paedagogisch tijdschrift ; c. dat het plan van Ds. J. H. LANDWEHR de financiëele krachten van den Schoolraad zal te boven gaan en wijziging van art. 15 zou vereischen.”¹⁰⁴⁾

Zoo kwam het, dat in de vergadering van de commissie 10, van 9 April 1912, zij in een schrijven van het moderamen voor haar arbeid werd bedankt en zij ontheven werd van het beoordeelen van school- en studieboeken. Hiermede verviel dus weer een deel van haar oorspronkelijke taak.

Overzien wij den arbeid van de commissie 10, dan merken we op, dat in den loop der jaren heel wat van haar taak haar is afgenomen. Nu is het niet te ontkennen, dat zij voor de inspectie niets had gedaan, zoodat het voor de hand lag, dat zij in 1905, bij de reorganisatie, hiervan werd ontheven. Maar voor het maken van een leerplan had zij zich wel ingespannen. De bemoeiingen met het werk van LANKAMP waren er op uitgelopen, dat deze zijn eigen weg ging en de commissie een dertigtal jaren hieraan niets meer deed. Toen zij eindelijk het werk weer wilde opvatten, was zij genoodzaakt deze taak over te dragen aan de commissie tot onderwijsvernieuwing. Haar arbeid voor goede schoolliteratuur werd haar in 1912 uit handen genomen. Alleen de verzorging van het na-examen heeft zij behouden. En nu is dit wel zeer belangrijk en heeft zij hierin tot op heden goed werk gedaan, maar dat neemt niet weg, dat een groot deel van haar werk is afgebrokkeld.

Wij begrijpen dan ook zoo goed de klacht van Prof. DE GROOT in de vergadering van de commissie van 26 Maart 1940. Hierin gaf hij uiting aan het gevoel van onvoldaanheid over de zoo bescheiden rol, die de commissie 10 speciaal ten opzichte van de paedagogische taak van den Schoolraad tegenwoordig vervult. Hij was van oordeel, dat van zeer krachtige bemoeiing met het innerlijk opvoedkundig leven van onze scholen, behoudens het na-examen, niet kan worden gesproken.

Een commissie met een geheel andere taak was die volgens art. 11 van de statuten. Deze, bestaande uit 5 leden, waarin ook onderwijzers zitting moesten hebben, diende tot beslechting van gewone geschillen, die er konden ontstaan tusschen hen, die aan het Christelijk onderwijs verbonden waren. Inderdaad waren daar de verhoudingen niet altijd, zooals ze zijn moesten. Dit vond zijn oorzaak in het feit, dat onderwijzers en bestuursleden *mensen* waren, d.w.z. ze hadden hun karakterfouten, ze zagen hun eigen belangen soms in een te fel licht, zoodat die van anderen en van de school in het donker kwamen te staan, ze koesterden zich wel eens te veel in het besef van hun macht, zonder te bedenken, dat zij dienaars moesten zijn van de zaak van het Christelijk onderwijs. Dan ontstonden er botsingen, wist men van geen toegeven en kwam men er niet toe, de kwestie naar den aard der Christelijke liefde te behandelen. Dat was jammer, want hierdoor werd het Christelijk onderwijs tot een aanfluiting en gaf men den tegenstander een wapen in de hand. Dan wilde men niet beseffen, hoeveel schade men toebracht aan de school, waarvoor men ook door zijn leven propaganda moest maken.

Het was dus van belang, dat de scheeve verhoudingen weer recht getrokken werden, dat de breuken werden geheeld en het geschokte vertrouwen werd hersteld. Daarvoor diende nu de commissie volgens artikel 11.

Het zou geen zin hebben, hier de geschillen afzonderlijk te behandelen. Wij willen alleen iets zeggen over den aard er van in het algemeen.

Er kwamen wanverhoudingen voor tusschen het hoofd van een school en zijn bestuur. Dit kon nog wel eens voorkomen, omdat de rechtspositie van den onderwijzer in de eerste vijftien jaren van het bestaan van den Schoolraad zeer wankel was. Het bestuur had den onderwijzer geheel in zijn macht en wanneer deze zich dan het ongenoegen van zijn superieuren op den hals gehaald had, gebeurde het soms, dat dezen hem zijn ontslag gaven. In zulk een geval stond de onderwijzer geheel rechtloos, daar er geen wettelijke instantie was, waarop hij zich kon beroepen. Dit veranderde eenigszins, toen de Schoolraad gesticht werd. Wanneer zulk een school hierbij aangesloten was, kon de verongelijkte partij zich tot deze organisatie wenden. Dan traden de leden van de commissie volgens art. 11 op en lieten de partijen voor zich komen. De zaak werd ernstig onderzocht en daarna deed de commissie uitspraak.

Daarmee was de zaak evenwel niet altijd uit de wereld, want niet steeds wilde de partij, die in het ongelijk gesteld werd, zich aan de uitspraak onderwerpen. Dan was al het werk van de commissie vruchteloos.

De twisten hadden verschillende oorzaken, die nu eens bij den onderwijzer, dan weer bij het bestuur, gewoonlijk bij beide gevonden werden.

Het is niet te ontkennen, dat er zich lastige heeren onder de hoofden bevonden, overtuigd van hun eigen voortreffelijkheid en die tegenover de ouders en het bestuur dezelfde aanmatigende houding aannamen als tegenover de kinderen in hun klas. Wanneer zoo iemand lang op eenzelfde plaats bleef, was de kans niet gering, dat daardoor de verhoudingen in den grond bedorven werden. Dat bleef dan misschien wel jaren loopen, totdat het in eens tot een uitbarsting kwam, hetzij in de school tusschen hem en zijn personeel, hetzij daar buiten tusschen hem en het bestuur of de vereeniging. Dan ging het hard tegen hard en geen van beide partijen wilde toegeven, overtuigd, dat de kwesties nu maar eens voorgoed moesten worden uitgevochten. Gewoonlijk verloor dan de onderwijzer en werd hij ontslagen.

Maar niet altijd lag de schuld bij den onderwijzer. Wie de toestanden kent, weet, dat het vooral op de dorpen meermalen voorkwam, dat één persoon, door positie, ambt, geld, de gave van het woord of iets dergelijks een leidende rol speelde, die maar al te vaak overging in een soort despotie. Zoo'n man behandelde eigenmachtig de bestuurszaken, legde zijn wil op aan zijn medebestuurleden, dreef zijn plannen door en behandelde de onderwijzers als zijn knechtjes.

In de verslagen van commissie 11 lezen wij wel eens van zulke despoten. Het gebeurde eens op een dorp, waar de predikant behoorde tot het heerschzuchtige type, dat er een kwestie ontstond. In het bestuur deed de dominee, als voorzitter, wat hij wilde, en ieder van de leden boog voor hem. Ook in de schoolvereeniging liet hij zijn wil gelden. Alleen een paar van de ouders durfden zich tegen hem verzetten. Dat gaf twist en de opposanten wendden zich tot den Schoolraad. Deze zond een commissie, die zou trachten de partijen bij elkaar te brengen. Maar dominee wenschte haar niet te ontvangen en wist het bestuur te bewegen, zich van den Schoolraad af te scheiden.

Wij lezen in de verslagen verder over kwesties tusschen hoofd en bestuur wegens tractementsverlaging, over oneenigheid in het bestuur over de vraag of er een nieuwe school moest komen en zoo ja, waar die moest worden gebouwd, over een hoofd, dat kinderen mishandelde en ongepast optrad tegen onderwijzers en ouders, over verschil van meening bij het benoemen van een hoofd, over ergernis, die een onderwijzeres gaf naar aanleiding van haar gedrag buiten de school, over ontslag, gegeven aan een hoofd, dat bij herhaling solliciteerde bij het openbaar onderwijs. Wij zouden zoo door kunnen gaan, maar waartoe meer?

Wij willen niet den indruk vestigen, dat als regel de mannen en vrouwen, die het Christelijk onderwijs dienen, elkaar liefdeloos

behandelen en als vijanden tegenover elkaar staan. Integendeel. De zooeven genoemde twisten, die tot ingrijpen van den Schoolraad leidden, behoreen tot de uitzonderingen. Niet meer dan enkele gevallen per jaar werden gewoonlijk door de commissie 11 beslecht, en dit is ongetwijfeld, gerekend naar het groot aantal scholen, gering te noemen.

De boven gesignaleerde misstand, dat een bestuur zich niet hield aan de uitspraak van de commissie, maakte haar het werk niet aangenamer. De voorzitter had zich hieraan reeds meermalen geërgerd en hij besloot het dan ook in de vergadering ter sprake te brengen.¹⁰⁵⁾ Hij zeide, dat naar aanleiding van deze handelwijze bij hem de vraag gerezen was, of er geen aanleiding bestond de aandacht van den Schoolraad op dit verschijnsel te vestigen. Wanneer dit zoo doorgaat, is de commissie overbodig. Zoo kunnen de schoolbesturen zich steeds onttrekken aan de behandeling van tegen hen ingediende klachten en wordt met name het onderwijzend personeel benadeeld, omdat het zich door weigering van het bestuur de gelegenheid ziet afgesneden, om zijn bezwaren te doen onderzoeken door een onpartijdige instantie. Hij vond het gewenscht, dat de Schoolraad aandrang uitoefende op de besturen, opdat zij voortaan de werkzaamheden van de commissie niet meer zouden belemmeren.

De vergadering was het hiermee eens, zoodat er een schrijven ging naar het moderamen met de vraag, of de commissie nog langer reden van bestaan zou hebben, wanneer meer en meer gebruik werd, dat een partij zich aan de behandeling van een tegen haar ingebracht bezwaarschrift onttrok, door de verklaring van art. 4 te weigeren. Daarom verzocht hij aan het moderamen, om zoo iets in het vervolg te voorkomen.

Dit bracht den Schoolraad in een moeilijk parket. Hoe moest hij een onwillig schoolbestuur of onderwijzer dwingen tot aanvaarding van de arbitrage? Een oplossing hiervoor wist men niet. Wel nam het moderamen zich voor, zich meer met de geschillen te bemoeien. In 1926 besloot het, dat het oude gebruik weer zou worden hersteld, waardoor de commissie alleen die geschillen in behandeling mocht nemen, die haar door het moderamen werden voorgelegd.

Hiermee had men de moeilijkheid niet opgelost en het was te voorzien, dat men haar telkens weer op zijn weg zou vinden. In 1933 kwam de kwestie in de jaarvergadering aan de orde in een voorstel van den Schoolraad tot wijziging van de artt. 4 en 6 van het Huishoudelijk reglement. Met algemeene stemmen werd de nieuwe redactie aangenomen en nu was bepaald, dat, wanneer in de acte van benoeming van een onderwijzer, wiens zaak door de commissie zou worden behandeld, was vastgelegd, dat de partijen zich aan de uitspraak van de commissie zouden onderwerpen, er niets behoefde te worden gedaan. Wanneer

hierover evenwel niets was bepaald, dan zou de behandeling van het geschil geen voortgang hebben „alvorens beide partijen jegens (de commissie) schriftelijk verklaard (hadden) haar uitspraak te zullen naleven.”

Veel had de commissie den laatsten tijd niet te doen. Verscheidene jaren werden er geen geschillen behandeld. Dit vond voornamelijk zijn oorzaak in het bestaan van de commissie van beroep, die na de wet-KUYPER was ingesteld.

Op de jaarvergadering in 1905 had de Schoolraad voorgesteld, om in art. 11 der Statuten op te nemen : „Ook bestaat er een commissie van beroep in verband met art. 54bis der wet op het L. O.” Nadat deze wijziging was aangebracht, werd het moderamen door de vergadering gemachtigd, om na de aanneming van de wet alle maatregelen te nemen tot het in het leven roepen van een commissie van beroep.

Reeds spoedig daarna werd zij gesticht en wel voor de groep van scholen, aangesloten bij den Schoolraad. De scholen, die zich bij een andere groep hadden aangesloten, waren hiervan uitgezonderd. Wanneer het aantal te groot zou worden, konden zij in meerdere groepen verdeeld worden, ieder met een eigen commissie van beroep. De leden hiervan werden door de besturen en onderwijzers gekozen en wel 3 voor ieder.¹⁰⁶⁾

Hierdoor was de commissie 11 echter niet overbodig gemaakt, daar de commissie van beroep alleen ontslagkwesties van onderwijzers kreeg te behandelen. Alle andere zaken konden voor den Schoolraad gebracht worden.

* * *

Voor kerkelijke kwesties in verband met de school was bij art. 12 van de Statuten een aparte commissie ingesteld. Deze bestond uit 7 leden en had in last, „a. ter voorkoming van al zulke geschillen, regelen voor saamwerking van kerkelijk onderscheiden ouders in advies te geven ; b. bij de oprichting van scholen, desgevraagd, de statuten van het schoolbestuur op dit punt na te zien, en c. bij gerezen geschillen een beslechting mogelijk te maken.” De commissie had dus tot taak geschillen te voorkomen en geslagen breuken te genezen. Voor de scholen was het van belang, dat mogelijke kwesties door de statuten werden voorkomen. Wanneer de statuten reeds voorziening boden en er ontstond dan een geschil, dan kon dit niet aan de rechtspraak van den Schoolraad worden onderworpen.

De commissie ontstond in een tijd van kerkelijke beroering. Nog maar enkele jaren tevoren had de Doleantie de kerkelijke wereld in heftige beweging gebracht en had sterke deining veroorzaakt op schoolgebied. Er was dus alle aanleiding tot geschillen. Deze konden van zeer ernstigen aard zijn.

Ernstig was dan ook het geval, dat een deel van het bestuur naar de Gereformeerde kerk was overgegaan. Dan bestond het gevaar, dat er een scheuring kwam, zoodat er een nieuwe school zou worden opgericht.

Zooiets kwam o.a. voor in 1892, toen in verband hiermee op de jaarvergadering de vraag ter sprake kwam, of de Schoolraad zich moest mengen in kwesties, waarin de betrokken besturen zijn hulp en raad niet vroegen. Zooals met meer zaken in die eerste jaren, was de taak van den Schoolraad in dezen nog niet duidelijk afgebakend. Ook waren de besturen niet voldoende op de hoogte, gelijk bleek uit genoemd geval, toen men er niet aan gedacht had de hulp van den Schoolraad in te roepen.

Dit gaf Mr. L. W. C. KEUCHENIUS aanleiding, de volgende motie in te dienen : „De vergadering, gehoord het rapport inzake de schoolkwestie te Z., spreekt de wensch uit, dat bij het ontstaan van geschillen, als die, welke bij het schoolbestuur te Z. zijn gerezen, de medewerking van den Schoolraad voortaan worde ingeroepen, ten einde te beproeven die geschillen uit den weg te ruimen.”

Nu had het moderamen ook al een motie voorgesteld, waarbij het bestuur van Z. beschuldigd werd zijn plicht niet te hebben gedaan. Zij ging uit van de opvatting, dat een bestuur verplicht was, zich tot den Schoolraad te wenden, wanneer er geschil was. De vergadering was het daarmee niet eens en nam de motie-KEUCHENIUS met 40 tegen 22 stemmen aan.

Ds. H. PIERSON oordeelde, dat door dit votum van de vergadering een beginsel prijs gegeven werd en nam hierin aanleiding om als voorzitter te bedanken.

Verschillende invloedrijke personen voerden nu het woord om Ds. PIERSON van zijn besluit af te brengen. Prof. M. NOORDTJIZ sprak eindelijk het verlossende woord, door de volgende motie voor te stellen : „De vergadering, gehoord de discussies en van oordeel, dat in de aanneming van de motie-KEUCHENIUS niet ligt de bedoeling zich te stellen aan de zijde van de eene of andere kerkelijke partij en overtuigd van de zedelijke verplichting van de schoolbesturen, om bij voorkomende geschillen, zich onmiddellijk tot den Schoolraad te wenden, gaat over tot de orde van den dag.”

Dit was een van de weinige moties, die een wezenlijk resultaat voortbracht, want toen zij was aangenomen, kwam de voorzitter, onder krachtig applaus van de aanwezigen, op zijn besluit terug.

Ook in de kerkelijke kwesties kwam het uit, hoe wankel de rechtspositie van de onderwijzers toentertijd was. Het gebeurde, dat een onderwijzer Gereformeerd geworden was, zonder dat hij het bestuur daarvan te voren in kennis gesteld had. Dit vond het feit gewichtig

genoeg, om hem te ontslaan. Dit geval stond niet op zich zelf en nu ondervonden de onderwijzers, hoe zij door het gemis van een goede aanstelling in de moeilijkheid konden geraken.

Toen aan een school een vacature ontstond, dreef de meerderheid van een bestuur door, dat alleen Hervormde sollicitanten werden opgeroepen. De minderheid was hierover zoo ontstemd, dat zij een nieuwe Gereformeerde school wilde stichten.

In de eerste vier jaren van haar bestaan had de commissie nogal eenige zaken te beslechten, maar gelukkig luwde de storm der Doleantie en kwamen de kerkelijke geschillen sporadisch voor. Na 1893 gingen er tal van jaren voorbij, waarin de commissie niet behoefde samen te komen. Een enkele keer beroerde de gezangenkwestie de gemoederen in het dorp H., maar men wist tot overeenstemming te komen.

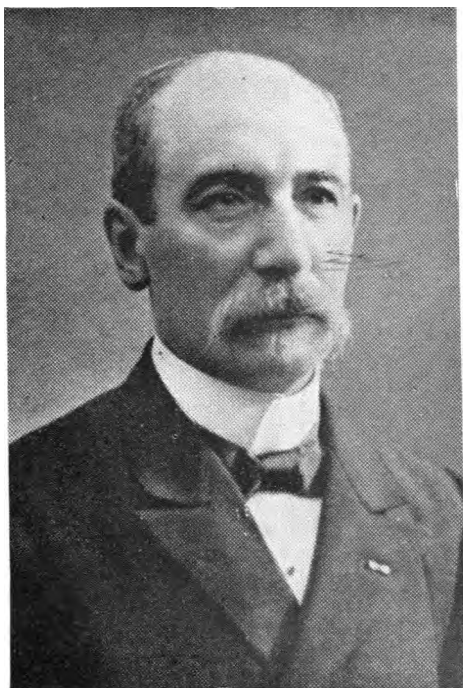
Een ander maal dreigde een Christelijk Nationale school door de actie van den Hervormden predikant uiteengescheurd te worden. De oplossing was niet gemakkelijk, want, zooals een van de commissieleden, die de zaak moesten behandelen, zeide : „Hier komt nog vleesch en wereld bij.” Maar toch, door wederzijdsch begripen en toegeven kwam men gelukkig tot een vergelijk, zoodat de school bestaan bleef.

Op een klein dorp ontstond strijd, doordat een van de Gereformeerde leden van het schoolbestuur tot de Christelijk Gereformeerde kerk was overgegaan en de Hervormde leden zich aan zijn kant schaarden. De commissie volgens art. 12 werd te hulp geroepen om de eendracht te herstellen. Zij raadde aan een nieuw huishoudelijk reglement te maken en de statuten te wijzigen in verband met de nieuwe situatie. Hiertoe ging het bestuur over, waarna de rust terugkeerde.

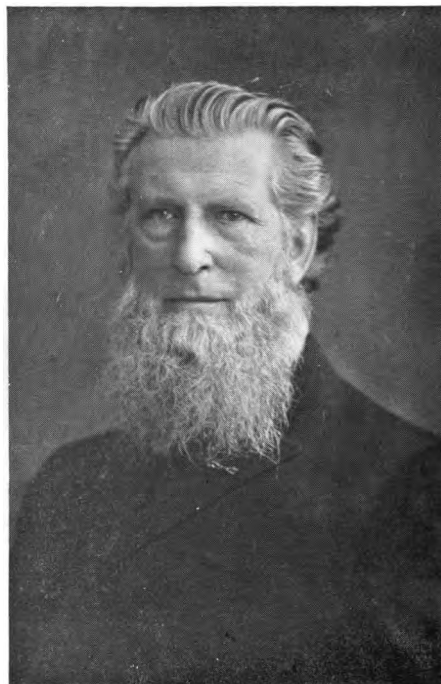
Ook de stichting van een Gereformeerde kerk in Hersteld verband veroorzaakte moeilijkheden op schoolgebied. De meerderheid van het bestuur te O. wenschte nu als grondslag van de Gereformeerde school de belijdenisschriften, zooals ze op de synode van Assen waren geïnterpreteerd. De minderheid beriep zich op de commissie 12, maar dit was niet naar den zin van de meerderheid. Deze wilde de commissie niet eens ontvangen, veel minder zich aan haar eventueel advies onderwerpen. Het resultaat van de arbitrage was daardoor nihil.

Op een andere plaats hielden de Hervormden en Gereformeerden elkaar vrijwel in evenwicht. Toen er een vacature voor hoofd der school ontstond, kon men het in het bestuur niet eens worden, van welke kerkelijke kleur de benoemde moest zijn en de stemmen staakten. Daarom besloot men het lot te werpen, wat de benoeming van een Gereformeerd hoofd tot gevolg had. Maar dit zinde verscheidene Hervormden niet, die nu een actie op touw zetten, om een Hervormde school te stichten.

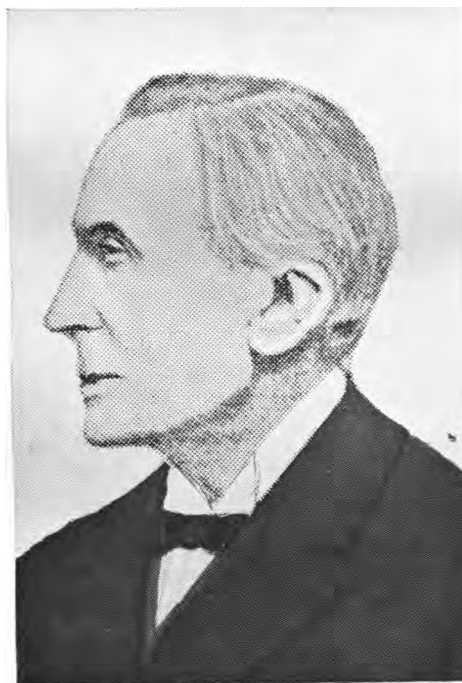
Wij hebben deze gevallen genoemd, om te doen zien, welk soort van geschillen aan de commissie 12 werden voorgelegd. Het is een

D. WIJNBEEK

H. BIJLEVELD

MR. L. W. C. KEUCHENIUS

verblijdend teeken, dat zich in de laatste zeven jaren geen kwesties hebben voorgedaan. Het ware te wenschen, dat de commissie nooit weer bij elkander behoefde te komen.

* * *

Art. 13 van de Statuten luidde : „Voor de zaak der pensionneering van onderwijzers en de verzorging van hun weduwen en weezen, benoemt (de Schoolraad), uit of buiten zijn midden, een commissie van 5 leden, die zich met de bestaande vereenigingen „Johannes” en „Barnabas” in betrekking stelt, en het daarheen tracht te leiden, dat een vaste regeling voor deze aangelegenheid tot stand kome.”

De financiëele positie van de Christelijke onderwijzers was omstreeks 1890 niet schitterend en armoede was onder hen een niet zoo zeldzaam verschijnsel. Nu was dit niet altijd de schuld van de besturen. Wij moeten niet vergeten, dat deze tot 1889 geenerlei vergoeding uit de publieke kassen kregen. Alle kosten voor de school en de onderwijzers moesten door schoolgelden en verder door giften bijeengebracht worden. En daar er niet vele rijken en edelen onder de voorstanders van het Christelijk onderwijs werden gevonden, is het niet te verwonderen, dat de penningmeester heel vaak den bodem van de schatkist te zien kreeg.

Maar er waren ook wel besturen, die meenden, dat een onderwijzer niet zooveel behoefde te verdienen. In dit opzicht waren de meest vreemde opvattingen gangbaar. Alleen wanneer er onderwijzersnood was, gingen de salarissen omhoog. Was er overvloed, dan daalden ze vaak beneden peil. Vraag en aanbod beheerschten gewoonlijk den stand der traktementen.

Het was onmogelijk voor de onderwijzers van hun schriel inkomen nog geld over te leggen voor den ouden dag. Zij bleven daarom in de school, tot ze door seniele aftakeling gedwongen werden, hun arbeid neer te leggen. Hun bleef dan weinig anders over dan armoe te lijden.

Wanneer een onderwijzer stierf, bleef zijn weduwe onverzorgd achter. Want regel was het, dat de besturen zich het lot van de achterblijvenden niet aantrokken. Daarom trachtten de belanghebbenden zich zelf zooveel mogelijk te redden.

In 1872 hadden enkele onderwijzers de vereeniging „Barnabas” opgericht. Als een der aangesloten leden overleed, kreeg de weduwe een bedrag in eens, bijeen te brengen door de deelnemers en een vaste jaarlijksche bijdrage, die uit de contributies werd verkregen. Dit waren wel geen groote bedragen, maar toch voldoende, om den allerergsten nood te voorkomen.

Zes jaar later, in 1878, stichtten anderen de vereeniging „Johannes”, die een fonds vormde, tot ondersteuning van bejaarde en zieke onderwijzers bij het Christelijk onderwijs.

Niettegenstaande deze pogingen, om het lot te verbeteren van hen, die hun krachten gegeven hadden voor de school met den Bijbel, was het lot van deze ouden van dagen vaak treurig en werd er in hun gezinnen veel stille armoede geleden. Dit was van algemeene bekendheid onder de voorstanders van het Christelijk onderwijs, maar het scheen, dat er weinig aan te doen was. Toch wilde de Schoolraad het nu probeeren en daaraan had de commissie volgens art. 13 haar ontstaan te danken.

De bedoeling van de oprichters van den Schoolraad was, dat de besturen voortaan zouden doen wat „Barnabas” en „Johannes” tot nu toe gedaan hadden. Ds. PIERSON wist wel, dat deze colleges er zich maar al te vaak met wat vrome woorden hadden afgemaakt en hij gispde deze houding in de jaarvergadering van 1891, toen hij zeide, dat de besturen niet moesten zeggen: „De onderwijzers moeten hun zaak in de hand des Heeren stellen en alles wagen in het geloof”, want, ging hij voort, dan zeg ik: „Gij schoolbesturen, vergt dit niet van de onderwijzers, maar eerst van u zelve en brengt dat, door aan uw verplichting te voldoen, in de praktijk.”

In deze vergadering werd er ook op gewezen, dat tal van besturen al te veel de onderwijskrachten exploiteerden en voor weinig geld hen veel lieten doen. Men hoopte, dat het nu beter zou worden, dat nu de besturen den onderwijzers de hand zouden reiken.

De commissie had al dadelijk de hand aan den ploeg geslagen en in Augustus 1891 aan alle onderwijzers van de scholen met den Bijbel een circulaire gezonden over hun betrekking en die van hun schoolbesturen tot „Barnabas” en „Johannes”. Uit de antwoorden bleek, dat de besturen zich nog zeer weinig hadden bekommerd om het lot van de weduwen en weezen van Christelijke onderwijzers en dat zij hen, die niet meer konden werken, hetzij door invaliditeit of door ouderdom, onverzorgd van zich lieten gaan.

Ook in deze zaak heeft het moderamen aan de commissie het werk nog al eens uit de handen genomen. Zoo zond het circulaire aan de besturen met de vraag: „Op hoedanige wijze kan, naar uw meening, met het oog op het belang van het onderwijs, zoowel als op dat van de onderwijzers, het best verzekerd worden de toekomst van de onderwijzers en van hun weduwen en weezen?” Uit de antwoorden bleek, hoe bitter weinig belangstelling er bij deze colleges was voor het lot van hun medebroeders en zusters. Allereerst kwam dit uit in het aantal antwoorden. Slechts 87, d.w.z. 27 % van de aangesloten scholen hadden iets van zich laten hooren en hiervan waren er verscheidene, die blijken gaven van koude onbewogenheid.

Sommige besturen waren van oordeel, dat zij geen andere dan contractueele verplichtingen ten opzichte van hun onderwijzers hadden, anderen, dat de onderwijzers zelf voor hun toekomst moesten zorgen,

weer anderen, dat geen voorzieningen daaromtrent noodig waren, daar men alles aan God moest overlaten en dat de achtergebleven behoeftige weduwen en weezen door de diaconie geholpen konden worden. Eén bestuur verklaarde zelfs, niet in te zien, hoe het ooit in het belang van het onderwijs kon zijn, te zorgen voor onderwijzers en hun weduwen en weezen, „daar alles, hiervoor uitgegeven, schadepost op de schoolrekening zou blijken”, en de onderwijzers met f 700.— à f 800.— toch al een vrij gelukkige positie innamen.

Gelukkig waren niet alle besturen zoo onbarmhartig. Eén kwam zelfs met het denkbeeld van een pensioenwet, waarbij de onderwijzers en onderwijzeressen op 60- en 55-jarigen leeftijd zouden kunnen worden gepensionneerd. Dit bestuur was hierin zijn tijd zeker een halve eeuw vooruit. Andere spraken zich eveneens uit voor verzorging van oude onderwijzers en de achtergebleven betrekkingen. De gedachte werd ook naar voren gebracht, dat de in leven zijnde onderwijzers barmhartigheid moesten beoefenen jegens de gezinnen, die onverzorgd waren achter gelaten.¹⁰⁷⁾

De vraag was nu, of er nog wat kon gedaan worden. De commissie meende, gezien de antwoorden, dat de tijd nog niet aangebroken was, om met vaste voorstellen aangaande deze materie te komen. Hiermee was Prof. Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN het niet eens. Hij meende, dat er toch wel een regeling te treffen zou zijn. De vergadering zag er weinig licht in. Men had gedaan, wat men kon. De aandacht was nu op de zaak gevestigd en den schoolbesturen en onderwijzers werd aanbevolen „Barnabas” en „Johannes” te steunen.

Het was een poover resultaat en de Schoolraad was een droeve ervaring rijker geworden. Duidelijk was het ook nu weer uitgekomen, dat de verhoudingen bij het Christelijk onderwijs niet altijd waren, zooals ze naar den geest van de H. Schrift moesten zijn.

Bij de organisaties was de zaak der salariering van de onderwijzers urgent. De Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs had een advies voor de schoolbesturen omtrent deze materie opgesteld, evenzoo de afdeling Amsterdam van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen en de Schoolraad. Daarnaast was er een advies gepubliceerd in het blad „Vooruit”, van de hand van G. K. WESTERHOFF, van Franeker. De eerste drie gingen uit van het beginsel, dat iedere school voor zijn eigen onderwijzers zorgt, het laatste, dat alle Christelijke scholen gezamenlijk de onderwijzers moesten onderhouden.

Het advies van den Schoolraad kwam in de jaarvergadering in 1893 aan de orde. Nu er nog drie andere waren gepubliceerd, was de moeilijkheid ontstaan, hoe men, hierop onvoorbereid, den besten weg zou bewandelen. Daarom stelde J. C. WIRTZ voor een commissie van onderzoek van 5 leden te benoemen, die trachten zou de 4 voorstellen

met elkaar in overeenstemming te brengen, zoodat er één algemeen advies zou ontstaan.

Dit voorstel had een levendige gedachtenwisseling ten gevolge. Nadat voor- en tegenstanders aan het woord geweest waren, bracht de voorzitter het advies van den Schoolraad in behandeling. Ook hierover ontspon zich een breede discussie, waarin bij herhaling werd betoogd, dat deze regeling, wegens de hooge kosten, onuitvoerbaar was. Prof. Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN zeide, dat de bezwaren, die hij gehoord had, hem er toe gebracht hadden voor te stellen, het advies niet in stemming te brengen. De voorzitter was het hiermede eens en kwam nu met de volgende motie: „De vergadering, gehoord de discussies over de regeling van de salarissen der onderwijzers aan de scholen met den Bijbel voor lager onderwijs, noodigt het moderamen uit, deze zaak nader te overwegen en in een volgende algemeene vergadering een advies uit te brengen.” Deze motie werd met algemeene stemmen aangenomen.

Een jaar later kwam dus het rapport van het moderamen. Wegens het belang van de zaak der salarieering willen we dit eenigszins uitvoerig behandelen, vooral ook, om kennis te nemen van de beginselen, die men in dien tijd voorstond omtrent het loon, dat de onderwijzer voor zijn arbeid moest ontvangen.

Volgens het rapport kon „in het stelsel der vrije scholen geen regeling wortel schieten, die niet uitgaat van de belangen der beide betrokken partijen”. Daarom „dringt bij de regeling van het onderwijzerssalaris altijd deze eenvoudige vraag op den voorgrond, niet wat zijt gij waard, maar wat zijt gij *mij* waard?”

Het is dus onjuist het salaris te verhoogen, omdat iemand een of meer bij-acten bezit. Dit is het systeem van de overheid, omdat de wetgever wel uiterlijke kenteekenen moet aannemen voor de berekening van het traktement.

Volgens deze beschouwing moet ook het huwelijk buiten beschouwing blijven. Immers de gehuwde onderwijzer zal meer voor zijn onderhoud nodig hebben dan de ongehuwde, aan wien het bestuur de voorkeur zal geven in het financieel belang van de school.

De vrije school is alleen bestaanbaar onder de vrije werking van de maatschappelijke verhoudingen. Hiervan is het logisch gevolg, dat het salaris afhangt van het aantal onderwijzers. Hoe grooter het aanbod is, des te lager het traktement.

Het is nu de vraag, of wij als mensch en als Christen niet verplicht zijn de treurige gevolgen tegen te gaan, die in sommige gevallen aan deze vrije werking der maatschappelijke krachten verbonden zijn. Het antwoord kan niet anders dan bevestigend luiden. Op welke wijze zal dit moeten geschieden? De onderwijzers en de besturen moeten

zich ieder afzonderlijk met elkander verbinden, om voor de bescherming van hun belangen te zorgen. Dit moet niet gebeuren door strijd, maar door overleg. Zoo kan men komen tot eenige algemeene voorwaarden, waaraan beide partijen gebonden zijn. De Schoolraad zou hierbij gevoelig als tusschenschakel dienst kunnen doen, daar hij zoowel de onderwijzers als de besturen vertegenwoordigt.

Bij de bepaling van de hoogte van het salaris moet men uitgaan van het bedrag, dat in billijkheid een onderwijzer voor zijn levensonderhoud noodig heeft. Dit is de basis en nu moet ieder vrij zijn daarboven te bedingen, wat hij meent, dat goed is. Dan kan de onderwijzer zijn persoonlijke verdiensten en zijn acten laten gelden.

Lager dan de salarisisbasis zou geen schoolbestuur mogen gaan, gebruik makende van tijdelijke ongelegenheid van den onderwijzer. Evenmin mag het iemand onder de „markt” aanstellen, wanneer het zich in geldverlegenheid bevindt. Liever moet het dan de hulp aan anderen vragen, om aan zijn verplichtingen tegenover den onderwijzer te voldoen.

Een andere regel, waarnaar men moet salarieeren, is, dat het traktement afhankelijk moet zijn van den diensttijd en de ervaring van den onderwijzer. Daardoor zal hij ook, wanneer hij op zekeren leeftijd gekomen is, kunnen huwen.

Het hoofd van een school moet meer salaris ontvangen dan een gewoon onderwijzer en wel, omdat hij gewoonlijk ouder is en omdat hij, door zijn meerdere verantwoordelijkheid, hooger prestatie levert.

Het is noodzakelijk, dat er maatregelen genomen worden, om de onderwijzers een pensioen te verzekeren. Daarvoor moeten beide partijen premie betalen.

Wanneer men naar deze regelen handelde, zou elk onderwijzer kunnen ontvangen, wat noodig was voor kost en inwoning, plus b.v. f 200.—, terwijl bovendien door het schoolbestuur of den onderwijzer of beide zekere premie voor pensioen zou moeten worden gestort.

Het salaris zou kunnen worden vermeerderd met 10 tweejaarlijksche verhoogingen van f 25.—. Wil een onderwijzer aanspraak maken op een verhooging, dan moet hij minstens 2 jaren aan de school verbonden blijven, anders vervalt zijn recht daarop.

Het salaris van een hoofd der school zou bestaan uit hetgeen noodig is voor vrije woning en vrijdom van gemeente- en personeele belasting plus b.v. f 800.—. Deze som zou vermeerderd worden met 4 vijfjaarlijksche verhoogingen van f 50.—.

Aan dit rapport voegde de commissie volgens art. 13 een concept-regeling voor de pensionneering van onderwijzers aan de scholen met den Bijbel.

Hierin werd op den voorgrond geplaatst, dat de onderwijzer aan een Christelijke school zich in een veel nadeeliger positie bevond, dan

die aan de openbare. Deze kreeg na volbrachten dienstdtijd levenslang pensioen, de eerste in het geheel niet. Daarbij kwam, dat zijn salaris zoo laag was, dat hij niet in staat was op eenige wijze voor den ouden dag te zorgen.

De schoolbesturen hebben er eveneens belang bij, dat zij de onderwijzers, als zij onbruikbaar geworden zijn, gemakkelijk kunnen ontslaan. Het is ook moeilijk voor hen zoo iemand onverzorgd aan den dijk te zetten.

Beide partijen moeten dus met elkaar overleggen, om tot een oplossing te komen. Het is billijk en eisch van Christelijke liefde, dat het schoolbestuur den onderwijzer in staat stelde, dat hij voor zijn pensioen, ten minste gedeeltelijk, kan betalen. Het overgrootste deel zal van de besturen moeten komen. Het zou voor deze gemakkelijker gemaakt worden, wanneer zij zich tot een bond aaneensloten. Voor f 25.— per jaar en per onderwijzer, betalende van diens 19e tot zijn 65e jaar toe, zou deze een pensioen van f 600.— kunnen verkrijgen tot zijn dood toe.

De mogelijkheid van uitgesteld pensioen werd ook onder de oogen gezien. Wanneer de onderwijzer ouder is dan 19 jaar bij het begin van betaling der premie, dan zal deze hooger moeten worden. Het meerdere bedrag zal dan echter voor rekening van den betrokkene komen.

Het salarisrapport kwam in de vergadering van 1894 in bespreking. Algemeene instemming vond het daar zeker niet. De afgevaardigden van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen en van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs verklaarden zich tegen de behandeling er van en wilden, dat het naar de hoofdbesturen zou gezonden worden, om daar eerst te worden besproken.

Hiertegen verzetten zich de voorzitter en DE SAVORNIN LOHMAN. Zij wilden het rapport nu behandelen, vooral omdat de vergadering nu geen bindend besluit zou nemen en er dus gelegenheid genoeg zou zijn voor de hoofdbesturen, om het rapport van alle kanten te bezien.

De vergadering was het hiermee eens. Bij de discussie werd er op gewezen, dat het rapport door vele onderwijzers slecht ontvangen was. Dit was ook inderdaad het geval. Zij gevoelden een teleurstelling, die tot uiting kwam op de onderwijzersvergadering te Rotterdam, den 17en Maart 1894 gehouden.

Dit kwam ook uit in een „open brief” van eenige Christelijke onderwijzers aan de leden van het moderamen.¹⁰⁸⁾ Zij kwamen er tegen op, dat „een billijk verlangen naar lotsverbetering” socialistisch werd genoemd. Zij wilden een stand van onderwijzers scheppen, waarin men op 25-jarigen leeftijd met vrouw en een of meer kinderen, als onderwijzer „menschwaardig” kon bestaan. Allereerst moest daarom gevraagd worden, wat de onderwijzers noodig hebben, om zoo te kunnen leven.

Hoewel zij tegen een allesbeheerschend ingrijpen van den staat waren, wilden zij toch niet elke bemoeiing van de overheid afwijzen. Ook protesteerden zij tegen het toepassen van de wet van vraag en aanbod, alsmede tegen de uitdrukking: wat zijt gij mij waard?

In de jaarvergadering van den Schoolraad verdedigde DE SAVORNIN LOHMAN het rapport. Het schijnt, dat er eenige spanning onder de aanwezigen was. Tenminste LOHMAN meende, dat de critiek op het rapport eigenlijk tegen hem gericht was. Zoo verklaar ik tenminste zijn uiting: „Nu men eenmaal wantrouwen gewekt heeft in den steller van het rapport, is het natuurlijk, dat men voortgaat om het rapport te veroordeelen.”

Velen hebben in de vergadering over het rapport hun stem laten hooren, verschillende bezwaren werden gemaakt en over elk der drie deelen werd gestemd. Tot een beslissing kwam men niet, daar behalve die der Unie, de afgevaardigden van de hoofdvereenigingen zich buiten stemming hielden.

Na afloop van de behandeling deelde de secretaris mede, dat het de bedoeling van den Schoolraad was, het rapport in het eerstvolgende jaarverslag te plaatsen, zoodat er dan voor allen gelegenheid was het grondig te bezien. Daarna werd er nog nagepraat over de houding van de gedelegeerden der drie hoofdvereenigingen, die de voorzitter ten zeerste afkeurde. ¹⁰⁹⁾

Het volgend jaar kwam het rapport, dat enkele wijzigingen had ondergaan, opnieuw in de algemeene vergadering. De drie hoofdvereenigingen hadden hun adviezen aan den Schoolraad toegezonden, maar de eensgezindheid was nog verre te zoeken. Dit bleek wel uit den heftigen aanval van den afgevaardigde van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, H. BIJLEVELD.

Allereerst achtte hij het uitgangspunt: „wat zijt gij mij waard?” verkeerd. „Men had voorop moeten stellen, dat wij Christenen, belang hebben bij goed Christelijk onderwijs en daarna rekening moeten houden met de praktijk des levens, waarbij de vraag te pas komt, wat een goed Christelijk onderwijzer verdienen moet.” Wanneer het uitgangspunt goed geweest was, was ook het belang van het huwelijk tot zijn recht gekomen, evenals de verhouding tusschen hoofd en onderwijzer. De zinsnede omtrent het salaris van het hoofd was al heel aanvechtbaar. Zoo iets had niet in een rapport voor Christelijke onderwijzers mogen staan. Wij moeten streng vasthouden aan de stelling, dat het hoofd de baas is. Daarom moet hij meer salaris hebben.

Vandaar dat de hoofdcommissie van C. N. S. uitdrukkelijk protesteerde tegen de algemeene strekking van het rapport.

DE SAVORNIN LOHMAN betreurde dezen aanval, dien hij niet had verwacht. De beschuldiging, dat het rapport niet Christelijk is, dat het

niet gerekend heeft met Gods Woord, dat het uitgaat van een wereldsch beginsel, maakte op hem een onaangename indruk. Hij verdedigde het rapport en de strekking er van en ontkende ten sterkste, dat het van een onchristelijk standpunt zou uitgaan.

Dit duel bracht de gemoederen in beweging. BIJLEVELD ging een stapje terug, toen hij zeide, dat „de nadere verklaring van het moderamen over het uitgangspunt beter is, dan het rapport het aangeeft.” De voorzitter was hiermee echter niet tevreden en scherp antwoordde hij : „Het advies van C. N. S. is zeker wel Christelijk, omdat er nog al stichtelijke woorden in voorkomen, die wij meenden, in ons rapport niet noodig te zijn, omdat het van een Christelijk lichaam uitging. Als men dit er niet in kan proeven, dan ligt dit aan de smaakorganen.”

Ook andere aanwezigen keerden zich tegen BIJLEVELD, die nu weer een stap terug ging en zeide, „dat C. N. S. niet gezegd heeft, dat het rapport onchristelijk is”, maar dat zij alleen vraagt of de goede lijn er in is.

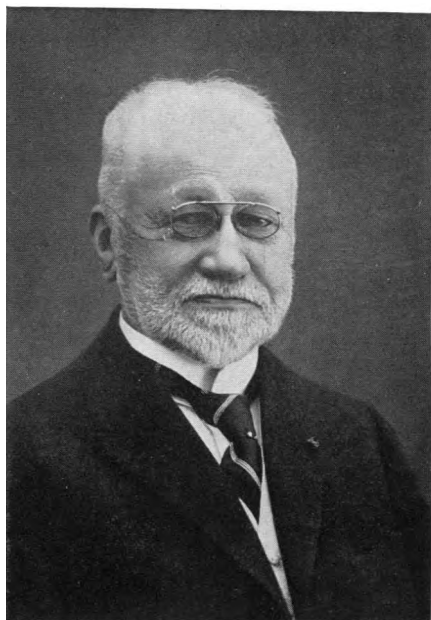
Voorals Ds. A. DE GEUS viel BIJLEVELD heftig aan en sommeerde hem tot tweemaal toe te bewijzen, dat het rapport onchristelijk was. Deze trachtte hieraan te ontkomen door te zeggen, „dat C. N. S. alleen de vraag heeft gesteld, of de ordonnantiën Gods als uitgangspunt genomen zijn of dat een ander beginsel op den voorgrond is geplaatst. Zegt het moderamen : „ons uitgangspunt is naar Gods Woord, dan zijn we klaar.”

Maar nu nam LOHMAN nogmaals het woord. Hij kwam met kracht op tegen de houding, die BIJLEVELD had aangenomen tegen het rapport, een houding, die begon met een beschuldiging en eindigde met een vraag.

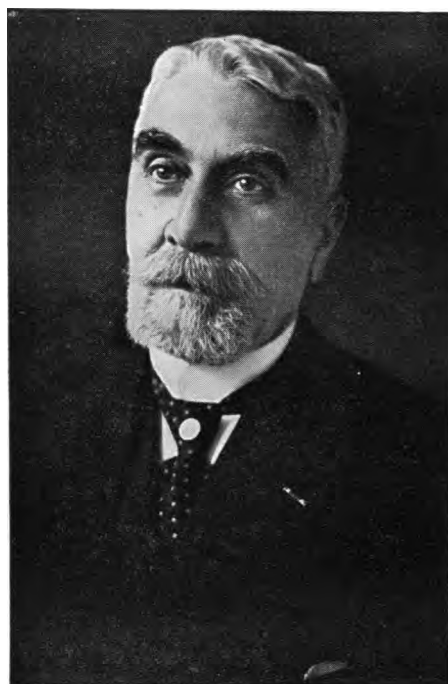
Na eenige detailpunten van het rapport in bespreking te hebben gebracht, sloot de voorzitter de behandeling van het salarisrapport.

In deze vergadering was ook gesproken over de concept-regeling voor pensionneering, die door de commissie volgens art. 13 was ingediend. Zij had verschillende pogingen in het werk gesteld, om te komen tot een bevredigende oplossing voor bejaarde onderwijzers, maar tot een resultaat was zij niet gekomen.

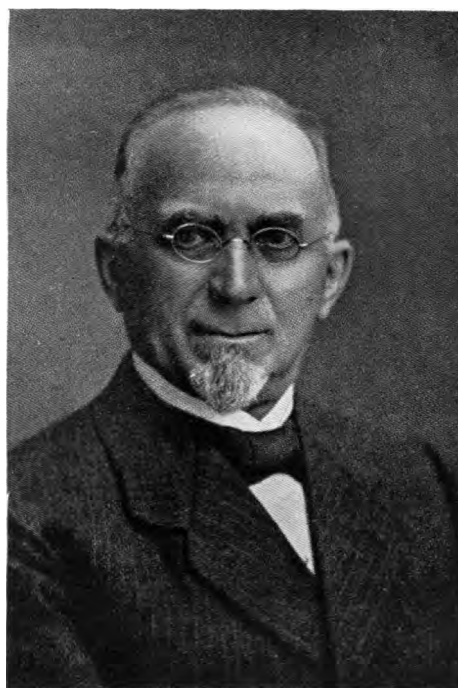
De regeling van de commissie was zeer onheusch ontvangen. Een oplossing gaf de vergadering ook niet. DE SAVORNIN LOHMAN legde bij de besprekingen er den nadruk op, dat in vorige jaren de Christelijke onderwijzers den moed gehad hebben, om zonder berekening voor den ouden dag het Christelijk onderwijs te dienen. Nu zijn zij oud en hebben geen pensioen. „Deze kwestie kan door geen plan of becijfering worden opgelost. Voor die onderwijzers is niet gezorgd, maar wij, voor wie zij zich opofferden, zijn, ieder naar zijn vermogen, verplicht daarvoor te zorgen en het geld bijeen te brengen.”

J. C. WIRTZ CZN.

H. J. VAN WIJLEN

DS. A. DE GEUS

Het zou nog vele jaren duren, voor er uit particuliere bronnen voor de oud-strijders werd gezorgd.

In de jaarvergadering van 1896 werd weer over het rapport betreffende de salariëering gesproken. Uit de discussie blijkt, dat er op dit gebied nog heel wat te wenschen over bleef, dat de traktementen over het algemeen veel te laag waren en de besturen wel eens wat heel gauw verklaarden, dat er geen geld was, voordat zij alle krachten hadden ingespannen, om het te verkrijgen, zoodat de onderwijzer gewoonlijk de grootste contribuant van de school werd.

WIRTZ drong er daarom bij den Schoolraad op aan, dat deze de besturen zou wijzen op de verplichting, die zij hebben ten opzichte van de hoofdonderwijzers, die in staat gesteld moesten worden, om hun gezin te onderhouden.

N. OOSTERBAAN viel WIRTZ bij en vroeg of de salarisregeling, als ze werd aangenomen, ook zou worden uitgevoerd. De kansen hiervoor stonden niet gunstig, vooral niet, wanneer eerst, zooals de voorzitter had gezegd, het gewijzigd Unierapport moest verwezenlijkt worden.

Nadat nog enkele punten waren behandeld, werd de salarisregeling aangenomen, zoodat er nu propaganda voor kon worden gemaakt, door zedelijke pressie op de schoolbesturen uit te oefenen.

Er bleef altijd nog de kwestie van de pensionneering. Het scheen, dat deze zou blijven steken, tenminste, de commissie volgens art. 13 had in 1896 geen vergadering gehouden. Zij verklaarde, dat er niets te doen was geweest, daar het geld ontbrak.

Wel had de Schoolraad herhaaldelijk de besturen opgewekt, om gedeeltelijk de premie voor een pensioenfonds te betalen, maar het had geen resultaat opgeleverd. Meer kon de Schoolraad niet doen, omdat de onderwijzers het rapport van 1895 verworpen hadden. Dezen moesten nu zelf maar de hand aan den ploeg slaan. In zekeren zin hadden ze dit ook gedaan. A. KLOOSTERMAN had het initiatief genomen tot de oprichting van „het pensioen- en ondersteuningsfonds voor Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland”. Dit wilde de ouderen helpen, voor wie „Johannes” niets doen kon, omdat men geen lid kon worden, wanneer men de 55 jaar was gepasseerd.¹¹⁰⁾

In deze vergadering werd ook de vraag behandeld, die door de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs was gesteld : „Is het ook raadzaam en in 't belang onzer Christelijke scholen, dat, in samenwerking met de andere bestaande onderwijsverenigingen, de Schoolraad zich tot de regeering wende met het verzoek, dat de traktementen der onderwijzers *bij de wet* geregeld worden ; en dat in verband daarmee de rijksbijdrage voor die scholen worde verhoogd ?”

Het was met schroom, dat Gereformeerd Schoolonderwijs deze

vraag hier te berde bracht. Zij was reeds behandeld in haar jaarvergadering van 28 Mei 1896 en daar was ook op de gevaren gewezen, die er verbonden waren aan de verwerkelijking van dit idee. Daar had de meerderheid zich uitgesproken voor de regeling der salarissen bij de wet, maar tevens besloten, dat men zich niet tot de regeering zou wenden, voordat ook de andere vereenigingen zich hadden uitgesproken.

Zoo kwam het, dat nu in den Schoolraad deze kwestie was opgeworpen. Hier was men zich van de bezwaren terdege bewust en vooraanstaande mannen waarschuwden er dan ook tegen. HEEMSKERK en DE SAVORNIN LOHMAN wezen er op, dat de vrijheid van onze scholen verkort zou worden, zoodra de staat hierin zeggenschap zou krijgen.

Ook onderwijzers lieten zich hooren. HUSEN, EMOUS, KORFKER, OOSTERBAAN en NOGAREDE zeiden er het hunne van. En dat was niet altijd in den geest van de vorige sprekers. Dit was wel te verstaan, want zij waren belanghebbenden. Wel had het hoofdbestuur van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen de vraag van Gereformeerd Schoolonderwijs ontkennend beantwoord, maar volgens EMOUS was het in zijn meerderheid voor een salarisregeling bij de wet vastgesteld. Alleen meende het, dat de tijd er niet rijp voor was.

Toen de zaak van verschillende kanten belicht was en men niet tot een besluit kwam, stelde Prof. M. NOORDTJIJ de volgende motie voor, die met algemeene stemmen aangenomen werd : „De vergadering van oordeel zijnde, dat in den bestaanden toestand, alle verbetering ten opzichte van de salarisregeling voor de onderwijzers aan de Christelijke scholen, onuitvoerbaar moet worden geacht, meent, dat dit onderwerp in verband behoort te worden gebracht met het Unierapport en het advies, dat daarover door de Unie wordt ingewacht.”

In de jaarvergadering van 1898 kwam van het schoolbestuur te Bedum de volgende vraag in : „Wat kan de Schoolraad doen om aan te dringen op verhooging der rijksbijdrage in verband met de salarisregeling bij de wet?” Hierdoor kwam feitelijk opnieuw de salariskwestie van het vorige jaar ter tafel. J. C. WIRTZ, die hoogstwaarschijnlijk wel de auctor intellectualis er van was, lichtte de vraag omstandig toe. Bespreking volgde er echter zoo goed als niet op.

Dit was evenmin het geval met het rapport van de commissie volgens art. 13, hoewel deze in het afgelopen jaar wel actief geweest was. Zij had „van Noord tot Zuid de alarmklok geluid over de toekomst der Christelijke onderwijzers, als ze oud zullen geworden zijn.” In Juli 1897 was er een circulaire verzonden door het geheele land, waarin de schoolbesturen en onderwijzers werden aangemaand aan deze zaak ernstige aandacht te besteden. Bij de circulaire was een verklaring gevoegd, met het verzoek, deze als bewijs van instemming aan de commissie te zenden.

De belangstelling bleek uiterst gering te zijn. Den 1en October 1897 waren slechts 145 verklaringen van de 609 schoolbesturen terugontvangen, terwijl 396 van de 2191 onderwijzers iets van zich hadden laten hooren. Het kwam de commissie voor, dat men, gezien dit resultaat, de gedachte aan een nieuw pensioenfonds moest loslaten.

Daarna verzond de commissie een tweede circulaire, waarin aan hen, die de eerste hadden teruggezonden, enkele vragen gericht waren omtrent aansluiting bij een of ander bestaand fonds. Bemoedigend was ook dit resultaat niet. De commissie constateerde, dat van een algemeen pensioenfonds voor Christelijke onderwijzers nimmer iets zou komen. „Verreweg de meeste onderwijzers zijn onwillig om iets op te sparen en over te leggen, iets te vergaderen tegen den winter huns levens. En de schoolbesturen schijnen, om wat reden dan ook, er zich liever buiten te houden. Over het algemeen betreurt de commissie, dat, om welke reden dan ook, op vele plaatsen een minder aangename verhouding tusschen schoolbesturen en onderwijzers bestaat.”

Het is geen optimistisch beeld, dat hier geteekend wordt. Was dan alle werk van de commissie vergeefs geweest? Zoo wilde zij het niet beschouwen. Zij vond het moedgevend, dat de zaak bij de schoolbesturen aanhangig gemaakt was, dat het zaad gestrooid was. „Feitelijk is er reeds vrucht geoogst.” Want er waren schoolbesturen, die aan de roepstem gehoor gegeven hadden, zoodat tal van onderwijzers door hen in staat gesteld waren, om zich in een pensioenfonds of verzekering-maatschappij te laten inschrijven.

Het was toch een hoopvol begin, al maakte één zwaluw nog geen lente. Dat begreep de commissie ook, die hoopte „tijdig en ontijdig, op hetzelfde aanbeeld te (blijven) slaan.”

Dit was zeer noodzakelijk, daar de zorgen in de gezinnen der onderwijzers zich vermenigvuldigden. Het is dan ook geen wonder, dat zij, bij verhoogen van het subsidie, reikhalzend uitzagen naar een gedeelte van de verkregen gelden. Hun hoop werd verlevendigd, toen de leerplichtwet was aangenomen.

Deze legde zwaardere lasten op de gemeente- en schoolbesturen, d.w.z. dat de voorstanders van het Christelijk onderwijs hun belastingbiljet verhoogd zagen en meer zouden moeten bijdragen voor hun eigen school. De minister had de onrechtvaardigheid ervan ingezien en beloofde meer subsidie. Het was van belang, dat dit gelijktijdig met de invoering van de leerplichtwet zou ingaan en het is begrijpelijk, dat er schoolbesturen hierover ongerust waren. Deze ongerustheid weerspiegelde zich in een tweetal voorstellen, die op de jaarvergadering van 1901 werden ingediend.

We kunnen niet ontkennen, dat bij verscheidene besturen in deze zaak een zekere laksheid was waar te nemen. De Schoolraad was

actief geweest en had aan 651 besturen een circulaire gezonden met vragen om duidelijke inlichtingen, maar 157 er van hadden niets van zich laten hooren. DE SAVORNIN LOHMAN liet hierover dan ook zijn afkeuring blijken. Hij voerde n.l. het woord over de ingediende voorstellen in verband met de eventueele vermeerdering van subsidie. Wij kunnen hem beschouwen als de verbindingsschakel tusschen den Schoolraad en de volksvertegenwoordiging. Dit had voor hem echter ook een onaangenamen kant, daar er wel eens onder de broederen waren, die zijn houding in de Kamer aan critiek onderwierpen. Maar gewoonlijk waardeerde men zeer wat LOHMAN voor het Christelijk onderwijs deed. Daarom luisterde men in de jaarvergaderingen in den regel naar zijn raad en dit was ook het geval in 1901. Hij beloofde hier, dat in de Tweede Kamer alles zou gedaan worden, wat mogelijk was, om aan de bezwaren tegemoet te komen en diende de volgende motie in: „De Schoolraad, van oordeel, dat door het ingediende wetsontwerp tot wijziging van de artt. 26, 45 en 54bis der wet op het lager onderwijs in meer dan een opzicht verscheidene bijzondere scholen, reeds nu en zeer vele, vooral de kleinere dier scholen, *op den duur* in slechter financiëlen toestand zullen gebracht worden, dan waarin zij thans verkeeren, hoopt, dat de pogingen door de verdedigers der bijzondere scholen aan te wenden om het ontwerp van die gebreken te zuiveren, met goeden uitslag zullen bekroond worden.” Met algemeene stemmen werd deze motie aangenomen.

Leerplicht- en subsidiewet kwamen in den loop van 1901 in het Staatsblad, waardoor de hoofden der scholen meer werkzaamheden en de schoolbesturen meer geld in 't laadje kregen. Wat moest er met dit meerdere subsidie gedaan worden? Deze vraag hield de gemoederen bezig en in menig onderwijzersgezin gloorde de hoop op eenige verruiming van inkomsten.¹¹¹⁾

De Schoolraad was van de redelijkheid hiervan overtuigd, wat bleek uit het voorstel in de jaarvergadering van 1903, dat van de verhoogde rijksbijdrage f 100.— wilde bestemmen voor de verplichte hoofdacte, f 60.— in verband met de leerplichtwet en f 25.— voor den gehuwden onderwijzer boven de 28 jaar.

Dit was geen wettelijke verplichting, de schoolbesturen konden met deze gelden doen, wat zij verkozen. Zij waren nu in de gelegenheid hun goeden wil te toonen. Door verschillende sprekers werd er den nadruk op gelegd, dat nu het subsidie verhoogd was, de besturen zedelijk verplicht waren de salarissen te verbeteren, wat door den voorzitter nog eens werd onderstreept.¹¹²⁾

Zoo kwam er meer en meer een drang, om de onderwijzers in een financiëel betere positie te brengen. Het begon er voor hen beter uit te zien. Sinds 1901 was het ministerie-KUYPER aan het bewind gekomen

en op den premier waren aller oogen gevestigd. Hij had beloofd verruiming te geven voor het Christelijk onderwijs. In 1904 diende hij dan ook de wetsontwerpen in tot regeling van de pensioenen der onderwijzers aan bijzondere scholen en van hun weduwen en weezen.

Met alle waardeering voor het hun gebodene, brachten de onderwijzers in een adres van de heeren SCHOLTENS c.s. aan de Tweede Kamer eenige wenschen naar voren, die door de commissie volgens art. 13 werden overgenomen. Ook zij zond een request aan de volksvertegenwoordiging met een viertal wenschen, n.l. „de opneming van alle onderwijzers aan bijzondere scholen ; de werkelijk genoten jaarwedde zij grondslag der pensioenberekening ; de terugwerkende kracht bepale zich niet tot de wet-MACKAY, maar strekke zich ook uit tot de vorige wetten ; de opneming der onderwijzers aan bijzondere kweekscholen.”

Deze ontwerpen hielden o.m. in, dat de onderwijzers 7 % van hun salaris als pensioenpremie zouden moeten betalen. Wel had men de verwachting, dat het ministerie een betere salariëering zou invoeren, maar deze was er nog niet. Daarom drong de commissie 13 er bij de besturen op aan, dat deze voorloopig de jaarlijksche premies voor de onderwijzers zouden voldoen.¹¹⁹⁾

Het volgend jaar mocht de commissie met blijdschap constateeren, dat aan de meeste bezwaren door het adres-SCHOLTENS tegen het concept-pensioenwet aangevoerd, door de regeering en de volksvertegenwoordiging was tegemoet gekomen.

In dezelfde algemeene vergadering, waarin deze commissie dit rapport uitbracht, zou ook in behandeling komen het onderwerp, dat door den Schoolraad aan de orde gesteld was : „Bespreking van het wetsontwerp tot regeling van het pensioen der onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede van de weduwen en weezen der onderwijzers aan bijzondere scholen, vooral met het oog op het verkrijgen van de inkoopsum, strekkende om vroegeren diensttijd geldig te maken.”

Daar J. C. WIRTZ, die het onderwerp zou inleiden, niet ter vergadering aanwezig was, kon een vruchtbare bespreking er van niet plaats vinden, te meer niet, omdat nu ook geen kennis genomen kon worden van het rapport, dat hij zou uitbrengen na overleg met „Barnabas” en „Johannes”. Deze zaak werd nu overgedragen aan de commissie volgens art. 13.

De nieuwe salaris- en pensioenwetten, die in 1905 waren aangenomen, brachten in de financiële verhoudingen groote veranderingen. De schoolbesturen moesten minstens het door de wet bepaalde minimumsalaris uitbetalen, dat het rijk hun zou vergoeden. Niet weinige gingen daar niet boven uit.

Een andere kwestie, die zich voordeed was het inkoopen van de onderwijzers in het pensioenfonds. De Schoolraad stak de helpende

hand uit, daar het voor de meesten niet mogelijk was deze som te betalen. Hij stichtte „een hulpfonds voor de inkoopsom van het onderwijzend personeel”, waarvan het concept-reglement in de jaarvergadering van 1906 aan de orde kwam. DE SAVORNIN LOHMAN brak hierbij een lans voor de onderwijzers. Hij zeide, dat dit reglement diende, „om het aan de schoolbesturen gemakkelijk te maken, de onderwijzers te hulp te komen. Volgens de wet moeten de onderwijzers, die ook voor vroegere diensten pensioen verlangen, een inkoopsom betalen en nu is dit een goede gelegenheid voor de schoolbesturen om hun dankbaarheid te toonen voor hetgeen is tot stand gekomen.” Het was, volgens hem, niet meer dan billijk, dat het schoolbestuur die inkoopsom betaalde.

Wanneer alle besturen zich bij dit hulpfonds aansloten, zouden de lasten gelijkelijk kunnen worden gedragen. Het reglement werd nu met algemeene stemmen aangenomen.¹¹⁴⁾

Het werk van de commissie volgens art. 13 was geëindigd. Er behoefde niet meer voor pensionneering van de onderwijzers te worden geijverd. Deze was een feit geworden, zoodat de commissie kon worden opgeheven. In de nieuwe statuten, die in 1906 werden aangenomen, missen we dan ook dit orgaan van den Schoolraad.

Deze kon zich echter nog niet losmaken van de financiële kwesties. Hij had wel de wenschelijkheid en billijkheid uitgesproken, dat de schoolbesturen de inkoopsom der onderwijzers voor hun rekening zouden nemen, maar daar was niet veel van terecht gekomen. Daarom kwam hij in de algemeene vergadering van 1908 met het volgende voorstel: „De Schoolraad dringt er bij de schoolbesturen met ernst en kracht op aan, dat zij, voorzover zij daarin nog niet op een andere wijze hebben voorzien, aan de onderwijzers hunner scholen de inkoopsom voor hun pensioen terugbetalen, waarvan de storting ($\frac{1}{10}$ der som) voor het eerst in December 1908 moet geschieden.”

Dit voorstel had lang niet ieders instemming en bij het debat werden de geesten openbaar. Verscheidenen vonden, dat de onderwijzers de inkoopsom wel konden betalen. Toen kwam DE SAVORNIN LOHMAN aan het woord, die een philippica hield tegen de schoolbesturen. Hij herinnerde er aan, dat slechts één bestuur was toegetreden tot het hulpfonds voor de betaling van de inkoopsom. De Schoolraad dringt er nu nog eenmaal op aan „dat geschenk aan de onderwijzers” te geven. Hij legde er sterk den nadruk op, dat de salarissen altijd te laag geweest waren en dat het daarom onmogelijk was voor de onderwijzers er ook maar aan te denken iets voor hun pensioen te betalen. „Nu God de zaken zoo heeft geleid”, ging LOHMAN voort, „dat de toekomst voor onze scholen gunstiger is geworden, mogen wij van de voorstanders onzer scholen een offer der dankbaarheid vragen. Willen de schoolbesturen daar niet aan, dan is bij hen geen dank aan God voor de opofferingen,

die onze onderwijzers zich in vroegere jaren hebben getroost, om de kinderen van ons volk een Christelijke schoolopvoeding en een onderwijs te geven naar den eisch van Gods Woord." „Wij staan hier voor een historische kwestie. In gewone omstandigheden behoort ieder mede voor zijn pensioen te zorgen, maar wanneer de onderwijzers, die nu plotseling moeten voorzien in zoo hoge kosten, dit niet kunnen, dan behooren wij hen te steunen, is het niet om des onderwijzers wille, dan toch als een daad der dankbaarheid."

Gezien de houding van de aanwezige bestuursleden en van de schoolbesturen in het algemeen ten opzichte van deze materie was de terechtwijzing van DE SAVORNIN LOHMAN wel noodig.

Hoewel de financiële positie van de onderwijzers door de wet-KUYPER verbeterd was, was toch het laatste woord over de salarissen niet gesproken. Dit was geen wonder, daar de tijden veranderden. Vroeger kon practisch ieder onderwijzer hoofd van een school worden, zoodat hij tenminste in staat was, zij het ook op sobere wijze, in het onderhoud van zijn gezin te voorzien. Daar het aantal onderwijzers in sterker mate toenam dan het aantal scholen, was dit niet meer het geval. Voortaan zou er steeds een contingent onderwijzers hun geheele leven in een ondergeschikte betrekking moeten blijven en de salarissen van dezen waren niet zoo hoog, dat men daarvan met een gezin kon bestaan, vooral niet, doordat vele besturen niet of slechts weinig boven het in de wet aangegeven minimum salarieerden. En toch waren velen, die tot deze categorie behoorden, gehuwd. Geen wonder, dat in hun woningen schraalhans keukenmeester was en er stemmen opgingen, om verbetering in dezen toestand te brengen.

Deze stemmen bereikten ook den Schoolraad. In de vergadering van 8 October 1913 deelde J. VAN DER WAALS mede, dat Gereformeerd Schoolverband een commissie benoemd had, om een onderzoek in te stellen naar de salarissen van de onderwijzers der Christelijke school. Deze commissie meende echter, dat dit meer lag op den weg van den Schoolraad, zoodat hij deze zaak hier ter tafel bracht. De vraag werd dus, of deze organisatie zulk een enquête wilde instellen. Niet iedereen was er voor. Er werd betoogd, dat de besturen niet meer konden geven, een ander meende, dat zulk een onderzoek de ontevredenheid der onderwijzers nog zou doen toenemen, daar het hun geen hooger salaris zou opleveren. Ook zou het niet aan het doel beantwoorden, omdat vele besturen zouden weigeren de vragen te beantwoorden. Weer een ander vond een salarisactie verderfelijk voor het Christelijk onderwijs, daar het de onderwijzers losmaakte van de besturen en zij zich staatsambtenaren zouden gaan gevoelen. De schoolbesturen moesten zich, door middel van den Schoolraad tot de regeering wenden.

Er waren er evenwel ook, die pleitten voor een enquête, om zoo

den werkelijken toestand te kunnen beoordeelen. Wanneer de salarissen voldoende waren, zou men dit kunnen publiceeren en bewijzen, dat de onderwijzers klaagden van weelde, zoo niet, dan kon men middelen beramen, om verbetering aan te brengen.

Het einde van de besprekingen was, dat met 12 tegen 4 stemmen besloten werd een commissie van enquête te benoemen. Deze zou bestaan uit de heeren Ds. J. L. PIERSON, TH. PLUYTER en J. C. WIRTZ.¹¹⁵⁾

Weldra toog zij aan den arbeid en zond een circulaire aan de schoolbesturen, waarvan 904 een voldoende antwoord instuurden. Uit deze opgaven stelde de commissie een rapport op, waarin o.m. de grondslagen van een salarisregeling waren neergelegd. Deze weken af van die, welke een twintig jaren te voren door DE SAVORNIN LOHMAN waren verdedigd en die toen door de algemeene vergadering werden aangenomen. De commissie wilde het salaris niet alleen laten afhangen van diensttijd en ervaring van de onderwijzers, maar ook hoofdacte en bijacten laten gelden. Met LOHMAN was zij het eens, dat het al of niet gehuwd zijn, geen invloed mocht hebben op het inkomen. Evenals hij, wilde ook de commissie een hoofd meer salaris geven dan een onderwijzer en wel op grond van zijn meerdere verantwoordelijkheid. Dat de stadsonderwijzer hooger gesalarieerd zou worden dan die van het platteland achtte zij zeer afkeurenswaardig.¹¹⁶⁾

Dit rapport werd in de algemeene vergadering van 1916 in bespreking gebracht. Vooral over de klassificatie was nog al wat te doen. De stedelingen verdedigden de meening, dat het leven in de steden duurder was dan op de dorpen, zij, die op het platteland woonden ontkenden dit niet alleen, maar beweerden juist het omgekeerde.

Eindelijk stelde de commissie de volgende motie voor, die met algemeene stemmen werd aangenomen : „De algemeene vergadering van den Schoolraad, samengekomen op Woensdag 26 April 1916 te Utrecht ;

gehoord het rapport inzake de salarissen van onderwijzers aan de scholen met den Bijbel ;

erkent, dat deze salarissen over 't geheel nog niet zijn, wat ze wezen moeten ;

spreekt verder als haar meening uit, dat een afdoende salarisregeling niet te verkrijgen is zonder algeheele reorganisatie van het lager onderwijs ;

dringt daarom aan op een spoedige volledige bevrediging inzake de schoolkwestie, daar deze den weg tot reorganisatie moet banen en verwacht, in afwachting daarvan, dat reeds nu alle schoolbesturen zeer ernstig zullen trachten een salarisregeling vast te stellen, die aan billijke eischen voldoet, en noodigt den Schoolraad uit de stappen te doen, die een en ander kunnen bevorderen.”

Het schijnt, dat het met de salarïëring van de onderwijzers niet vlot ging. De oorlogstijd had het leven abnormaal duur gemaakt, terwijl de besturen niet altijd voldoende acht sloegen op de nooden van de onderwijzersgezinnen. Men mocht al enkele procenten als toeslag op het salaris leggen, tot een billijke salarisregeling kwam men niet. En toch — de nood drong. Ook vele schoolbesturen geraakten in moeilijkheden.

In de jaarvergadering van 1918 werd de vraag gesteld, of er in deze zaak niet meer activiteit van den Schoolraad had behooren uit te gaan. Een Amsterdamsch comité had, namens 950 schoolbesturen een salarisactie op touw gezet. „Waar blijft de Schoolraad?” vroeg men.

Het was moeilijk voor den Schoolraad, om meer actief te zijn, daar hij maar twee maal per jaar vergaderde. Bij deze zaak kwam het weer eens te meer uit, hoe noodzakelijk het was, dat de secretaris meer vrijheid van beweging kreeg. De gelegenheid, om daartoe te komen, was nu gunstig. Een nieuwe, jonge kracht had den ouden DERKSEN vervangen, zoodat de Schoolraad ook in dit opzicht met versterkte hoop de toekomst tegemoet kon gaan.

Het was niet redelijk, om den Schoolraad een verwijt te maken, alsof hij zich de belangen van de onderwijzers niet aantrok. Het verleden had dit wel anders bewezen en ook in de toekomst zou blijken, dat hij hierin zijn plicht verstond.

Dit kwam uit, toen in 1919 de Schoolraad, in samenwerking met Christelijk Volksonderwijs, een beroep deed op de schoolbesturen, om de gepensioneerde onderwijzers, die gebrek leden, te helpen. Dit waren de oude voortrekkers, die in hun jongen tijd hun beste krachten gegeven hadden aan het Christelijk onderwijs en nu met een zeer laag pensioen moesten rondkomen, terwijl de levensstandaard na den oorlog zoo zeer was gestegen.

De schoolbesturen waren door de salarismet in beter doen gekomen en dus wel in staat om hier een offer der dankbaarheid te brengen. Ook de onderwijzers kregen hiertoe nu een goede gelegenheid. De bedoeling was, dat iedere school *f* 3.—, ieder hoofd *f* 2.— en iedere onderwijzer *f* 1.— zond voor één keer, om zoo een fonds te krijgen, dat in de ergste nood kon voorzien.¹¹⁷⁾

De eerste aanloop was al bemoedigend en verscheidenen gaven meer dan het gevraagde bedrag. Toch bleven nog velen van verre staan of bepaalden zich tot de minimumbijdrage. Wanneer men iets van eenig belang voor de betrokkenen wilde doen, dan moesten allen meedoen. Kortom tijd, nadat de circulaire was rondgezonden waren er reeds honderd aanvragen om steun ingekomen. Er werd stille armoede geleden in de gezinnen van de oud-strijders. Een van hen, een vroegere onderwijzeres van over de zestig, schreef, dat zij een pensioen genoot van *f* 200.—. Zij hoopte het volgend jaar uit een fonds *f* 100.— te ontvangen en leefde

verder van onzekere ondersteuning. Een ander deelde mede, dat zij jaarlijks f 438.— pensioen ontving, waarvan zij ook nog een oude moeder van 84 jaar moest onderhouden.

Zulke toestanden, en deze gevallen waren maar een paar uit vele, staken wel schril af tegen de omstandigheden, waarin de besturen en onderwijzers zich na de salariswet-DE VISSER bevonden. Gelukkig, dat de giften geregeld bleven vloeien, al was het soms wel eens wat traag. Dit bracht den Schoolraad op de gedachte om, zoo mogelijk, ieder jaar een uitkeering te doen aan de arme oudgedienden, die de hitte des daags en de koude des nachts hadden getrotseerd, opdat hun levensavond niet door gebrek zou worden verduisterd. Zoo werd het een permanent fonds, dat zal ophouden te bestaan, zoodra de laatste oudstrijder zal zijn overleden.

* *

In art. 14 der statuten was sprake van een commissie, die zich bezig moest houden met de handhaving en de verbetering van de rechtspositie der scholen. Aanvankelijk bestond zij uit het moderamen en den rechtskundigen adviseur Jhr. Mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN. In 1913 werd zij aangevuld met J. C. LIGTVOET. De eerste nam zijn ontslag in 1920, de laatste het daaropvolgend jaar, zoodat na 1922 de commissie alleen uit het moderamen bestond.

Zij moest de schoolbesturen dienen van algemeene regelen voor de beste wijze, waarop zij zich bij de regeering konden aanmelden, met name inzake de rijksbijdrage. Ook gaf zij adviezen bij gerezen moeilijkheden, wees de hoofdbesturen op hetgeen hunnerzijds bij de overheid te doen was en moest bij de regeering een meer vrije regeling der examens trachten te verkrijgen.

Wanneer wij den arbeid der commissie in den loop der jaren overzien, blijkt ons, dat van dit laatste heel weinig terecht gekomen is, zoodat dit onderdeel van haar werkzaamheden dan ook in 1905 uit de statuten verdween, evenals haar taak, om de hoofdbesturen te wijzen op wat zij bij de overheid hadden te doen.

Het voornaamste werk, dat de commissie heeft gedaan en nog doet, is het geven van adviezen, wanneer de schoolbesturen zich in moeilijkheden bevinden. Deze beseften lang niet altijd de noodzakelijkheid om raad te vragen, vooral niet in den eersten tijd en dan verspeelden zij wel eens het subsidie. Maar meer en meer drong het toch tot de besturen door van hoeveel nut de commissie voor hen kon zijn, zoodat het aantal aanvragen om adviezen steeds toenam.

Deze bestreken verschillend terrein. Wanneer er statuten moesten worden opgesteld of gewijzigd, wilde men een kerkelijke school overdragen aan een particuliere vereeniging, wist men geen raad met een

DE SECRETARIS VAN DEN SCHOOLRAAD IN ZIJN WERKKAMER

artikel uit de lager onderwijswet of was een bepaling van een K. B. duister, men schreef naar de commissie, en na korten tijd had men het advies thuis. Soms leverde de rooster van lesuren moeilijkheden op, of wist een bestuur geen raad met een kwestie over salariëring of pensionneering, ook wel kwam de rechtspositie van school of onderwijzer in het gedrang. Dan was het een uitkomst, dat men in den secretaris, R. DERKSEN, gewoonlijk een goeden gids bezat. Deze kwam in tal van zaken betreffende het schoolwezen hoe langer hoe meer thuis. Een bezwaar was, dat hij geen jurist was. Daarom gaf hij nooit eenig advies van beteekenis, of hij raadpleegde eerst de andere leden der commissie, en de rechtskundige adviseur kon hem dan met zijn juridische kennis van dienst zijn.

Voor de spoedige afdoening van zaken was het van beteekenis, dat na den dood van DERKSEN een secretaris benoemd werd, die den meesterstitel bezat. Daar hij deskundige was, kon hij over veel zaken zelf beslissen en weldra werden de rechtskundige adviseurs overbodig.

Het talrijkst waren de aanvragen, wanneer een nieuwe wet aangenomen was, of als er een K. B. verscheen. Dat bewees het jaar 1905, toen er nieuwe salarisregelingen moesten worden vastgesteld en de pensioen kwestie talrijke vragen opwierp. Het wetje-RINK veroorzaakte den secretaris vele moeilijkheden en bij herhaling lezen we in het jaarlijks verslag van de commissie zijn klacht hierover.

Het aantal adviezen, dat in de halve eeuw van het bestaan der commissie volgens art. 14 is gegeven, loopt in de tienduizenden. Zeker is zij het belangrijkste en het meest vruchtdragende orgaan van den Schoolraad.

* *

Buiten deze commissies heeft de Schoolraad nog enkele instellingen gesticht of er aan meegewerkt. Wij denken in de eerste plaats aan de Bibliotheek ten dienste van het Christelijk onderwijs.

In de algemeene vergadering van 1908 stelde D. WIJNBEEK, namens de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, de volgende vraag : „Is het moderamen bereid, desgevraagd, op te treden tot het geven van leiding bij de studie van onderwerpen, die in verband staan met het Christelijk lager onderwijs?” Eigenlijk, zou men zeggen, was dit een zaak voor de commissie volgens art. 10. Deze had zich echter nooit op dit terrein bewogen, wel DERKSEN, de secretaris. Deze had voor den Schoolraad en de Unie „Een School met den Bijbel” reeds verscheidene jaren boeken en tijdschriften, die betrekking hadden op het Christelijk onderwijs, verzameld. Daarvan was WIJNBEEK heel goed op de hoogte. En hij wist ook, dat dit bibliotheekje geen catalogus en zelfs geen register bezat, zoodat het niet gemakkelijk was, hierin

den weg te vinden. Om dit te veranderen kwam nu de Vereeniging van Christelijke onderwijzers met deze vraag. Bij de toelichting werd er op gewezen, hoe noodzakelijk een register was, opdat, wanneer iemand lectuur wenschte over een of ander onderwerp, de secretaris hem daarvan gemakkelijk opgave kon doen.

Nu had de Schoolraad deze zaak vroeger al eens in het oog gevat en het moderamen had reeds plannen gemaakt tot stichting van een museum met bijbehorende bibliotheek voor het Christelijk schoolwezen. Gewis geen gering project! De vraag van WIJNBEEK bracht dit vraagstuk weer eens voor het voetlicht en de voorzitter beloofde, dat deze plannen nader zouden worden uitgewerkt.

Dit was echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Toen men er aan begon, bleek al spoedig, dat men met een museum te hoog gegrepen had en verder, dat het overbodig zou zijn, omdat in Amsterdam zulk een inrichting voor het geheele Nederlandsche schoolwezen reeds bestond.

Met de bibliotheek was het wat anders. Deze was met minder kosten te verkrijgen, tenminste hiervoor behoefde men geen kapitaal te bezitten. Een begin had men reeds, al was dit zeer bescheiden. Het moderamen verzocht nu WIJNBEEK, of hij een register wilde maken op het aanwezige boekenmateriaal. Met DERKSEN, die als beheerder zou optreden, moest hij probeeren, de bibliotheek langzamerhand uit te breiden.¹¹⁸⁾

Hoe bescheiden de omvang van den boekenschat in dien tijd was, leert ons „de korte inhoud van het register der bibliotheek van den Schoolraad.”¹¹⁹⁾ Toch was het werk van de beide heeren niet zonder resultaat. Zij „konden de bibliotheek in 1911 reeds uitbreiden tot een verzameling van alle verslagen der 12 voornaamste vereenigingen en een 400 werken van verschillenden aard, betrekking hebbende op het Christelijk onderwijs”, lezen wij in de notulen van de bibliotheek.

Ook het moderamen zat niet stil. Het zond in dat jaar 1100 circulaire rond, met het verzoek om brieven, geschriften, portretten enz. van personen, die voor het Christelijk onderwijs van beteekenis geweest waren, af te staan. Veel succes leverde dit echter niet op, evenmin als soortgelijke pogingen, die later door het bibliotheekbestuur herhaaldelijk zijn gedaan.

Bij de Vereeniging van Christelijke onderwijzers behield deze zaak ook de belangstelling en het hoofdbestuur maakte haar dan ook tot het onderwerp van bespreking. Dit had tot gevolg, dat het in Januari 1911 een schrijven aan den Schoolraad zond met de vraag, of deze genegen zou zijn met de Vereeniging samen te werken tot de oprichting van een bibliotheek voor het Christelijk onderwijs.

Het moderamen gevoelde hier wel wat voor en bracht het in de vergadering van Maart 1911 van den Schoolraad. Deze benoemde een

commissie, om de zaak nader te bespreken. Het resultaat was een rapport, dat aan beide organisaties werd toegezonden, die het goedkeurden.

Nu ging de commissie verder en zond in April 1912 een circulaire aan tien vereenigingen met het verzoek tot samenwerking. Zeven daarvan zegden bereidwillig hun hulp toe, drie weigerden of lieten niets van zich hooren. Deze zeven waren : De Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, de Unie „Een School met den Bijbel”, de Schoolraad, het Gereformeerd Schoolverband, de Unie van Christelijke onderwijzers, de Vereeniging tot behartiging van de belangen der Christelijke scholen voor M.U.L.O. in Nederland en de Bond van Christelijke Normaallessen.

De afgevaardigden van deze vereenigingen stichtten den 26en September 1912 te Utrecht „de Bibliotheek ten dienste van het Christelijk onderwijs”. Hiermede had de Schoolraad als zoodanig deze zaak wel uit handen gegeven, maar hij bleef toch nog door een sterken band met de bibliotheek verbonden. Deze heeft n.l. onderdak gevonden in het gebouw van den Schoolraad, waar haar boeken een goede verzorging genieten, terwijl haar archiefstukken er in een kluis worden bewaard.

* *
* *

Een stichting, die de Schoolraad zelf heeft tot stand gebracht, was „het Hulpfonds voor geweigerde rijks- en gemeentelijke bijdragen”.

Het kwam nog wel eens voor, dat een bestuur het subsidie buiten zijn schuld moest missen, omdat een vacature aan de school niet binnen den wettelijk bepaalden tijd vervuld was. Dit vond zijn oorzaak in het voortdurend tekort aan onderwijzers. Daarom diende de Schoolraad in 1896 in de algemeene vergadering een voorstel in, om een fonds te vormen, waaruit deze scholen werden tegemoet gekomen. Dit was niet de eerste stap van den Schoolraad in deze zaak. Reeds in 1894 hadden de voorzitter en de secretaris een audientie bij den minister van Binnenlandsche Zaken gehad, om hem er van te overtuigen, dat het niet altijd de schuld van de besturen was, wanneer een vacature niet tijdig vervuld werd, zoodat zij het subsidie moesten missen. Veel had het niet geholpen en ieder jaar kwamen er weer zulke gevallen voor.

Het Hulpfonds zou in de eerste plaats moeten dienen voor de scholen, die vóór de wet van 13 September 1895 het subsidie moesten missen. Dit liep nog al op, daar in 1894 aan 6 scholen de bijdrage was geweigerd tot een bedrag van f 3950.—.

De kwestie werd door den voorzitter in discussie gebracht, die hiermede eindigde, dat hij voorstelde, om aan het moderamen op te

dragen per circulaire het oordeel der schoolbesturen over de vorming van een hulpfonds in te winnen en dan naar bevind van zaken te handelen. Algemeen was men het hiermee eens.

Zoo trad, als gevolg van deze actie, den 1en Januari 1897 het Hulpfonds in werking, waarbij zich 144 scholen met 400 onderwijzers aansloten.

Natuurlijk werd niet aan alle aanvragen om vergoeding van geweigerde subsidie voldaan. Men moest werkelijk buiten zijn schuld gedupeerd zijn. Had een bestuur een of ander verzuim gepleegd, waardoor men de rijks- of gemeentelijke bijdrage moest missen, dan kreeg het niets. Dat gebeurde nog wel eens. Dan had men b.v. geen goede nota genomen van de wenken van den Schoolraad en de vereischte stukken niet tijdig ingeleverd.

Er gingen jaren voorbij, dat het fonds niet behoefde bij te springen, maar er waren ook tijden, dat het aan de scholen goede diensten heeft bewezen.

* *
*

Dit was ook het geval met „het Hulpfonds voor gevallen van langdurige ziekte”. Dit was opgericht in 1906, kort nadat de wet-KUYPER was aangenomen. In de algemeene vergadering van dat jaar werd door den Schoolraad een concept-reglement ingediend. Toen bij de wet was vastgesteld, dat het rijk het minimumsalaris van de onderwijzers zou uitkeeren, nam de Schoolraad deze zaak in overweging.

Hij begreep, dat, om de onderwijzers te helpen, de schoolbesturen hiertoe in staat gesteld moesten worden. Want „het is hun plicht”, zoo zeide DE SAVORNIN LOHMAN bij de inleiding van het voorstel, „te zorgen, dat onderwijzers wegens ziekte geen schade lijden”.

Wanneer een bestuur in zulk een geval een plaatsvervanger aanstelt, kan het een beroep doen op het Hulpfonds, als het hierbij aangesloten is. Dit helpt een jaar lang. De bijdragen, die daarvoor door de besturen moeten worden gegeven, hangen af van het salaris van de onderwijzers, die aan hun scholen verbonden zijn.

Er werd over het ontwerp vrij wat gediscussieerd, daarna werd het met op 4 na algemeene stemmen aangenomen.

Nu was het de vraag, of zich veel scholen zouden aansluiten, want alleen dan zou er werkelijk geholpen kunnen worden. Het viel nog al mee. In 1906 sloten zich 185 scholen aan, 1 Februari 1907 waren het er al 245, een jaar later 281 en dit getal groeide de volgende jaren gedurig aan, zoodat het in 1919 gestegen was tot 508 scholen met 2139 onderwijzers.

Tal van schoolbesturen heeft het fonds geholpen, duizenden guldens zijn daarvoor bijeengebracht.

EENIGE INTERIEURS VAN HET BUREAU VAN DEN SCHOOLRAAD

In 1920 kwam hier een einde aan. Toen werd bij Algemeenen maatregel van bestuur ingevolge de lager onderwijswet bepaald, dat de kosten van een plaatsvervanger bij ziekte voor rekening van het rijk zouden komen. Daarom besloot de Schoolraad aan de algemeene vergadering voor te stellen het Hulpfonds op te heffen. Hier verklaarde zich niemand tegen.

* *
* *

Eindelijk moeten we nog wijzen op de bereidheid van den Schoolraad, om als borg op te treden voor de aangesloten besturen bij de regeering. Het was voor deze colleges van groote beteekenis, dat zij een voorschot konden krijgen op het rijkssubsidie, daar de uitkeering van de definitieve som meestal lang op zich liet wachten. Nu kon het zijn, dat het voorschot grooter was dan het feitelijke subsidie. Wie waarborgde in zulk een geval aan de regeering, dat het betreffende bestuur het teveel zou terugbetalen? Eenige onzekerheid te dien opzichte mocht er voor de regeering niet bestaan.

In 1919 kwam hiervoor een oplossing, toen de Schoolraad, in overleg met den minister van onderwijs besloot als borg te zullen optreden. Daarvoor was het noodig, dat de besturen zich lieten inschrijven in het rechtspersoonlijksregister. Dit was in 1904, op voorstel van het schoolbestuur te Berkel aangelegd en tegen betaling van f 2.50 voor éénmaal, waarschuwde de Schoolraad tijdig, wanneer de rechtspersoonlijkheid door een bestuur moest worden verlengd.

Dat dit noodzakelijk was, bleek o.a. in het begin van 1920, toen twee schoolbesturen de termijn der rechtspersoonlijkheid lieten verstrijken, zoodat ze het subsidie moesten missen. Daar zij zich niet in het register hadden laten inschrijven, hadden ze ook geen waarschuwing ontvangen. Zij moesten nu het geheele voorschot terugbetalen.

Wanneer de Schoolraad als borg zou worden aangesproken, moest het bedrag, dat te betalen was, worden omgeslagen over de aangesloten besturen.

In de algemeene vergadering van 1922 was besloten, dat de Schoolraad ook borg zou zijn bij de gemeenten.

Het was voor de besturen een geruststelling, dat in dit opzicht hun organisatie voor hun belangen waakte.

Er was echter een bezwaar aan verbonden. De borgaansprakelijkheid raakte ook de scholen, die, hoewel lid van den Schoolraad, niet bij de borgstellings-organisatie waren aangesloten. Om dit bezwaar op te heffen, werd deze in 1930 van den Schoolraad afgescheiden, onder den naam van „Borgstellings-organisatie voor de scholen met den Bijbel”.

slotbeschouwing.

Nu wij de faits et gestes van den Schoolraad in bijzonderheden hebben nagegaan, willen wij het terrein nog eens in zijn geheel overzien. De geschiedenis van den Schoolraad is grootendeels geweest de historie van het Christelijk schoolwezen in Nederland gedurende de laatste halve eeuw. Daarom is zij ook zoo belangrijk. Zij geeft ons te zien den weg van de eerste rijksbijdrage aan de bijzondere school af tot over de financiële gelijkstelling heen, zij toont ons de steeds voortgaande staatsbemoeiing en de beperking van de vrijheid als het noodzakelijk gevolg daarvan. Zij laat ons ook zien, hoe de Schoolraad met alle kracht, die zij kon ontwikkelen, daartegen gestreden heeft.

Maar er is meer. Wij zouden den Schoolraad kunnen noemen de manifestatie van den drang naar eenheid, die zich openbaarde onder de vrienden van het Christelijk onderwijs. Voor 1889 was daar weinig van te zien, de vereenigingen en de scholen leefden tamelijk los naast elkaar. Alleen in de dagen kort voor de wet-MACKAY kunnen wij constateeren, dat er een streven komt, om elkaar te zoeken, opdat daaruit de zoo noodige samenwerking zou kunnen worden verkregen. De zgn. Veluwsche actie is daarvan het bewijs, evenals het besef van de noodzakelijkheid van meer eenheid bij mannen als H. PIERSON en ELOUT VAN SOETERWOUDE.

De drang naar samenwerking uitte zich in een daad, toen de hoofdvereenigingen zich verbonden om een toporganisatie te vormen, die de verspreide krachten moest doen convergeeren. Men begreep echter, dat dit niet voldoende was. Ook om de scholen moest een band geslagen worden. Tot nu toe had ieder van haar haar eigen leven geleefd, haar eigen moeilijkheden verwerkt. Nu moest er een lichaam komen, dat haar vertegenwoordigde, dat haar belangen behartigde bij de regeering, waarmee zij sinds 1889 in nauwer contact kwamen.

Dit lichaam was de Schoolraad. Evenals de andere organisaties moest hij een dienend karakter dragen. Immers zij alle hebben dit ééne doel: den bloei van het Christelijk onderwijs, d.w.z. dat het onderwijs gegeven aan de kinderen van het Protestantsch-Christelijk volksdeel in alle opzichten voldoet aan de hoogste eischen, die men er aan mag

stellen. Hierbij hebben wij in de eerste plaats te denken aan het Christelijk karakter van dat onderwijs, waardoor het essentieel verschilt van dat op de openbare scholen.

Maar ook moeten zij het Christelijk onderwijs dienen in materieel opzicht, hulp en raad verleenend bij oprichting en onderhoud van scholen, bij het onderhouden van de betrekkingen met de bestuursinstanties.

Hiermee zijn zij er echter nog niet. Ook indirect moeten zij het onderwijs dienen door de verbetering van de levensomstandigheden van de onderwijzers. Het is voor goed onderwijs van belang, dat dezen zonder broodzorgen hun werk kunnen verrichten, zoodat zij met opgewektheid en met het meeste rendement ten voordeele van de jeugd werkzaam kunnen zijn. Daarom ook neemt de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen ten opzichte van den Schoolraad een aparte plaats in, daar zij dit doel in directen zin nastreeft, waardoor haar leden nauwer dan die van eenige andere organisatie bij den Schoolraad betrokken zijn. In zekeren zin zijn zij, evenals het onderwijs, objecten van de zorg van den Schoolraad. Het is dan ook niet toevallig, dat na 1922 de onderwijzersvereeniging evenveel gedelegeerden heeft en evenveel stemmen uitbrengt als de drie andere hoofdvereenigingen samen.

Toch zijn niet de onderwijzers, maar de scholen het voornaamste. Het belang van het onderwijs staat bovenaan. Dit vatte Dr. KUYPER al dadelijk bij de oprichting van den Schoolraad in het oog, toen hij zeide: „Het organische element van den Schoolraad zijn de schoolbesturen.” Zij behooren tot het essentieele van deze organisatie. Toen dan ook in 1905 voorgesteld werd, om alleen de hoofdvereenigingen in den Schoolraad op te nemen, was dit een misgreep. Deze aarzelde dan ook niet, om te verklaren, dat hij de schoolbesturen nooit zou loslaten. Dit was de juiste houding en dan eerst zal de Schoolraad geheel tot zijn recht komen en zich ten volle kunnen ontplooien, wanneer alle Protestantisch-Christelijke scholen zich bij hem hebben aangesloten.

Ds. H. PIERSON vooral heeft hier steeds voor geijverd en ook Dr. KUYPER zag dit als het ideaal, waarom hij den grondslag zoo ruim mogelijk heeft gemaakt.

Het ligt voor de hand, dat de schoolbesturen den meesten invloed moeten hebben in den Schoolraad. Vóór 1922 hadden zij dan ook evenveel gedelegeerden als de hoofdvereenigingen samen, terwijl ieder der besturen zooveel stemmen uitbracht als het scholen had, doch niet meer dan drie. Dit laatste bleef zoo na 1922, toen kregen zij een derde van het geheele aantal gedelegeerden.

Als wij bedenken, dat thans 1678 scholen zich hebben aangesloten en de hoofdvereenigingen samen 60 stemmen uitbrengen, zien wij, dat de besturen verreweg den grootsten invloed kunnen uitoefenen.

Het ideaal is evenwel niet bereikt, want nog 513 scholen hebben zich niet aangesloten. Ook in ander opzicht moeten we helaas zeggen, dat de Schoolraad nog niet is, wat hij had kunnen zijn.

Dit vindt zijn oorzaak in de houding van de vereenigingen, die zich nog niet bij deze organisatie hebben gevoegd. Wij denken hierbij in het bijzonder aan Christelijk Volksonderwijs, dat ook een scholenbond is, ook een na-examen heeft en ook door een bureau de scholen dient van adviezen en een intermediair is tusschen deze en de regeering.

Er zijn evenwel nog andere oorzaken, die de volle ontplooiing van den Schoolraad tegen gaan. Het zijn de centrifugale krachten in de hoofdvereenigingen, die niet altijd con amore de toporganisatie hebben gesteund. Reeds toen deze gevormd zou worden, gingen er stemmen op, die wezen op het gevaar, dat hun vereeniging zou moeten verdwijnen. Anderen vonden den Schoolraad overbodig, omdat hun organisatie een bepaald werk reeds verrichtte. Art. 8, dat bedoelde de souvereiniteit in eigen kring te handhaven, heeft in dit opzicht niet stimuleerend gewerkt. Het bleek wel eens moeilijk, om de juiste grenzen aan te geven en wanneer het scheen, alsof de Schoolraad een terrein betrad, dat een der vereenigingen had afgebakend, blies deze alarm. Dreigde men niet eenmaal zich aan den Schoolraad te onttrekken, wanneer deze niet toegaf?

Deze centrifugale krachten hebben er toe meegewerkt, dat de taak van den Schoolraad meer en meer werd afgebrokkeld. Het kwam meer dan eens voor, dat de hoofdbesturen den Schoolraad beschouwden als hun concurrent. Dit heeft aan de samenwerking geen goed gedaan, dit was niet tot het welzijn van het Christelijk schoolwezen, waartoe allen moesten medewerken.

De actie van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, hoewel goed bedoeld, maar niet in haar consequenties doorgedacht, zou in dit opzicht wel zeer funest gewerkt hebben. Had zij resultaat gehad, dan zou de Schoolraad in het geheel niet meer aan zijn bestemming hebben kunnen beantwoorden. Toch moest hij een veer laten. Zijn recht tot inspectie moest hij prijs geven en de schoolstichting aan de Unie overlaten, zoodat de commissie volgens art. 9 verdween.

Er waren nog meer oorzaken, die het arbeidsveld van den Schoolraad hebben verkleind. De oprichting van de commissies van beroep verminderden de bevoegdheid van de commissie volgens art. 11. De arbeid van die volgens art. 13 eindigde met de aanneming van de pensioenwetten in 1905. Het werk voor het leerplan werd door een particulier persoon voortgezet, de methodiekcommissie werd opgelost in die tot onderwijsvernieuwing. De commissie volgens art. 14 zag haar terrein in 1905 beperkt, toen werd bepaald, dat zij de hoofd-

besturen niet meer behoefde te wijzen op wat zij bij de overheid te doen hadden en zij ontheven werd van haar taak, om de vrije examens te bevorderen.

Niettegenstaande deze afbrokkeling heeft de Schoolraad in de halve eeuw van zijn bestaan veel goeds gewerkt voor het Christelijk schoolwezen. Toch zou het niet gemakkelijk zijn, dit aan te wijzen. De resultaten van zijn werk zijn niet steeds te meten en te wegen. Wij denken aan den omvangrijken arbeid van het bureau, dat dag aan dag zijn adviezen naar de besturen zendt, die op de een of andere wijze in de impasse zijn geraakt. Hoeveel raad en voorlichting heeft de Schoolraad daardoor al niet verstrekt in de afgelopen vijftig jaren !

Hierdoor is veel nadeel voor het onderwijs voorkomen, zijn tal van moeilijkheden opgelost en is financieele schade verhoed. Van dit alles is geen som op te maken, evenmin als van den invloed, die door de studie van de onderwijzers voor het diploma van den Schooraad, op het onderwijs is uitgeoefend. Wie meet de geestelijke winst voor de leerlingen, de verhooging van het peil van het onderwijs, verkregen doordat de onderwijzers in staat zijn meer principiëel les te geven !

De commissies voor geschillen hebben de vrede gesticht, waar die was verbroken, scheeve verhoudingen recht getrokken, oplossingen gevonden in verwarde toestanden. Maar wie zou dit kunnen omzetten in cijfers !

En eindelijk het werk van het moderamen, wanneer het contact zocht met de regeering ! Dan stond het vaak op de bres voor het Christelijk onderwijs, verdedigde zijn belangen, trachtte het naar voordeeliger regelingen dan de minister had voorgesteld, hield conferenties en correspondeerde, zond adressen naar de Kamers — in één woord, zocht op allerlei wijze het heil van de school met den Bijbel. Doch geen reclame bracht dit naar buiten. Welke outsider weet ook maar iets van wat er omgaat in het bureau van den Schoolraad ? Het is het werk in de stilte, zonder rumoer en marktgeschreeuw.

Wij willen dit overzicht eindigen met te wijzen op het verschil, dat er bestaat tusschen den Schoolraad vóór en na de reorganisatie van 1922. Vóór dit jaar wordt nog wel eens de vaste lijn gemist, merken wij op, dat de centrale leiding niet over voldoende kracht beschikt. Niet altijd kan zij op tegen den drang, die door de hoofdverenigingen op haar wordt uitgeoefend, er was nog te weinig centralisatie en vooral toen de secretaris ouder werd, functioneerde het bureau vaak te langzaam en niet vlot genoeg. Deze geest weerspiegelde zich ook in de algemeene vergaderingen, waarin steeds één of meer moties werden aangenomen, maar die gewoonlijk weinig of geen resultaat opleverden.

De reorganisatie heeft hierin groote verbetering gebracht. Er

kwam een jonge kracht aan het roer, juridisch ter zake kundig, die aan het bureau haar oorspronkelijke beteekenis terug gaf. Dit werd van toen af een „ministerie” voor het Protestantsch-Christelijk onderwijs, waar de draden samenkwamen uit het geheele land, waardoor het steeds meer aan zijn bestemming kon beantwoorden.

Dat eenmaal de tijd aanbreke, dat alle hoofdvereenigingen voor Christelijk onderwijs zich scharen onder den Schoolraad en dat alle scholen met den Bijbel bij hem zijn aangesloten ! Dan zal eerst recht de eenheid zijn verkregen, die de oprichters hebben beoogd en waarop de eerste voorzitter, Ds. H. PIERSON, zoo menigmaal heeft aangedrongen.

VERKLARING DER NOOTTEEKENS.

¹⁾ Dr. A. GOSLINGA. Het kabinet-MACKAY. A.R. Staatskunde, 3 mnd. tijdschrift. 9e jaarg., pag. 21.

²⁾ *ibid.*, pag. 15.

³⁾ Dr. A. GOSLINGA veronderstelt, dat dit veroorzaakt werd door de geringe tegemoetkoming aan de bijzondere scholen, *ibid.* pag. 21. Niet alleen LOHMAN merkte de geringe ingenomenheid van KUYPER met de wet op, maar ook anderen. Dit blijkt uit een niet uitgegeven brochure van Ds. H. PIERSON uit 1890 of 1891, waarin hij meedeelt, dat zijn „ingenomenheid met de schoolwet niet bijzonder groot was en ik ben zeker, dat de heer KUYPER er ook niet mee dweept.“ (In handschrift aanwezig in het archief van de Bibliotheek ten dienste van het Chr. onderwijs).

⁴⁾ 2e Verslag van de vereeniging „Scholen met den Bijbel” te Voorthuizen en Zwartebroek, pag. 3.

⁵⁾ Misschien bedoelde Dr. v. D. BERGH hiermede de beschouwing van den toestand in het 28e jaarverslag van C. N. S., waarin o.a. gewezen wordt op de nieuwe taak, die de Vereeniging wacht, nu „de zaak van het Christelijk onderwijs een nieuw stadium intreedt.” „De tijd is gekomen, waarin de paedagogische vraag, de politieke meer en meer op den achtergrond moet dringen.” „Er is in en voor de Christelijke school nog zoo oneindig veel te doen”, b.v. de kwestie van leerplan, examens, toezicht, enz. Daarom riep de hoofdcommissie de leden en begunstigers toe: „Weest niet wankelmoedig! De tijden, die wij doorleven zijn moeilijk. Mogen ze ons dringen tot de vurige bede: Leer mij Uw welbehagen doen.” pag. VII v.v.

⁶⁾ Dit werd geschreven, toen de openbare beraadslaging over het ontwerp-MACKAY juist begonnen was (22 Aug. 1889).

⁷⁾ pag. 97. Deze brochure is gedateerd 16 Dec. 1889, 10 dagen nadat de wet-MACKAY door de Eerste Kamer was aangenomen.

⁸⁾ In de bovengenoemde brochure (noot 3) schreef Ds. H. PIERSON, dat hij een van deze mannen geweest is. Anderen noemde hij niet.

Wat ELOUT VAN SOETERWOUDE betreft, lezen wij in het verslag van de 37e algemeene vergadering van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland (1890), pag. 29: „dat op aansporing van den oud-strijder ELOUT VAN SOETERWOUDE, de anti-rev. Kamerclub den eersten stoot gegeven heeft tot voorbereiding van gemeenschappelijk optreden van de corporaties, op het terrein van 't Christelijk onderwijs reeds jaren lang bekend.”

Het is mij niet bekend, of de notulen van de anti-rev. Kamerclub van 1890 (wanneer zij nog bestaan) nog bijzonderheden hierover bevatten. De moeite, om ze in handen te krijgen, is tot mijn spijt vergeefs geweest.

⁹⁾ LOHMAN schreef hierover in De Pacificatie, pag. 5, 6.

¹⁰⁾ De Kamerclub noodigde den voorzitter van Christelijk Nationaal School-onderwijs, als de *oudste* organisatie op het gebied van het Christelijk onderwijs, uit, de vergadering uit te schrijven. Wisten de anti-rev. Kamerleden niet, dat de Vereeniging van Christelijke onderwijzers in 1854, dus 6 jaar eerder, was opgericht? Het schijnt zoo.

¹¹⁾ De Standaard, 17 Febr. 1890.

¹²⁾ Notulen Schoolraad, 6 Febr. 1890.

- ¹³⁾ H. PIERSON. Waarom een Schoolraad (zie noot 3), pag. 51.
- ¹⁴⁾ 37e Jaarverslag van de Ver. v. Chr. Ond. en ond.essen in Nederland, 1890, pag. 32—38.
- ¹⁵⁾ Stemmen voor waarheid en vrede. Utrecht, 1890, pag. 215.
- ¹⁶⁾ *ibid.* pag. 421, 422.
- ¹⁷⁾ 1e Jaarverslag van de Vereeniging voor Chr. Volksonderwijs, pag. 10.
- ^{17a)} De gangbare voorstelling, als zou de oprichting van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, haar aanleiding hebben gevonden in het kerkhouden der doleerenden in de Christelijk Nationale scholen, is, gezien de feiten, niet houdbaar. Wij zouden hier kunnen spreken van een ontwikkelingsgang, zooals de secretaris van C. V. O., C. W. VAN BENTVELD, in het 1e jaarverslag van deze vereeniging dit ook voorstelt. In zijn antwoord op de vraag, wat de aanleiding gaf tot het oprichten van C. V. O., ging hij terug tot de oprichting van de Vrije Universiteit. Daarna noemde hij de Doleantie van 1886, waardoor tal van onderwijzers uit de Hervormde kerk gingen en de spanning toenam. Verder de ontevredenheid der Hervormden over het gebruik van de schoolgebouwen door de doleerenden en de motie van Dr. S. D. VAN VEEN hierover, die verworpen werd in de jaarvergadering van C. N. S. den 2en Juni 1887. Enkele weken daarna werd te Utrecht, onder leiding van Dr. A. W. BRONSVELD een vergadering gehouden in verband hiermede, maar deze samenkomst leidde tot geen resultaat. Dan gaan er drie jaar van besluiteloosheid voorbij, totdat de Schoolraad werd opgericht. Dit laatste feit is m.i. de naaste aanleiding tot het oprichten van C. V. O. Wat daaraan voorafging heeft wel de spanning tusschen Hervormden en Gereformeerden vergroot, waarvan het genoemde verslag het bewijs geeft, maar heeft niet direct geleid tot de stichting der organisatie.
- ¹⁸⁾ Zie noot 3.
- ¹⁹⁾ Vgl. hiervoor ook mijn : Geschiedenis van het Unierapport. Correspondentieblad v. d. Ver. v. Chr. ond. enz. 23 Febr. 1933.
- ²⁰⁾ Notulen Schoolraad, 2 Maart 1892.
- ²¹⁾ 26 Febr. 1892.
- ²²⁾ In 1891 zonden 156 van de 245 aangesloten scholen een bijdrage, in 1892 bleven er 67 in gebreke.
- ²³⁾ Notulen Schoolraad, 23 Febr. 1893.
- ²⁴⁾ *ibid.* , 15 Febr. 1897.
- ²⁵⁾ 4e Jaarverslag, 1894, pag. 40.
- ²⁶⁾ Notulen Schoolraad, 22 Febr. 1898.
- ²⁷⁾ Verslag aanwezig in het Notulenboek Schoolraad van 1898.
- ²⁸⁾ Vgl. Notulen Schoolraad, 23 Febr. 1893.
- ²⁹⁾ Correspondentieblad, 1906. No. 3, pag. 21.
- ³⁰⁾ *ibid.* , pag. 22.
- ³¹⁾ Notulenboek Schoolraad, 1905.
- ³²⁾ Correspondentieblad, 1906. No. 3, pag. 23.
- ³³⁾ *ibid.*
- ³⁴⁾ *ibid.* , pag. 24.
- ³⁵⁾ J. v. D. WAALS. Het Gereformeerd Schoolverband in zijn 25-jarig bestaan. Amsterdam, 1931, pag. 12.
- ³⁶⁾ Notulen Schoolraad, 17 Oct. 1910.
- ³⁷⁾ v. D. WAALS. Geref. Schoolverband, pag. 12.
- ³⁸⁾ 46e Jaarverslag van C. N. S., 1906, pag. 12.
- ³⁹⁾ Heel duidelijk is de zaak niet. In 1906 schijnt het Geref. Schoolverband te zijn opgericht, in October 1907 bestond echter nog het bestuur van Gereformeerd Schoolonderwijs naast de commissie van Uitvoering van het Geref. Schoolverband. Dan moet dus Geref. Schoolonderwijs nog worden opgeheven. (v. D. WAALS. Geref. Schoolverb., pag. 22).

- 40) Notulen Schoolraad, 8 Febr. 1910.
- 41) 52e Jaarverslag. C. N. S. 1912, pag. 161 v.v.
- 42) Notulen Schoolraad, 17 Oct. 1910.
- 43) d.d. 20 Febr. 1911. Aanwezig in het Notulenboek Schoolraad. 1911.
- 44) ibid.
- 45) ibid.
- 46) v. D. WAALS. Geref. Schoolverb., pag. 23.
- 47) Notulen Schoolraad, 16 Nov. 1911.
- 48) ibid. , 11 Febr. 1915.
- 49) In de Notulen van den Schoolraad is over deze zaak weinig te vinden. Wij volgen hier het verslag in „De Christelijke Onderwijzer”.
- 50) Chr. Onderwijzer, 30 Jan. 1919.
- 51) ibid. , 20 Nov. 1919.
- 52) Vergadering van het H. B. van de Unie van Chr. ond. van 28 en 29 Dec. 1919.
- De Chr. Onderwijzer, 8 Jan. 1920.
- 53) ibid. , 13 April 1920.
- 54) Jaarverslag Chr. Volksond, 1920, pag. 9.
- 55) 31e Jaarverslag Schoolraad, 1921, pag. 23.
- 56) 31e Jaarverslag C. V. O., 1921, pag. 5, 6.
- 57) Mededeelingen van den Schoolraad, Maart 1922, pag. 4, 5.
- 58) 31e Jaarverslag Schoolraad, 1921, pag. 42, 43.
- 59) Mededeelingen Schoolraad, Nov. 1921.
- 60) Handelingen Tweede Kamer 1919—'20, pag. 2336—2337.
- 61) Mededeelingen Schoolraad, Nov. 1921.
- 62) ibid. , Maart 1922.
- 63) ibid. , Oct. 1922.
- 64) Rapport naar aanleiding van de wijzigingen op 2 Dec. 1922 aangebracht. ibid., Dec. 1922.
- 65) Handelingen Tweede Kamer 1925/'26, pag. 866, aangehaald in CASSIANUS HENTZEN. Politieke geschiedenis van het lager onderwijs in Nederland. De financieele gelijkstelling. 1926—1929, pag. 43.
- 66) Mededeelingen Schoolraad, Febr. 1927.
- 67) 40e Jaarverslag Schoolraad, 1930, pag. 23, 24.
- 68) Mededeelingen Schoolraad, Juli 1931.
- 69) ibid. , Jan. 1932.
- 70) ibid. , Nov. 1932.
- 71) Notulen Schoolraad, 5 Nov. 1931.
- 72) ibid. , 25 Febr. 1932.
- 73) ibid. , 27 Oct. 1932.
- 74) 43e Jaarverslag Schoolraad, 1933, pag. 25.
- 75) Mededeelingen Schoolraad, Juni 1934.
- 76) ibid. , Febr. 1935.
- 77) ibid. , Mei 1935.
- 78) ibid. , Febr. 1936.
- 79) ibid. , Jan. 1937.
- 80) ibid. , Jan. 1937.
- 81) ibid. , Juli—Aug. 1937.
- 82) ibid. , Oct. 1938.
- 83) Archief Schoolraad. Commissie art. 9.
- 84) 2e Jaarverslag Schoolraad, 1892, pag. 30.
- 85) 3e ” ” , 1893, pag. 20.
- 86) d.d. 10 Nov. 1892. Archief Schoolraad. Commissie art. 9.
- 87) 9e Jaarverslag Schoolraad, 1899, pag. 23.

- ⁸⁸⁾ Deze beschrijving van het examen berust op eigen indrukken gedurende de laatste 18 jaren als examinerator en op de examenverslagen.
- ⁸⁹⁾ Notulen comm. art. 10 van 30 Mei 1900.
- ⁹⁰⁾ 12e Jaarverslag Schoolraad, 1902, pag. 44.
- ⁹¹⁾ Notulen comm. art. 10 v. 26 Mei 1900 en 18 April 1901.
- ⁹²⁾ ibid. v. 19 April 1892.
- ⁹³⁾ ibid. v. 20 April 1897.
- ⁹⁴⁾ 13e Jaarverslag Schoolraad, 1903, pag. 31.
- ⁹⁵⁾ Notulen comm. art. 10 v. 25 April 1905.
- ⁹⁶⁾ ibid. 17 April 1906.
- ⁹⁷⁾ pag. 21.
- ⁹⁸⁾ Notulen comm. art. 10 v. 12 April 1898.
- ⁹⁹⁾ ibid.
- ¹⁰⁰⁾ 15e Jaarverslag Schoolraad, 1905, pag. 27.
- ¹⁰¹⁾ 16e " " , 1906, pag. 32.
- ¹⁰²⁾ 17e " " , 1907, pag. 41, vgl. ook pag. 23.
- ¹⁰³⁾ 21e " " , 1911, pag. 27.
- ¹⁰⁴⁾ Notulen Schoolraad van 16 Febr. 1912.
- ¹⁰⁵⁾ Notulen comm. art. 11 van 25 Juni 1925.
- ¹⁰⁶⁾ Art. 19 van de Statuten van den Schoolraad.
- ¹⁰⁷⁾ 3e Jaarverslag Schoolraad, 1893, pag. 28.
- ¹⁰⁸⁾ De Salarissenkwestie. Rotterdam, 1894.
- ¹⁰⁹⁾ 4e Jaarverslag Schoolraad, 1894, pag. 26 v.v.
- ¹¹⁰⁾ 7e " " , 1897, pag. 25 v.v.
- ¹¹¹⁾ 11e " " , 1901, pag. 37 v.v.
- ¹¹²⁾ 13e " " , 1903, pag. 44 v.v.
- ¹¹³⁾ 14e " " , 1904, pag. 33 v.v.
- ¹¹⁴⁾ 16e " " , 1906, pag. 45 v.v.
- ¹¹⁵⁾ Notulen Schoolraad, 8 Oct. 1913.
- ¹¹⁶⁾ 26e Jaarverslag Schoolraad, 1916, pag. 63 v.v.
- ¹¹⁷⁾ Mededeelingen Schoolraad, Oct. 1919.
- ¹¹⁸⁾ Notulen Bibliotheek t. d. v. h. Chr. onderwijs, 26 Sept. 1912.
- ¹¹⁹⁾ 20e Jaarverslag Schoolraad, 1910, pag. 177.

BIJLAGE I.

BRIEF VAN DE ANTI-REVOLUTIONAIRE LEDEN DER TWEDE KAMER VAN DE STATEN-GENERAAL.

Onderstaand schrijven is door de Anti-revolutionaire Kamerleden gericht aan de Besturen onze Generale Vereenigingen op het gebied van het Christelijk Onderwijs.

DEN HAAG, 17 December 1889.

Aan de besturen van :

- a. de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs ;
- b. de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs ;
- c. de Unie „Een School met den Bijbel” ;
- d. de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland.

Het heeft den Heere onzen God behaagd door het tot stand laten komen van de nieuwe Wet op het Lager Onderwijs een einde te maken zoowel aan de gemengde Volksschool, waartegen sedert 1830, als aan het monopolie van de neutrale Volksschool, waartegen sedert 1857 zoo heftigen strijd in ons land is gevoerd.

Tot den uitslag heeft niet weinig medegewerkt hetgeen door de Christenen in Nederland, voornamelijk onder leiding van uwe Vereenigingen, is tot stand gebracht. De ijver en offervaardigheid bij het stichten en onderhouden van Christelijke scholen betoond, hebben meer vermocht dan iets anders om de bedriegelijkheid der redeneeringen onze bestrijders in het licht te stellen.

Door de uitvaardiging der nieuwe Wet is de schoolstrijd in een geheel nieuw stadium getreden. Op politiek terrein heeft hij, indien de Wet eerlijk wordt uitgevoerd, een groot deel van zijn belangrijkheid verloren.

Daarentegen is de verhouding van het openbaar onderwijs tot het bijzondere omgekeerd.

Voorheen was de openbare school regel ; zij alleen genoot de zorg der Regeering en het geld uit de schatkist.

Thans is wel de omgekeerde regel niet uitgesproken in de Wet, waar hij ook niet op zijn plaats zou geweest zijn, maar de Wet verklaart, dat *elke* bijzondere school dezelfde belangstelling en ondersteuning zal genieten als de openbare. Van principiële achterstelling van de bijzondere school is voortaan geen sprake.

Moesten de Wetten van 1857 en 1878 worden ten uitvoer gelegd door de gemeente en Rijksambtenaren, de nieuwe Wet stelt *de Christenen*

zelven in de gelegenheid de Wet uit te voeren in den geest als door de Regeering bedoeld is, en, door de oprichting van bijzondere scholen, allengs aan dat deel der bevolking, dat Christelijk onderwijs verlangt, een beter onderwijs te geven, dan waartoe een openbare school in staat is.

Onder deze omstandigheden treedt voortaan de bemoeiing van de Anti-revolutionaire Kamerleden met het lager onderwijs meer op den achtergrond, en wordt de taak, die de schoolvereenigingen in het vervolg zullen moeten vervullen, te gewichtiger.

Zal het bijzonder onderwijs regel worden, dan moet gezorgd worden voor waarlijk Christelijk onderwijs; voor uitstekend onderwijs; voor handhaving van de noodige vrijheid van inzicht der ouders; voor samenwerking zoowel der scholen onderling als der ouders en onderwijzers in verband met de kerken, waartoe zij behooren; voor juiste verdeling van arbeid en het meest voordeelig gebruik der beschikbare gelden voor de uitbreiding van het Christelijk onderwijs en het opwekken van de daarvoor noodige krachten.

Eenstemmig zijn de Anti-revolutionaire Kamerleden van meening, dat het hoogst wenschelijk is, dat uw Besturen te zamen komen, ten einde te overleggen hoe, door onderlinge samenwerking en verdeling van hun taak, boven aangeduide doeleinden het best te bereiken zijn. Nu het zich laat aanzien dat ook de tegenstanders onzer scholen, noodgedrongen, meer dan ooit zich zullen inspannen, zoude naijver of gebrek aan samenwerken de rampzaligste gevolgen hebben voor ons land en de Christelijke opvoeding der jeugd.

Het is om die redenen, dat de Anti-revolutionaire Kamerleden eenstemmig tot U het verzoek richten, om een samenkomst te houden ten einde te beslissen, of in bovengemelden geest maatregelen behoeven genomen te worden, en zoo ja, welke. En zij veroorloven zich, ten einde de zaak op gang te brengen, aan den *Voorzitter van het Bestuur van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs* in overweging te geven, U uit te noodigen:

1. om op een door hem op te geven plaats en tijd een bijeenkomst te houden;

2. om elk der Besturen, waaraan dit schrijven gericht is, uit te noodigen een *commissie van advies*, bestaande uit *drie* leden, te benoemen, ten einde een program voor die vergadering te ontwerpen.

Zij spreken tevens de bede uit, dat het den Heere onzen God moge behagen U op Uwen verderen arbeid Zijn genadigen zegen te schenken.

Namens de Anti-revolutionaire Leden der Tweede Kamer,

(w.g.) DE SAVORNIN LOHMAN, *Voorzitter*.

TH. MACKAY, *Secretaris*.

BIJLAGE II.

DE VOORLOOPIGE ORGANISATIE VAN DE SCHOLEN MET DEN BIJBEL.

1. Elk der vier Hoofdbesturen zal worden uitgenoodigd, om, hetzij uit, hetzij buiten zijn midden, drie gedelegeerden te benoemen.

2. Deze twaalf gedelegeerden treden saâm onder den naam van *Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel* op.

3. Het aantal leden van dezen Schoolraad wordt thans gebracht op 25, zijnde de twaalf gedelegeerden der vier Hoofdbesturen, twaalf gedelegeerden van de Plaatselijke Schoolbesturen, en één lid door deze 24 gekozen.

4. De wijze van verkiezing der twaalf gedelegeerden van de Schoolbesturen wordt bij afzonderlijk reglement geregeld.

5. De taak van dezen Schoolraad zal zijn, om de Scholen met den Bijbel te hulp te komen in al datgene, wat geacht kan worden *aller gemeenschappelijk belang* te zijn. En wel met name : 1. bij de bevordering van de oprichting van Scholen met den Bijbel ; 2. bij de bevordering van den paedagogischen bloei der Scholen ; 3. bij de beslechting van geschillen, die in den boezem der Scholen rijzen mochten ; 4. bij de regeling van het pensioenwezen der onderwijzers ; en 5. bij de handhaving en verbetering van de rechtspositie dezer Scholen.

6. Deze Schoolraad ontwerpt zelf de regeling van zijne werkzaamheden, hoort daarover de vier Hoofdbesturen, en stelt die daarna vast.

7. Bij de opstelling van dit Reglement is hij gebonden aan de navolgende beginselen :

a. Optredende als Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel versta hij hieronder alle Scholen voor gewoon en uitgebreid Lager Onderwijs, waarvan het Schoolbestuur, afgezien van bijzondere kerkelijke belijdenis, verklaart, den Bijbel of de H. Schriftuur als Gods Woord, en alzoo als den eenigen regel van wat we te gelooven en te doen hebben, ook voor zijn School te aanvaarden.

b. Alle scholen, die aan deze conditie voldoen, kunnen tot saâmwerking worden toegelaten. Deze saâmwerking ontstaat door een geheel vrijwillige schriftelijke verklaring van het Bestuur der School dat het zich aan deze organisatie aansluit. Elk Schoolbestuur blijft ten allen tijde vrij den band met deze organisatie los te maken, alleen met deze uitzondering, dat dit, hangende een geschil, waarin of dit

Bestuur, of een lid er van, of de onderwijzer scheidsrechterlijke uitspraak had ingeroepen, eerst mogelijk wordt, na afloop van deze uitspraak.

c. De Schoolraad eerbiedigt stiptelijk de grenzen, die tusschen zijn College en de Hoofdbesturen aldus worden afgebakend :

De Vereenigingen voor Christelijk Nationaal en voor Gereformeerd Schoolonderwijs blijven zorgen voor de stichting en instandhouding van Scholen met den Bijbel en de opleiding van onderwijzers ; maar dragen, behoudens de bepaling bij sub g, laatste lid, de scheidsrechterlijke uitspraak op aan den Schoolraad en verleenen hem, zonder hiermede van eigen bevoegdheid tot inspectie afstand te doen, het recht om de scholen te inspecteeren.

De Vereeniging *De Unie* blijft zich ten doel stellen, om de algemeene offervaardigheid ten bate van de Scholen met den Bijbel, met name door de jaarlijksche Collecte en het doen houden van Voordrachten aan te moedigen, gelijkmatig te leiden en te bewaren voor verspilling van geld door collectant-reizigers.

De Vereeniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland behartige de belangen van den onderwijzersstand als zoodanig, en werke mede, om, op de wijze hier onder bepaald, den Schoolraad het behartigen der paedagogische belangen mogelijk te maken.

Elk dezer vier Vereenigingen ontvangt van den Schoolraad alle inlichtingen, die zij voor het welslagen van haar arbeid noodig heeft.

Indien zich later andere soortgelijke Vereenigingen van algemeenen aard tot deelneming mochten aanmelden, zal de Schoolraad beslissen op welke wijze aan dit verzoek kan worden voldaan, doch steeds naar den regel, dat het getal gedelegeerden uit de Schoolbesturen even groot blijve, als dat van de gedelegeerden der Algemeene Vereenigingen.

d. De beide eerstgenoemde Vereenigingen zullen bij de aan haar verbonden Schoolbesturen aansluiting bij den Schoolraad bevorderen.

e. Ter bevordering van *oprichting van Scholen met den Bijbel* benoemt hij, in of buiten zijn midden, eene Commissie, die door het gansche land de kansen tot vermeerdering van scholen, waar die reeds bestaan, en van de oprichting van scholen in plaatsen, waar die nog ontbreken, nagaat. Indien uit deze inlichtingen blijkt, dat de oprichting eener school door gemis aan inzicht wordt tegengehouden, zendt de Schoolraad een gecommitteerde derwaarts, om belanghebbenden tot de opvatting van deze taak te bewegen, en geeft van den uitslag dezer pogingen kennis aan de Hoofdbesturen van de Vereeniging voor C.N.S., voor G. S. en van de Unie, opdat deze voor schoolbouw en schoolstichting desnoodig hulpe bieden.

f. Ter bevordering van den bloei der scholen op *paedagogisch terrein*, regelt hij de inspectie ; benoemt hij uit of buiten zijn midden

eene Commissie, die de invoering van een deugdelijk leerplan ter harte neemt; het ontstaan en eenparig in gebruik nemen van een deugdelijke schoolliteratuur bevordert; en na een ingesteld onderzoek diplomata aan de candidaat-onderwijzers uitreikt.

Indien door de candidaten aanteekening voor de kennis in het *leerstellige* wordt verlangd, wordt door elk der beide Vereenigingen de gelegenheid tot verkrijging hiervan, in verband met bovenbedoeld onderzoek, opengesteld.

g. Voor de *beslechting van geschillen* onderscheide de Schoolraad tusschen *gewone* geschillen en geschillen van *kerkelijken aard*.

Voor de eerste soort geschillen benoeme hij eene vaste Commissie, waarin ook onderwijzers zitting moeten hebben, welke Commissie plicht en macht heeft, om partijen mondeling en schriftelijk te hooren en uitspraak te doen. Geschillen, die zij niet ten einde kan brengen, zendt zij aan den Schoolraad ter beslissing.

Voor de geschillen van kerkelijken aard, benoeme de Schoolraad eveneens eene Commissie, die in last heeft: *a.* ter voorkoming van al zulke geschillen, regelen voor saamwerking van kerkelijk onderscheiden ouders in advies te geven; *b.* bij de oprichting van scholen, desgevraagd, de Statuten van het Schoolbestuur op dit punt na te zien en *c.* bij gerezen geschillen eene beslechting mogelijk te maken.

Zij geeft daartoe aan de klagende of in geschil zijnde partijen de keuze, of men van haar zelve uitspraak wenscht, of wel een scheids-rechterlijke uitspraak van scheidsrechters ad hoc. Indien het eerste, dan benoemt zij zoovele scheidsrechters als er in geschil zijnde partijen zijn, en wel één van elk der richtingen, waartoe deze partijen behooren. Deze saâm benoemen dan nog één lid (of twee, zoo het oneven getal dit eischt) en de aldus benoemden doen uitspraak. Verkiest daarentegen één der in geschil zijnde partijen een scheidsgerecht ad hoc, dan wordt aan de klagende of in geschil zijnde partijen een groslijst toegezonden, waarop, naar de kerkelijke richtingen ingedeeld, een aantal mannen van goeden naam van elk dezer richtingen voorkomen, en wijzen de klagende partijen elk voor zich aan, wie ze als scheidsrechters wenschen. Acht een der partijen, dat er niet op het gros voorkomen, die wenschelijk zouden zijn, zoo kan zij de Commissie verzoeken, die alsnog op het grostal te plaatsen. De aldus aangewezenen kiezen nog één lid of twee, zoo het oneven getal dit eischt, en de aldus saamgetreden doen uitspraak.

Aan deze rechtspraak zijn niet onderworpen geschillen van kerkelijken aard, waarvoor in de statuten der scholen zelve reeds voorziening geboden is.

h. Voor de zaak der *pensionneering* van onderwijzers en de *verzorging* van hunne weduwen en weezen, benoemt hij uit, of buiten

zijn midden eene Commissie, die zich met de bestaande Vereenigingen „Johannes” en „Barnabas” in betrekking stelt, en het daarheen tracht te leiden, dat een vaste regeling voor deze aangelegenheid tot stand kome.

i. Voor de handhaving en verbetering van *de rechtspositie der scholen*, benoemt de Schoolraad uit of buiten zijn midden eene Commissie, die de Schoolbesturen dient van algemeene regelen voor de beste wijze om zich bij de Overheid aan te melden; met name in zake de rijksbijdrage; geeft advies bij gerezen moeilijkheden; wijst de Hoofdbesturen op hetgeen hunnerzijds bij de Overheid te doen is, en tracht bij de regeering een meer vrije regeling der examens te verkrijgen.

k. De gedelegeerden, door de vier Hoofdbesturen benoemd, hebben drie jaar zitting, zijn herkiesbaar en treden volgens vast te stellen rooster af.

8. De werkzaamheden van den Schoolraad en zijne Commissie worden zooveel mogelijk kosteloos waargenomen, met uitzondering van eventueel te benoemen inspecteurs, een bezoldigd secretaris, en de reis- en verblijfkosten van scheidsrechters, gedelegeerden en examinatoren.

9. De Schoolraad houdt éénmaal des jaars eene vergadering met de vier Hoofdbesturen en de besturen der Scholen, om de algemeene en gemeenschappelijke belangen van het Schoolwezen met den Bijbel te bespreken. Op deze vergadering brengt elk Hoofdbestuur tien stemmen uit, en elk Schoolbestuur evenveel stemmen, als het scholen onderhoudt, doch niet meer dan drie. Elk der Commissies boven vermeld, brengt op deze vergadering rapport uit, waarover discussie is toegelaten.

10. De kosten van den Schoolraad worden gedekt: *a.* door vrijwillige bijdragen, en *b.* door eene bijdrage uit de kas der Unie.

FORMEELE BEHANDELING.

a. Indien dit voorstel de goedkeuring der afgevaardigden mag wegdragen, zende zij het aan de vier Hoofdbesturen, die hiertoe eerst gemengd, en daarna afzonderlijk, vergaderen.

b. Is dit voorstel door de vier Hoofdbesturen aangenomen, dan benoemen zij de leden voor den Schoolraad.

c. De aldus benoemde leden voor den Schoolraad doen mededeeling van dit plan en van hun optreden aan alle Schoolbesturen van scholen met den Bijbel, en noodigen uit tot toetreding binnen een aan te wijzen termijn.

d. Gelijke mededeeling zenden de Vereenigingen voor Christelijk-Nationaal en Gereformeerd Schoolonderwijs aan de scholen, waarmede zij in verband staan.

e. Zoodra de gestelde termijn voorbij is, en een getal van ten minste honderd scholen is toegetreden, wordt overgegaan tot de benoeming van twaalf leden voor den Schoolraad, door deze Besturen.

f. De verkiezing van leden van den Schoolraad door de Schoolbesturen heeft plaats volgens bijgaand reglement, dat de eerste maal door de vier Hoofdbesturen wordt vastgesteld, en vervolgens in de vergadering van den Schoolraad, zie sub 9, kan worden gewijzigd.

REGLEMENT.

1. De Scholen, die zich hebben aangesloten, worden in de maand Januari van elk jaar in twaalf gelijke districten ingedeeld, elk met een ongeveer gelijk aantal, niet Schoolbesturen, maar Scholen. Deze indeeling loopt van Noord naar Zuid, en van Oost naar West.

2. Elk dezer districten verkiest één lid voor den Schoolraad, om voor één jaar zitting te nemen. De aftredenden zijn herkiesbaar.

3. Voor deze benoeming brengt elk Schoolbestuur zóóveel stemmen uit, als het Scholen onderhield in het afgelopen jaar.

4. De eerste maal wordt deze benoeming door de twaalf reeds zittende leden van den Schoolraad geleid, en de dag der benoeming in afwijking van Art. 1 door hem bepaald ; in het vervolg geschiedt dit door den geheelen Schoolraad.

5. De stemming voor deze benoeming geschiedt door correspondentie, tenzij de Schoolbesturen van eenzelfde district er de voorkeur aan geven, om saâm te komen en de stemming door afgevaardigden te doen plaats hebben.

6. Bij stemming door correspondentie worden de Schoolbesturen eerst uitgenoodigd drie leden voor een gros, in volgorde van voorkeur, op te geven. Daarna wordt deze groslijst met opgave van het aantal stemmen, aan de Schoolbesturen toegezonden, die daaruit één lid aanwijzen. Is er op die wijze nog geen volstrekte meerderheid verkregen, dan heeft een tweede vrije stemming, en zoo ook deze nog tot geen resultaat leidde, een herstemming uit de twee meestgestemden plaats.

7. Bezwaren tegen deze stemming, waarvan de uitslag terstond gepubliceerd wordt, staan ter beoordeeling van de gewone Commissie van geschillen ; en de eerste maal, van een daartoe door de vier Hoofdbesturen aan te wijzen Commissie van vier leden.

8. De benoemde leden treden de eerste maal op, terstond na hunne benoeming, en vervolgens den 1en Juli van elk jaar.

9. Tusschentijds invallende vacatures blijven openstaan.

*Aldus vastgesteld in de Vergadering van de vier
Hoofdbesturen op 18 Maart 1890 te Utrecht.*

Voor de Vereen. voor C. N. S.

P. VAN SON, *Voorzitter.*

H. BIJLEVELD, *Secretaris.*

Voor de Vereen. voor G. S.

M. NOORDTZIJ, *Voorzitter.*

A. W. VAN KLUIJVE, *Secretaris.*

Voor de Unie.

A. BRUMMELKAMP Jr., *Loco-Voorz.*

R. DERKSEN, *Secretaris.*

Voor de Ver. van Chr. O. en O. in N.

A. MEIJER, *Voorzitter.*

D. WIJNBEEK, *Secretaris.*

BIJLAGE III.

REDEVOERINGEN, GEHOUDEN IN DE ALGEMEENE VERGADERINGEN VAN DEN SCHOOLRAAD.

- 1898. Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN. De vrije school voor heel de natie?
- 1915. Prof. Dr. H. BAVINCK. Feestrede, ter gedachtenis van het 25-jarig bestaan van den Schoolraad.
- 1918. Dr. K. DIJK. Schoolvoeding en schoolkleeding.
- 1919. A. J. DREWES. Lief en leed uit het leven van een schoolmeester.
- 1920. C. BERKOUWER. School en beroepskeuze.
- 1921. Mr. A. DE GRAAF. De bioscoop.
- 1922. J. STRIKWERDA. Aan wie de school?
- 1923. J. C. WIRTZ Cz. Ons Unierapport.
- 1924. Ds. A. DE GEUS. Hedendaagsche zorgen van onze schoolbesturen.
- 1925. Dr. K. DIJK. Overheidstaak of oudertaak.
- 1926. Ds. J. L. PIERSON. Hoe kan de band tusschen gezin en school versterkt worden?
- 1927. Prof. Dr. J. WATERINK. Onze school en de verhouding van individu en samenleving.
- 1928. Mr. TH. HEEMSKERK. De bijzondere school de oplossing van de schoolkwestie.
- 1929. H. J. VAN WIJLEN. Het leerplan onzer Christelijke scholen vóór 50 jaar en nu.
- 1930. Ds. M. VAN GRIEKEN. Verhoudingen in de schoolwereld onder invloed van de L.O.wet-1920.
- 1931. Mr. H. BIJLEVELD. Het rapport der staatscommissie-RUTGERS.
- 1932. Prof. Dr. J. WATERINK. Onderwijshervorming naar eigen beginsel.
- 1933. Dr. G. P. VAN ITTERZON. Prins Willem van Oranje en de geestelijke vrijheid.
- 1934. Prof. Mr. P. S. GERBRANDY. Gevaren van den crisistijd voor onze scholen.
- 1935. H. W. TILANUS. Huidige lageronderwijsvragen.
- 1936. Dr. K. DIJK. Wat verstaan wij onder een school met den Bijbel?
- 1937. Mr. H. DE BIE. Het tuchtrecht van den onderwijzer.
- 1938. J. SCHOUTEN. Sociale voorzieningen in en voor de school.
- 1939. Prof. Dr. J. WATERINK. De grenzen van de onderwijsbevoegdheid ten aanzien van de paedagogisch-didactische vrijheid bij het onderwijs.
- 1940. Prof. Dr. K. DIJK. Feestrede, ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van den Schoolraad.

BIJLAGE IV.

AANTAL AANGESLOTEN SCHOLEN.

1 Januari 1891	222	1 Januari 1916	825
„ 1892	245	„ 1917	839
„ 1893	259	„ 1918	850
„ 1894	265	„ 1919	866
„ 1895	272	„ 1920	931
„ 1896	282	„ 1921	986
„ 1897	298	„ 1922	1108
„ 1898	307	„ 1923	1190
„ 1899	320	„ 1924	1279
„ 1900	330	„ 1925	1328
„ 1901	351	„ 1926	1390
„ 1902	361	„ 1927	1473
„ 1903	386	„ 1928	1535
„ 1904	407	„ 1929	1584
„ 1905	425	„ 1930	1652
„ 1906	555	„ 1931	1679
„ 1907	594	„ 1932	1705
„ 1908	634	„ 1933	1726
„ 1909	666	„ 1934	1704
„ 1910	690	„ 1935	1697
„ 1911	706	„ 1936	1690
„ 1912	728	1 Juli 1937	1674
„ 1913	775	„ 1938	1680
„ 1914	798	„ 1939	1678
„ 1915	813	„ 1940	1679

BIJLAGE V.

EXAMEN-SCHOOLRAAD. ¹⁾

Jaartal	Geëxamineerd	Geslaagd		Afgewezen		Jaartal	Geëxamineerd	Geslaagd		Afgewezen	
		Aantal	± %	Aantal	± %			Aantal	± %	Aantal	± %
1891	17	10	59	7	41	1916	100	87	87	13	13
1892	27	14	52	13	48	1917	93	73	78	20	22
1893	54	31	57	23	43	1918	99	71	72	28	28
1894	46	35	76	11	24	1919	56	42	75	14	25
1895	41	31	75	10	25	1920	56	39	69	17	31
1896	33	22	66	11	33	1921	77	52	68	25	32
1897	16	13	81	3	19	1922	52	38	73	14	27
1898	14	11	79	3	21	1923	71	55	77	16	23
1899	11	9	82	2	18	1924	98	73	74	25	26
1900	19	17	89	2	11	1925	111	92	83	19	17
1901	19	18	95	1	5	1926	114	91	79	23	21
1902	40	31	77	9	23	1927	157	113	72	44	28
1903	69	56	81	13	19	1928	181	147	81	34	19
1904	62	50	81	12	19	1929	218	160	73	58	27
1905	48	38	79	10	21	1930	200	152	76	48	24
1906	92	66	72	26	28	1931	211	142	67	69	33
1907	59	49	83	10	17	1932	204	140	69	64	31
1908	79	57	72	22	28	1933	235	162	69	73	31
1909	84	67	79	17	21	1934	235	170	72	65	28
1910	64	49	77	15	23	1935	201	141	70	60	30
1911	77	64	83	13	17	1936	174	119	68	55	32
1912	83	65	78	18	22	1937	268	190	71	78	29
1913	100	84	84	16	16	1938	185	137	74	48	26
1914	110	78	71	32	29	1939	134	109	81	25	19
1915	94	81	86	13	14	1940	91	80	88	11	12

¹⁾ Het totale aantal komt niet geheel overeen met dat in de jaarverslagen wordt genoemd, omdat hierbij ook zijn opgegeven de geslaagden, die het diploma reeds bezaten en alleen geëxamineerd zijn voor de aantekeningen C. N. S. en G. S.

De lijst in het jaarverslag van 1940 geeft aan 3811 onderwijzers en onderwijzeressen, die het Diploma-Schoolraad hebben verworven.

BIJLAGE VI.

LEDEN VAN DEN SCHOOLRAAD GEDURENDE HET TIJDVAK 1890—1940.

†Prof. Dr. H. BAVINCK	van 1890—1906, 1909—1921
†J. BOUWES	„ 1890—1893
†H. BIJLEVELD	„ 1890—1896
†R. DERKSEN	„ 1890—1918
†A. ELSHOUT RZN.	„ 1890—1920
†Jhr. Dr. L. DE GEER	„ 1890—1901
†Mr. TH. HEEMSKERK	„ 1890—1906
†J. M. HEIJBROCK	„ 1890—1894
†Ds. J. J. IMPETA	„ 1890—1896
†Mr. L. W. C. KEUCHENIUS	„ 1890—1894
†A. W. VAN KLUYVE	„ 1890—1903
†Mr. C. LUCASSE	„ 1890—1907
†Mr. T. P. Baron MACKAY	„ 1890—1893
†A. MEIJER	„ 1890—1893
†Ds. J. NEDERHOED	„ 1890—1899
†J. NOBELS	„ 1890—1895
†Prof. M. NOORDT Zij	„ 1890—1910
†Dr. H. PIERSON	„ 1890—1912
†Ds. J. J. A. PLOOS VAN AMSTEL	„ 1890—1896
†Th. PLUYTER	„ 1890—1922
†P. ROODHUIZEN	„ 1890—1902
†Ds. J. J. WESTERBEEK VAN EERTEN ...	„ 1890—1896
†Prof. Dr. J. WOLTJER	„ 1890—1893
†J. A. WORMSER	„ 1890—1896
†D. WIJNBEEK	„ 1890—1895, 1899—1908
†Ds. A. BRUMMELKAMP	„ 1893—1898
†A. J. KORTEWEG	„ 1893—1896
†Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN Sr.	„ 1893—1910
†Ds. K. SCHARTEN	„ 1893—1909
†Ds. C. W. J. VAN LUMMEL	„ 1894—1910
†J. E. N. Bar. SCHIMMELPENNINCK v. d. OYE	„ 1894—1904
†H. J. EMOUS	„ 1895—1902
†A. C. W. SCHEFFER	„ 1895—1896
†H. BOS KZN.	„ 1896—1898
†Tij. H. VAN EEGHEN	„ 1896—1930
†Prof. Dr. W. GEESINK	„ 1896—1902

†R. HUSEN	van 1896—1899
†N. D. KEMINK	„ 1896—1906
†Ds. P. N. KRUYSWIJK	„ 1896—1901
†A. H. SCHUT	„ 1896—1902
H. P. WIERTSEMA	„ 1898—1899
†Ds. T. BOS	„ 1899—1910
†Ds. J. H. HOUTZAGERS	„ 1899—1923
†W. K. H. MAGENDANS	„ 1899—1922
†Jhr. Mr. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK	„ 1900—1902
Ds. W. BOUWMAN	„ 1901—1922
†M. BREMER	„ 1901—1913
†A. A. KLEYN	„ 1902—1914
†Ds. J. KONING	„ 1902—1907
†Ds. B. VAN SCHELVEN	„ 1902—1916
†J. C. WIRTZ CZN.	„ 1902—1909, 1913—1933
†J. OLTHOF	„ 1903—1910
Ds. G. H. WAGENAAR	„ 1904—1905
†J. H. DE WAAL MALEFIJT	„ 1905—1908
Mr. L. VAN ANDEL	„ 1906—1907
†Ds. J. L. PIERSON (V. van 1911—1932)	„ 1906—1932
Dr. H. A. VAN ANDEL	„ 1907—1908
Mr. P. DIELEMAN	„ 1907—1917
Ds. G. ELSHOVE	„ 1907—1908, 1909—1914
J. DE LANGE	„ 1907—1909
Ds. L. ADRIAANSE	„ 1908—1922
†Ds. A. DE GEUS	„ 1908—1929
†G. IPEMA	„ 1908—1912
†T. PLANTENGA	„ 1908—1911
†Dr. J. C. DE MOOR	„ 1909—1922
†P. OOSTERLEE	„ 1909—1913, 1919—1921
†Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN Jr.	„ 1910—1919
†Prof. Dr. H. BOUWMAN	„ 1911—1933
†Ds. J. E. VONKENBERG	„ 1911—1922
S. STEMERDING	„ 1912—1915
†J. VAN ANDEL JZN.	„ 1913—1919
Prof. Dr. H. VISSCHER	„ 1913—1917
J. VAN DER WAALS	„ 1913—
†A. J. DREWES	„ 1914—1922
†Ds. J. GISPEN	„ 1914—1917, 1922—1935
†Prof. Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT ...	„ 1914—1917
†Mr. E. J. THOMASSEN à THUESSINK	
v. D. HOOP	„ 1915—1924
†J. D. DE VISSER SMITS	„ 1915—1918
R. VENEMA	„ 1916—

Prof. Dr. K. DIJK (2e V.)	van 1916—
J. F. HEEMSKERK	„ 1917—1922
Prof. Dr. A. NOORDTJIZ	„ 1917—1934
J. STRIKWERDA	„ 1917—
W. FIJN VAN DRAAT	„ 1918—1927
Mr. J. TERPSTRA (S.-P.)	„ 1918—1929
Mr. J. J. DE WAAL MALEFIJT	„ 1919—1920, 1935—
†Mr. J. Æ. A. LISMAN	„ 1920—1938
†A. JONKMAN	„ 1921—1928
Ds. J. BARBAS (V. van 1933—)	„ 1922—
Ds. T. FERWERDA	„ 1922—1935
Ds. M. VAN GRIEKEN	„ 1922—
J. HOBMA	„ 1922—1925, 1928—1936
A. DE JONG EZN.	„ 1922—1940
A. OOSTERWIJK	„ 1922—1928
Mej. H. L. J. RIJKEN	„ 1922—1928
Prof. Dr. A. A. VAN SCHELVEN	„ 1922—1923
J. TH. R. SCHREUDER	„ 1922—1930
†J. D. DE VRIES	„ 1922—1925
Ds. J. DE VRIES	„ 1922—1923
†R. VAN DER WELLE	„ 1922—1931
Jhr. Mr. H. A. M. VAN ASCH VAN WIJCK	„ 1923—
Ds. J. L. KLOMP	„ 1923—1924
†Ds. D. M. BLANKHART	„ 1924—1926
Ds. A. C. HEIJ	„ 1924—
Ds. K. K. TROOST	„ 1924—1928
A. VAN DEN BERG	„ 1925—1932
H. NIEUWENHUIJSEN	„ 1925—1933
Ds. G. HOFSTEDE	„ 1926—1935
B. VISSER KZN.	„ 1927—1934
P. VAN AALTEN	„ 1928—1935, 1936—
J. VAN ANDEL	„ 1928—1931
G. MEIMA	„ 1928—1937
Ds. J. H. F. REMME	„ 1929—1933
Mr. J. J. HANGELBROEK (S.-P)	„ 1929—
Mej. S. VOOGD	„ 1930—1938
†C. VAN DIJL	„ 1931—1936
C. W. LUYENDIJK	„ 1931—1935
Mr. W. J. VAN BEECK CALKOEN	„ 1931—1940
W. 'T HOOFT	„ 1932—1940
E. KIEFT	„ 1933—
Prof. Dr. J. SEVERIJN	„ 1933—
†Prof. Dr. T. HOEKSTRA	„ 1933—1936
Ds. J. STEENHUIZEN	„ 1933—

†Ds. T. KLOOSTERMAN	van 1934—1938
Dr. C. BOUMA	„ 1934—1940
D. P. BOTHOF	„ 1934—
Ir. W. DEN BOER	„ 1935—
A. P. TJOELKER	„ 1935—
Mr. D. N. BREUKELAAR	„ 1936—
Ds. W. H. DEN HOUTING	„ 1936—
Prof. Dr. G. M. DEN HARTOGH	„ 1936—
A. VAN ANDEL	„ 1936—
J. NAUTA.....	„ 1937—1939, 1940—
H. SCHILP	„ 1938—
Mr. J. SPREY	„ 1939—
Dr. G. P. VAN ITTERZON.....	„ 1939—
Mej. D. G. RIJKEN	„ 1939—
K. v. D. GRAAF	„ 1940—
D. H. DUTMER	„ 1940—

REGISTER.

A.

Aanteekeningen van C. N. S. en G. S. bij het diploma-Schoolraad	91, 92
Adres SCHOLTENS — 1904	127
Art. 6 der statuten	24
„ 7 „ „	24
„ 9 „ „	25, 40, 81 v.v.
„ 10 „ „	25, 90 v.v.
„ 11 „ „	25, 40, 109 v.v.
„ 12 „ „	26, 40, 112 v.v.
„ 13 „ „	26, 40, 115 v.v.
„ 14 „ „	26, 55, 56, 132

B.

BARBAS, J.	74
„Barnabas“, de Vereeniging —	11, 115
BAVINCK, Dr. H.	38, 44, 46, 48, 53, 54, 105
BERG, K. VAN DEN	54
BERGH, Mr. Dr. W. VAN DEN	10, 11, 12
Bevredigingscommissie	54
Bibliotheek ten dienste van het Christelijk onderwijs	133
Bloemlezing, Christelijke	105 v.v.
BOER, J. DEN	81, 87
BOETSELAER, G. H. L. Baron VAN	29
BORGESIIJS, Mr. H. GOEMAN	34, 36
Borgstelling	137
BOS, T.	102
BOUWES, J.	81
Bouwwetje-HEEMSKERK	52
BRANTS, K.	76
BREMER, M.	46, 52
BRONVELD, Dr. A. W.	21
BRUMMELKAMP, A.	21, 36
Bureau, Algemeen	39, 40
BIJLEVELD, H.	101, 121, 122

C.

CHEVALLIER, J. W.	81
Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, Vereeniging voor	6, 12, 13, 19, 22, 24, 25, 30, 31, 32, 38, 41, 42, 73, 85, 91, 96, 97, 98, 121
Christelijke Normaallessen te Nijmegen	83
Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, Vereeniging van	6, 13, 18, 19, 24, 25, 30, 38, 39, 42, 73, 78, 120, 135
Christelijk Volksonderwijs, Vereeniging voor	22, 32, 37, 41, 50, 57, 58, 73, 76, 78, 85
Circulaire van de Anti-revolutionaire Kamerclub	13
Circulaire tot aansluiting aan den Schoolraad	21
Commissie-RUTGERS, 1926	70, 72
Commissie-schoolbouw, 1921	61
Concentratie.....	75
„Concentratie-wet”.....	78
Concept-organisatieplan voor den Schoolraad	18
Contact-commissie met de hoofdvereenigingen	74
CORT VAN DER LINDEN, Ministerie	53, 54

D.

DERKSEN, R.	14, 18, 31, 33, 38, 47, 53, 96, 134
Diploma-Schoolraad	25, 91 v. v.
Doleantie	8, 21
DIJK, Dr. K.	66, 74

E.

ELOUT VAN SOETERWOUDE, Jhr. Mr. P. J.	13, 14
ELSHOUT RZ., A.	81, 87

F.

FABIUS, Mr. D. P. D.	11, 12, 19
---------------------------	------------

G.

Gedienstigheden van de praktijk.....	83
GEER, Dr. L. DE	18, 29, 52, 86
Gereformeerd Schoolverband	44 v. v., 73
Gereformeerd Schoolonderwijs, Vereeniging voor	7, 13, 19, 24, 25, 38, 42, 44 v.v., 85, 91, 117, 123
GEUS, A. DE	52, 54, 122
Grijpskerke, Voorstel-	36, 37

H.

HANGELBROEK, Mr. J. J.	71, 74
HEEMSKERK, Mr. Th.	31, 51
HELDRING, Dr. L.	37
Heraut, De	29
HOEVEN, Dr. A. VAN DER	105
HONIG, Dr. A. G.	101
HOOGWERFF, G. C.	106
HOOGSTRATEN, C. J. G.	19
HOORN, S. A. VAN DEN	20
Hulpfonds voor gevallen van langdurige ziekte	136
Hulpfonds voor geweigerde rijks- en gemeentelijke bijdrage	135
HUSEN, R.	30, 36, 94

I.

IPEMA, G.	33
----------------	----

J.

„Johannes”, Vereeniging :	11, 115
JONG, J. DE	95
JONKMAN, A.	54, 57, 107
Jubileum, 25-jarig — van den Schoolraad	52

K.

Kamerclub, A.-R.	13, 14
KAT Pz., P.	106
K. B. van 19 Januari 1924	68
KEUCHENIUS, Mr. L. W. C.	113
KLOOSTERMAN, A.	123
KORFKER, B. H.	94
KROESE, W.	84
KRUYSWIJK, P. N.	87
KUYPER, Dr. A.	9, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 24, 27, 42, 43
KUYPER, Ministerie.	37, 126
Kweekelingen met acte	77

L.

LAAN, K. TER	59
LANDWEHR, J. H.	107
LANKAMP, H.	101

Leerlingenschaal	77
Leerplan-LANKAMP	102 v. v.
Leerplicht	33, 59, 60
Leerplichtwet	34, 35, 36, 60, 126
LIGTVOET, J. C.	132
LISMAN, Mr. J. Æ. A.	67
LÖBEN SELS, C. M. E. VAN	11, 13, 82
Los, Dr. S. O.	104

M.

MACKAY, T. P. Baron	29
MACKAY-Ministerie	9
MACLAINE PONT, Mej.	106
MALCOMESIUS, H.	22
MARCHANT, Mr. H. P.	74, 78
MARNIX-Kiezersbond	8, 9, 23
Methodiekcommissie	104
MOLEN, J. VAN DER	52
MONTAGNE, Ds.	20
MOOR, Dr. J. C. DE ...	54, 56, 57, 58
MUNSTER, W. C. VAN	36

N.

NOBELS, J.	15, 16
NOGAREDE, R. J. F. J. H.	106
NOORDTZIJ, M. ...	14, 15, 16, 36, 43, 44, 45, 60, 95, 96, 102, 113, 124

O.

Ontwerp-schoolbouw — 1921	60, 63
Ontwerp-TERPSTRA	71, 73
OOSTERBAAN, N.	36, 124
OOSTERLEE, P.	107
Oudstrijders, Fonds voor	131, 132

P.

Pensionneering op 60-jarigen leeftijd	77
PIERSON, H. 14, 18, 20, 21, 22, 28, 30, 32, 37, 48, 50, 56, 98, 105, 106,	113, 116
PIERSON, J. L.	46, 48, 49, 51, 53, 54, 58, 64, 65, 70, 74, 88, 130
PLUYTER, Th.	81, 87, 89, 130

Q.

QUARLES VAN UFFORD	76
--------------------------	----

R.

Rapport-RUTGERS	71, 72
Rapport-technische herziening van den Schoolraad	67
Reorganisatie van den Schoolraad	58 v. v.
ROODHUIJZEN, P.	81, 87
RUTGERS, Dr. F. L.	20
RUTGERS, Mr. V. H.	61, 69

S.

Salarieering	117 v. v.
Salarisrapport-1916	130
SAVORNIN LOHMAN, Jhr. Mr. A. F. DE	
12, 13, 14, 17, 21, 30, 31, 33, 35, 36, 42, 43, 45, 49, 64, 117, 118, 121,	126, 128
SAVORNIN LOHMAN, Jhr. Mr. B. C. DE.....	61
SAVORNIN LOHMAN, Jhr. Mr. W. H. DE	18, 28, 86, 132
SCHARTEN, K.	30, 31
Schoolgeldinning	63, 70
Schoolliteratuur	104 v. v.
Schoolstichting	80
SCHUTTE, G.	95, 101
SLOTEMAKER DE BRUÏNE, Dr. J. R.	78
SLUYS, J. VAN DER	33
SON, P. VAN	19
Splitsing van de Na-akte	94
Spoedontwerp-TERPSTRA	73
Staatsexamen voor onderwijzers	91

T.

Technische herziening van de wet-1920 (20 Juni 1924)	67, 68
TERPSTRA, Mr. J.	54, 59, 61, 67, 69, 70, 71, 73, 74

U.

Unie „Een School met den Bijbel” 7, 13, 19, 24, 25, 30, 32, 34, 38, 39,	66, 67, 73
Unie van Christelijke onderwijzers	32, 33, 56 v. v.
Unierapport	32

V.

Vaccinatie	66
VALK, Dr. J. VAN DER	106
Veluwsche actie	10 v. v.
Verplichte vakken — lesuren.....	69
VISSER, Dr. J. TH. DE.....	61
VISSER, W. J.	104
Voorloopig Na-examen	98
Voorthuizen	10
VOORT VAN ZIJP, C. VAN DER	51

W.

WAAL, J. A. C. DE	105
Wachtgelders	78
WASZINK, Mr. M. A. M.	68
WATERINK, Dr. J.....	104
Wet-KUYPER	38
Wet-MACKAY	10, 12, 13, 17, 44, 54
Wet-MARCHANT, 4 Augustus 1933.....	74
„ „ 1 Januari 1934	75
„ „ 1 Maart 1936	77
Wet-SLOTEMAKER DE BRUÏNE, 28 Mei 1937 (zie „Concentratiewet”).	
Wetscommissie-Schoolraad — 1925	65
Wetsontwerp-TERPSTRA	73
Wetsontwerp-DE VISSER	56, 59, 60
WESTERHOFF, G. K.	117
WIRTZ Cz., J. C.	36, 38, 39, 43, 54, 57, 94, 117, 123, 124, 130
WOLF, Mr. A. G.	87
WOLTJER, Dr. J.	14, 15, 101
WORMSER, J. A.	81, 86
WIJLEN, H. J. VAN.....	104
WIJNBEEK, D.	31, 133

Z.

Zuid-Oosthoek van Friesland.....	84
----------------------------------	----

I N H O U D.

Ter inleiding, van het Moderamen van den Schoolraad, pag. 3.

HOOFDSTUK I.

Inleiding, pag. 5—9.

Tijd tusschen 1857 en 1889 : Groote vrijheid, heftige tegenwerking, groote offervaardigheid. De Vereeniging van Christelijke onderwijzers, — voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, — voor Gereformeerd Schoolonderwijs en de Unie „Een School met den Bijbel”.

Verdeeldheid. Minder goede verhouding bij het Christelijk onderwijs. De wet van 1889.

HOOFDSTUK II.

De oprichting van den Schoolraad, pag. 10—23.

„Veluwsche actie”. Drang naar eenheid. Circulaire van de Anti-revolutionaire Kamerleden. Samenkomst vanwege de 4 hoofdvereenigingen. Commissie van advies. Standaard-artikelen. Beraadslaging over het concept-organisatieplan. Het plan in de algemeene vergaderingen der hoofdvereenigingen. Aansluiting der schoolbesturen. Tegenstand tegen den Schoolraad. Oprichting van de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs. Brochure van Ds. H. PIERSON.

HOOFDSTUK III.

De organisatie van den Schoolraad, pag. 24—26.

Samenstelling van den Schoolraad. Taak van den Schoolraad. Grondslag van den Schoolraad. De 4 hoofdvereenigingen en de Schoolraad. Verschillende commissies volgens de statuten. Wijze van verkiezing der leden van den Schoolraad.

HOOFDSTUK IV.

De verhouding van den Schoolraad tot regeering en tot de hoofdvereenigingen voor Christelijk onderwijs, pag. 27—79.

Dr. KUYPER onttrekt zich aan den Schoolraad. De schoolbesturen en de Schoolraad. Tegenstand. Andere moeilijkheden. Verhouding van

den Schoolraad tot de 4 hoofdvereenigingen. Geestelijke en economische depressie. De Schoolraad en de Unie van Christelijke onderwijzers.

Leerplichtwet. Onderwijswet-KUYPER. Reorganisatieplannen. Algemeen Bureau. Wijziging van de statuten van den Schoolraad.

Reorganisatie van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs. Aansluiting van het Gereformeerd Schoolverband bij den Schoolraad.

Afscheid van Ds. H. PIERSON. „Bouwwetteke” van minister HEEMSKERK. 25-jarig jubileum van den Schoolraad. Dood van R. DERKSEN. Mr. J. TERPSTRA secretaris.

Reorganisatieplannen. Mislukte samenwerking van Schoolraad en Unie van Christelijke onderwijzers. Christelijk Volksonderwijs en Schoolraad. Verdere reorganisatie.

Bureau van den Schoolraad in Den Haag. De Schoolraad en de leerplicht. Wet-schoolbouw-1922. Schoolgeldinning. Commissie voor noodlijdende scholen. Revaccinatie.

Technische herziening van de onderwijswet-1920. Staatscommissie van 2 Juli 1926. Actie van den Schoolraad in verband hiermede.

Mr. J. TERPSTRA, minister van onderwijs. Mr. J. J. HANGELBROEK, secretaris. Ontwerp-TERPSTRA en adres van den Schoolraad. Spoedontwerp-TERPSTRA van 1 Januari 1933.

Ds. J. L. PIERSON †. Bezuinigingswetten van minister MARCHANT. Samenwerking tusschen Schoolraad en Christelijk Volksonderwijs. Wet-MARCHANT van 1 Maart 1935. Wachtgelders. Kweekelingen met acte. Optreden van minister SLOTEMAKER DE BRUÏNE. Concentratiewet.

HOOFDSTUK V.

De arbeid van den Schoolraad voor den inwendigen groei van het Christelijk onderwijs, pag. 80—137.

De arbeid van de commissie volgens artikel 9. Schoolstichting. Financiële bezwaren. Gediensigheden van de praktijk. Houding van de directie der Christelijke Normalessen te Nijmegen. Arbeid in den Zuid-Oosthoek van Friesland. Bemoeilijking van het werk van de commissie volgens artikel 9. Nieuwe opleving. Ontbinding van de commissie.

De arbeid van de commissie volgens artikel 10. Het diploma-Schoolraad. Splitsing van het examen-Na-akte. Voorloopig examen. Samensprekingen van de examinatoren over het programma. Leerplan-LANKAMP. Methodiekcommissie. Schoolliteratuur. Bloemlezing. Boekbeoordeeling.

De arbeid van de commissie volgens artikel 11. Beslechting van gewone geschillen.

De arbeid van de commissie volgens artikel 12. Beslechting van kerkelijke geschillen.

De arbeid van de commissie volgens artikel 13. Pensionneering van de onderwijzers. Salarieering van de onderwijzers. Salarisrapport-DE SAVORNIN LOHMAN. Concept-regeling voor pensionneering. Leerplichtwet en subsidieverhooging. Salariswet en pensioenwet-KUYPER. Commissie van enquête over de salarissen. Rapport over de salarieering.

De arbeid van de commissie volgens artikel 14. Adviezen.

De bibliotheek ten dienste van het Christelijk onderwijs. Hulpfonds voor geweigerde rijks- en gemeentelijke bijdrage. Hulpfonds voor gevallen van langdurige ziekte. Borgstelling.

HOOFDSTUK VI.

Slotbeschouwing, pag. 138—142.

Drang naar eenheid. Het dienend karakter van den Schoolraad. Het belang van het onderwijs het voornaamste doel. De invloed van de schoolbesturen. Tegenwerkende krachten. Wat de Schoolraad deed voor het Christelijk onderwijs. Beteekenis van de reorganisatie.

	Pag.
Verklaring der noottekens	143
Bijlage I. Brief van de Anti-revolutionaire Leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal.	147
Bijlage II. De voorloopige organisatie van de scholen met den Bijbel.	149
Bijlage III. Redevoeringen, gehouden in de algemeene vergaderingen van den Schoolraad.	155
Bijlage IV. Aantal aangesloten scholen.	156
Bijlage V. Examen-Schoolraad.	157
Bijlage VI. Leden van den Schoolraad, gedurende het tijdvak 1890—1940.	159
Register.	163
Inhoud.	169

